

A
KERCI APÁTSÁG
A
KÖZÉPKORBAN

IRTA

ÉS A BUDAPESTI KIR. MAGY. TUDOMÁNYEGYETEM HITTUDOMÁNYI
KARÁNÁL A HITTUDOMÁNYI DOKTORI FOK ELNVERÉSE VÉGETT

BENYUJTOTTA

BAUMGARTNER ALÁN

CISZT. R. ÁLDOZÓPAP.

(Kézirat gyanánt.)

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1915.

Kiadja Baumgartner Alán.

ELŐSZÓ.

A ciszterciek kerci apátságával nagyon sokat foglalkoztak a multban, különösen a szász írók.¹ Mégis az apátság történetét bizonyos homály fődte; az apátság harmadfélszáz évesnél nagyobb múltjából csak nagyon gyér töredékeket ismerünk.

Legrészletesebben eddig az apátság története Reissenberger Lajos: *Die Kerzer Abtei* című értekezésében jelent meg. A munka két részre oszlik: a bevezető részben az apátság történetét vázolja, a második részben pedig az apátság romjainak részletes művészettörténeti leírását nyújtja. Bár az író e második részre fordított nagyobb gondot, mégis az első rész az értékesebb, azon nagyszámú, kiadatlan oklevéltöredék közlése miatt, melyet a szebeni városi és a szász nemzeti levéltárból vett. Az apátság történetének tárgyalását különben csak vázlatosnak kell tekintenünk és nem rendszeres tárgyalásnak. Az egyébként pontos művészettörténeti részben itt-ott, mint rá fogunk mutatni, nagyot téved.

¹ Így: Reschner: *De praediis praedialibusque Andreani commentatio*, Cibinii 1824; G. D. Deutsch: *Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens unter dem König Karl Robert*. (Az «Archiv der Vereins für siebenbürgische Landeskunde» folyóirat 1845-iki évfolyamában); Schuller: *Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen* c. munkájának úgy I., mint II. kötetében. Kästner: *Die Sage von der Gründung und Zerstörung der Kerzer Abtei*. (A «Blätter für Geist, Gemüt und Vaterlandskunde» 1851-iki évfolyamában.) (E két utóbbi munkát nem sikerült megszereznem.)

Részletesen foglalkoznak az apátsággal: Jakab Elek: *Erdély Egyháztörténelméhez* c. értekezésében a *Tört. Tár.* XIII. évfolyamában; Knauz Nándor a *Magyar Sion* 1868-iki évfolyamában: *A fogaraszöldi kertzi apátság* címen. Megemlítik: Fuxhoffer Czinár: *Monasteriologiae* II. k. 120—121; Kövári: *Erdély régiségei* Pest, 1852. 238.; Rupp: *Magyarország helyrajzi története* Budapest, 1876. III. k. 210. stb.

A jelen értekezés célja, hogy az eddigi kutatásokat összegezve az újabban feltalált oklevéltári adatok segítségével megvilágítsa az apátság történetét a középkorban, míg a ciszterciek kezén volt.

Iparkodtam az apátság középkori történetére vonatkozólag mindazon adatokat összegyűjteni, amelyek eddig nyomtatásban napvilágot láttak.

Munkámat azonban csak előkészítőnek tekintem egy nagyobb munkához, amelyben a szebeni városi és szász nemzeti levéltár, valamint a brassói városi és egyéb erdélyi levéltárak eddig, ezen tárgyra vonatkozólag kiaknázatlan anyagát felhasználva, Isten segítségével, az apátság teljes történetét nyújtanám.

Hálás köszönettel kell megemlékeznem Méltóságos és Főtisztelendő dr. Békefi Remig apát úrról és Nagyságos és Főtisztelendő dr. Lukcsics József e. ny. r. tanár úrról, kik tanácsaikkal és útbaigazításaikkal segítettek ezen értekezés megírásában.

Zircz, 1915. június hó 1-én.

A szerző.

BEVEZETÉS.

A történelem minden korszakára az illető kor emberei rávésték a természetüknek és életviszonyaiknak megfelelő jellegzetes vonást. Így minden korszak azon kor emberei lelki-világának a vetülete, amint a természet behatásai és az életviszonyok folytán kialakult.

A középkort szemlélve, lehetetlen észre nem vennünk az egész korszakot és különösen annak második felét, a X. századtól kezdve uraló vallás-erkölcsi irányzatot. Ez uralkodik ama kor népeinek magánéletében csak úgy, mint a közéletben, a tudományban.¹ A középkor a vallásos világnézetnek diadalát jelenti.

A középkor vallási világnézetének kialakulása az Egyház munkájának eredménye. A nyugatrómai birodalom bukása a népvándorlás zivatarában az egész ókori világrend felbomlását és összeroskadását eredményezte. Egyedül az Egyház az ő örök-érvényű missiójával maradt fenn sértetlenül e világomlásban. Ő rá várt a népvándorlás természeti népeinek kivetköztetése ősi vadságukból, szelidebb erkölcsökre, kulturára való tanítása: szóval ő neki kellett a népek nevelésének nagy munkáját elvállalnia.

A történelemtől ráruházott eme feladatot az Egyház az ő isteni missiójának: az istenországa elterjedésének kereteibe állította be. Nem a kultura elterjedése, a vad népek művelődése volt az Egyház munkájának végső célja, sokkal magasabb, ideálisabb célt tűzött ki eléje isteni alapítója, mikor azt

¹ V. ö. dr. Kiss Albin: A középkor szelleme. 42.

mondta: Elmenvén, tanítsatok... hirdessétek az Evangéliumot minden teremtménynek.

Ennek a célnak, az istenországa elterjesztésének megvalósítására, mint eszközöket használta fel az Egyház a birtokában levő kulturájakat. De viszont, visszapillantva az Egyháznak a középkor elején végzett eme munkájára, lehetetlen nem látnunk, hogy minő nagy befolyással volt az Egyház által hirdetett vallásos világnézet ama vad népek megszelidítésére és művelődésére. A hatás tehát kölcsönös volt.

Eme munkában az Egyháznak főtámaszai a szerzetesek voltak. A középkor bölcsőjénél már ott állott szent Benedek rendje. A bencések «a germán népek nyers fajának hittérítői és apostolai; társadalmi és magánéletüknek saját erényeikkel adnak irányt; lelküket a vallás, erkölcs és munka eszményeivel szelidítik; megnyitják előttük a tudás jótékony forrásait; stylszerű templomaik és kolostoraik létrehozásával a szépérzék fejlődéséhez állandó alapot nyújtanak; csendes másoló- és rajzoló munkájukkal meg az ókor szellemi kincseit megmentik a későbbi nemzedékek számára. Dél- és Nyugat-Európa, de főleg a népvándorlás hullámaitól nem annyiszor zaklatott Anglia hű és örök tanúi ezen áldásos munkának».¹

A térítő- és ezáltal nevelőmunka révén az Egyház nemcsak a társadalmi rendet alapította meg a középkorban, nemcsak a művelődést terjesztette, hanem viszonzásképpen az ő hatalma és tekintélye is előre nem látott és soha utól nem ért virágzásra jutott.

Tévednénk azonban, ha az Egyháztól hirdetett eszmék — a katolikus világnézet — korlátlan uralmát tisztán az Egyháznak munkája révén elért tekintélyéből és hatalmából akarnók megérteni. Ezen uralomnak mélyebben fekvő alapja a népvándorlás népeinek — a germánoknak — természetében volt lefektetve, amely, bár babonától megrontva, alapjában mélyen vallásos volt.

¹ Békefi Remig: A pásztói apátság története. I. 4.

E két tényező — a nép vallásos természete és az Egyház munkája — együttes hatásának kell tulajdonítanunk azt az egész középkort átfogó, mély vallásosságot, mely a kor egyedeinek lelkét uralta és amely oly szép virágokat fakasztott.

E virágok alatt a vallásos élet mindennemű megnyílvánulását értjük, de elsősorban mégis a szerzetesrendekre gondolunk. Az Egyház által plántált és gondozott természetfölötti gondolkozás a szerzetesrendekben öltött legkifejezőbb módon testet. A lelki tökéletesbülés vágya oly erővel élt a kor embereinek lelkében, hogy semminemű áldozattól és lemondástól nem riadtak vissza, hogy lelkük vágyát elérhessék.

A bencésrend azonban, amely a legelső volt a szerzetesrendek között és a IX. században már óriási hatalommal bírt nemcsak szellemi téren, hanem anyagiakban is, a társadalmi és állami élet kialakulásával járó óriási vajudást már megérezte csak úgy, mint az egész Egyház. Ekkor indult ki a X. század elején Clugnyből a reformmozgalom, amely az egész Egyházban, de elsősorban a bencésrendben uralkodó hibákat akarta megszüntetni. E reformmozgalom jóhatásai tényleg mutatkoztak is úgy az egyházi, mint a bencések szerzetes életében.

De Clugny reformja sem hozta vissza a bencések életébe a szent Benedek regulája által hirdetett ősi szigort és egyszerűséget. Ők minél nagyobb fény és pompa kifejtésével akarták Isten dicsőségét szolgálni.

A kor lelkülete pedig, mely a tökéletesedés legbiztosabb útját a hősiess, áldozatos életben látta, ezzel nem tudott megelégedni. Új formákat keresett, melyekben teljesen kielégíthette a szigorú szerzetes élet utáni vágyát.

E vágy hozta létre a karthauzi és premontrei rendek mellett a ciszterci rendet is 1098-ban. A rend alapítójának, szent Róbert molesmei apátnak és huszonegy társának szándékát és célját leghivebben és megindító egyszerűséggel az Exordium parvum írja le: «Anno ab incarnatione domini millesimo nonagesimo octavo beate memorie Robertus molismensis,

ecclesie in episcopatu lingonensi fundate primus abbas et quidam eiusdem cenobii fratres ad venerabilem hugonem tunc apostolice sedis legatum ac lugdunensis ecclesie archiepiscopum venerunt *vitam suam sub custodia sancte regule patris benedicti se ordinaturos pollicentes* et idcirco ad hoc liberius exequendum, ut eis et sui iuvaminis apostoliceque auctoritatis robur porrigeret constanter flagitassent.»¹

Szent Benedek regulájának szigorú megtartásán álló monostor alapítása volt tehát szent Róbert célja. Nem újat akart teremteni, hanem csak visszatérni a régi, az egyszerű és szigorú szerzetes élethez, amelynek alapjait szent Benedek fektette le szabályaiban.

E visszatérés és ezáltal a bencésrendtől való különbség főleg három irányban nyilatkozott meg: a kézimunkához való feltétlen ragaszkodásban, az egyszerűségben és a rend szervezetében.

Szent Benedek regulája előírta a naponkinti kézimunkát. «Mivel a tétlenség a lélek ellensége — úgymond — azért bizonyos időben kézimunkával és ismét bizonyos időben lelki olvasmánnyal kell a testvéreknek foglalkozniok.» A bencések és különösen a clugnyi reformkongregáció között, mivel gazdag alapítványok, terjedelmes birtokok és tizedekből szerzett jövedelmek révén az életfenntartás anyagi gondjaitól megmenekedtek és mivel tagjaik nagyrészből azon hűbéres körökből származtak, amelyek a testi munkát lealacsonyítónak tartották, az a nézet alakult ki, hogy a szent Benedektől annyira ajánlott kézimunkának csak alárendelt szerepe van a szerzetes életben. E nézetnek előharcosa volt maga Petrus Venerabilis is, Clugnynak egyik legnagyobb apátja. Szerinte «ha más jócselekedetekkel a szerzetesek az egész napot el tudják tölteni, mivel csak azért van nekik megparancsolva a munka, hogy tétlenek ne legyenek, ilyesmivel foglalkozva nem szegik meg

¹ Guignard: Les Monuments primitifs de la Règle Cistercienne. Dijon, 1878. 61.

a regulát... Ha tehát imádsággal, zsoltárekléssel a rájuk bízott dolgok hű teljesítésével vagy bármi más jómunka gyakorlásával a lélek teljesen le van foglalva, a regula... pontosan megtartatik, mivel ezeket téve, a szerzetes bizonynyal nem télennek, hanem nagyon is munkásnak találtatik».¹

E felfogás jogosultságát nem lehet tagadni. Hisz immár egy évezrednek tanúsága mutatja, hogy a tisztán szellemi munkát kifejtő szerzetesrendek minő eredményes és áldásos munkát tudnak kifejtteni. De viszont az is bizonyos, hogy a testi munka a leghatásosabb eszköz a lélek rugalmasságának megőrzésére és a szerzetesi fegyelem betartására. Másrészt, különösen abban a korban, mikor a testi munkát megvetették és csak az alacsonyorsúakhoz tartották méltónak, a szerzetesi alázatosság és önmegtagadás legjobb eszköze épen a testi munka volt.

Amikor tehát Cîteaux magányának első lakói a Consuetudines ötödik caputjában előírták: «*Monachis nostri ordinis debet provenire victus de labore manuum, de cultu terrarum, de nutrimento pecudum*»,² nemcsak szent Benedek regulájának betűjéhez is ragaszkodtak, hanem az önmegtagadás és lemondás után sóvárgó kornak egy biztos eszközt mutattak a szerzetesi tökéletesség elérésére.

A cisztercieket a clugnyektól elválasztó másik pont a szerzetesi egyszerűségnek mindenben pontos és következetes keresztülvitele volt.

Kiterjedt ez elsősorban a ruházatra. A clugnyiek bőven redőzött, gazdag és finom ruházatával szemben a ciszterci első atyák előírják: «*Vestitus simplex et vilis, absque pelliciis et camisiis, staminiis, qualem denique regula describit*».³ Még a szövetnek eredeti szürke színét is meghagyják, nem füstik át feketére, amiből később a ciszterciak fehér ruhája származott. Innen a nevük is «*monachi grisei*», szürke szerzetesek.

¹ Migne. 189., 128. Rüttimann: Der Bau- und Kunstbetrieb der Cistercienser. 8.

² Guignard. i. m. 250.

³ U. o. Consuetudines, cap. IV.

Még nagyobb és mélyrehatóbb volt a ciszterciek reformja az istentiszteletben kifejtett fény és pompa ellen.

Clugny az istentisztelet fényének emelésére mindazt felhasználta, ami csak széppé tehetette a liturgiát. Céljuk volt a külső fény és pompa révén Istenhez emelni a lelket. És ebben oly nagyot alkottak, hogy a művészetek történetében Clugnyt mindig a legelső helyen kell említeni. Irányukat már bazilikájuk hatalmas méretei, külső és belső pompája jellemezte.

A citeauxi szerzetesek ezzel ellentétben méltatlannak találták a szerzetes egyszerűségéhez és szegénységéhez e pompát. A két rend közti elvi ellentétet ebben a pontban a leghívebben fejezi ki szent Bernát Vilmos, szent Thierry apátjához intézett apologiájának tizenkettedik fejezete. «Mellőzöm — írja — az oratoriumok mérhetetlen magasságát, hosszúságát és fölösleges szélességet, a költséges faragványokat, hiú festményeket, amelyek, míg az imádkozók tekintetét magukra vonják, meggátolják az érzést... De azt kérdem én, a szerzetes, a szerzetesektől... Mondjátok, szegények, ha ugyan szegények, a szentélyben mit keres az arany? Más a püspökök, más a szerzetesek dolga. Tudjuk, hogy mivel azok bölcsesket és oktalanokat egyformán tartoznak magukhoz vonzani, a testhez ragaszkodó nép áhitatát, mivel lelki eszközökkel nem tudják, érzéki diszkekkel ébresztgetik. De mi, kik a világnak minden értékét elhagytuk... kiknek áhitatát akarjuk ezekkel fölkelteni?»¹

Elismeri tehát a pompának jogosultságát a püspöki katedrálisokban, de helyteleníti alkalmazását a szerzetes templomokban. Ez a szellem vezette az első cisztercieket, mikor elrendelték: «Az oltárok térítői, az oltár szolgálainak ruhái ne selyemből legyenek a stola és manipulus kivételével. A casula pedig csak egyszínű legyen. A monostornak semmiféle díszítése, edényei, a kehely és fistula kivételével, ne legyenek aranyból és ezüstből. Ez utóbbi kettő ezüstből legyen és aranyoztas-

¹ Migne. 182. köt. 885. Rüttimeann i. m. 11.

sék be; de aranyból valót egyáltalán nem engedünk meg». ¹
 «Megtiltjuk, hogy templomaink könyvein arany, ezüst vagy
 aranyozott és ezüstözött csattok legyenek és hogy bárminő
 könyv szövettel vonassék be.» ²

Ez az egyszerűséghez való ragaszkodás magyarázza meg
 a ciszterciek templomainak és kolostorainak szigorú, puritán
 disztelenségét, melyből száműzve volt a festő ecsetje és a
 szobrász vésője egyaránt. Kiküszöböltek templomaikból és
 kolostoraikból mindent, ami az érzékeknek, még nemesebb
 értelenben véve is, kedvezett. Lemondottak arról a külső
 jóérzésről is, mellyel az imádság jár egy pompás templomban;
 tisztán Krisztusért és Krisztusnak akartak élni. Ehhez járult
 még az életmódnak szigorúsága, melyből szintén kiküszöböltek
 minden enyhítést, ragaszkodva szent Benedek regulájának betű-
 jéhez is.

E szigorú szerzetes élet fenntartásához megfelelő szerve-
 zetről is kellett gondoskodni. És a ciszterci rend szervezete a
 harmadik lényeges választó pont, melyben nemcsak a clu-
 gnyiektól, hanem az összes bencésektől különbözött.

A régi bencéseknél minden kolostor apátja egyedül álló.
 független uralkodó volt. «Monte-Cassino a legelső bencés kolos-
 tor csak tekintélyi és történeti előnnyel, de jogi felsőbbbséggel
 nem bírt. S mivel szent Benedek szabályzatában sok dolgot
 kizárólag az apát akaratától tesz függővé, ezen rendszer mellett
 igen sok alkalom kínálkozott a visszaélésre.» ³ Az első bencések
 fegyelmének meglazulását ebben a tényben kell keresnünk.

A clugnyiek ezzel szemben csak egy apátot ismertek: a
 clugnyit. «Van ugyan mellette még négy apát, de ezeket is
 csak azért tűrte meg a szervezet, mert az ő helyükön már a
 clugnyiekhez való csatlakozás előtt is volt apát... A többi
 kolostorokban csak perjelekkel találkozunk.» ⁴

¹ Consuetudines Cap. X. Guignard i. m. 252.

² Consuetudines Cap. XIII. U. o.

³ Békefi: A pilisi apátság története. I. 19.

⁴ Békefi i. m. I. 20.

A clugnyieknél tehát az egész kongregáció sorsa egy ember kezébe volt letéve, akinek tehetségétől függött az egész szerzet boldogulása vagy hanyatlása.

E két véglet között az első ciszterci atyák a helyes közeputat keresték és megtalálták. Olyan szervezetet adtak a rendnek, melyben úgy az egyeduralmi, mint a demokratikus és arisztokratikus elvek természetes arányban helyezkedtek el.

Eszerint az egész rend élén az első apátság, a rend atya-apátsága, az ős Cistercium áll, kinek a rend összes apátságai fölött nemcsak tekintélyi, hanem jogi felsőbbbsége van. Utána következik Cîteaux négy legrégebbi alapítása: Firmitas (La Ferté), Pontiniacum (Pontigny), Clara-Vallis (Clairvaux) és Morimundus (Morimond). A rend összes többi apátsága ezen öt apátság valamelyike alá tartozik közvetlenül vagy közvetve aszerint, amint közvetlenül ezen apátságok valamelyikéből kapta első lakóit, avagy pedig ezen apátságok valamelyik leányapátságából. Az új apátság vagy leányapátság mindig a telepítő atyaapátságnak joghatósága alatt áll. Az öt első apátság mindegyikének a közvetlenül vagy közvetve tőle származott apátságok fölött szintén joghatósága van. E joghatóság magában foglalja a vizitálás, és a vagyoni felügyelet jogát; de nem szünteti meg az apát függetlenségét a monostor belső ügyeinek intézésében.

Ekként a leszármazás (filiatio) és belőle származó jogviszony révén az egész ciszterci rend egy hatalmas egészet képez.

A rend egységének másik alkotó része és a rendi szervezet legfontosabb szerve a kezdetben évenként, később minden három évben Cîteauxban megtartott nagykáptalan, melyen minden ciszterci apát köteles volt megjelenni és csak nagyon nyomós okok mentették föl az apátot e kötelezettségtől. A nagykáptalan az egész rend törvényhozó, kormányzó és birói testülete. Ez örködött az egész rendben a szerzetesi fegyelem fenntartásán; az esetleg becsúszott visszaélések kiküszöbölésére új rendeleteket (statuta) hozott; a hanyag, engedetlen apátokat

megbűntette; új apátságok alapítására engedélyt adott: szóval az egész rendet érdeklő dolgokban teljes joggal intézkedett.

Az atyaapáti intézmény és a nagy káptalan biztosították ekként a rendben az ősi szigor megtartását.

Hogy mennyire megfeleltek e szigorú szabályok azon kor szellemének, mi sem bizonyítja jobban, mint a rend első története.

Az első években ugyan alig akad jelentkező, a hihetlen szigorúság és szegénység visszariasztja az embereket; de szent Bernárdnak és harminc társának belépésével, 1113-ban megkezdődik a belépésre jelentkezők seregének áradata. Majd egymásután jönnek a különböző vidékekről meghívások, hogy ott is alapítsanak új apátságot.

Szent Bernárd halálakor, 1153-ban, háromszáznegyvenhárom apátságban szolgálták az Istent ciszterci szerzetesek Európa minden országában.¹

A korszellem hatása alól Magyarország sem vonhatta ki magát. A keresztény vallás, melyet alig egy századdal előbb vettek fel, már megkezdte a maga átalakító, nemesítő hatását éreztetni. A keresztény eszmék a legtermékenyebb talajra magában a királyi családban találtak. Egy század alatt a nemrég még pogány Árpád-ház három szentet számlált soraiban. Természetes tehát, hogy e szentek utódai lelkesedve követték azon eszmék által mutatott irányokat, melyeken őseik a legnagyobbak, szentek lettek.

Azon nagyszámú kolostor, melyet az Árpádházi királyok alapítottak, elsősorban annak a lelkes, vallásos, természetfölötti gondolkodásnak köszönheti létét, mely e királyi család minden tagját eltöltötte. De másrészt azért is szükség volt e kolostorokra, hogy ezek az ő áldásos népnevelő munkájukkal, példájukkal az akkor még részben pogány szokásoknak hódoló magyarság megtérítését befejezzék, erkölcsseit megszelidítsék.

¹ A ciszterci rend alapításának, első éveinek és elterjedésének történetét, valamint a rend belső életének bő és kimerítő leírását I. Békefi: A pilisi apátság története. I. 3–114.

Királyaink figyelmét az akkor már virágzó ciszterciek nem kerülhették ki, különösen mióta III. Béla francia származású neje Chatillon Anna révén Franciaországgal szorosabb összeköttetésbe kerültek.

Czikádort 1142-ben ugyan még Heiligenkreutzból telepítik, de már a zirci apátság 1182-ben magából Citeauxból népesül be. Ettől kezdve rohamos gyorsasággal keletkeznek hazánkban a ciszterci apátságok. Királyaink példáját követik főuraink, mint a Bors nemzetség, mely a sopronmegyei, ma Kedhely nevű községben a borsmonostori apátságot alapítja.

Húsnál több apátság hirdette Magyarországon azt a megértést, mellyel a ciszterci rendet úgy királyaink, mint főuraink felkarolták. Részből nemzetgazdasági és kulturális szempontok is vezették az apátságok alapítóit. Hisz a ciszterciek ama korszak elsőrangú földmivelői voltak, kiknek az akkori Magyarország lakatlan, vadon vidékein nagy hasznát vehették s akiket szabályzatuk épen a lakatlan vidékek fölkeresésére indított. Példa erre a legtöbb magyarországi apátság.

De nagyon tévednénk, ha tisztán ennek tulajdonítanók a ciszterciek gyors elterjedését Magyarországon. A főindítók mégis királyainknak vallástól inspirált hívő lelkülete volt, amely a keresztény tökéletesbülés megvalósításának legszebb példáját szemlélte az egyszerű ciszterci szerzetesek szigorú életében és Istennek vélt kedvében járni és az Egyház érdekeit előmozdítani a ciszterci rend felvirágoztatásával Magyarországon.

Ez, az Isten dicsőségeért és az Egyház érdekeiért hevülő lelkület vezette azt a királyi alapítót is, ki Magyarország legmesszebb vidékére, Erdélynek az Olt folyó balpartján elterülő rengeteg vadonába, a mai Fogarasmegye területére telepített cisztercieket és megalapította a *kerci apátságot*, mely harmadfélszázadnál tovább iparkodott nemeslelkű alapítójának szándékát valóra váltani.

Ezen apátság viszontagságos élete és elmulása a tárgya a jelen értekezésnek.

I. FEJEZET.

A kerci apátság kezdetei.

1. Az apátság neve.

A kerci apátság egyike azon magyar, ciszterci rendű apátságoknak, melyeknek neve és fekvése körül úgy hazánkban, mint külföldön a legellentmondóbb vélemények uralkodtak. Magyarországi és külföldi források összevéve öt apátságot csináltak belőle, külön-külön említvén az apátság nevének elferditéseit; azonkívül gyakran összetévesztik más, tényleg létezett, hasonló nevű apátságokkal.

E nagy zűrzavar okát kutatva, mely nemcsak a kerci, hanem majdnem minden magyar apátságot körülvelt, azt hiszem, nem csalódunk, ha a főokot a magyarországi apátságoknak a rendi központtól távol eső helyzetében és a ritka érintkezés okozta elfeledésben keressük.

A ciszterci rend bámulatosan tökéletesen kiépített szervezetként lépett föl a XII. század elején és épen szervezetéből folyó egységen alapult ereje, mellyel rövid idő alatt az egész világot meghódította. Az egész rend központja Citeaux s a rendi szellem főntartója a Citeauxban évenként összejövő apátok gyülekezete: a rendi nagykáptalan, mely szigorúan örködött afölött, hogy a legtávolabbi apátságokban is ép oly szigorúan tartsák meg a rend szabályait és szokásait, mint akár Citeauxban. Amint azonban a rend terjedt s a legtávolabbi országokban is megjelentek a «szürke szerzetesek», a rendi központtal s a nagykáptalannal való összeköttetésnek természetszerűleg lazulnia kellett. A távolabbi apátok nem jelenhettek meg oly gyakran a nagykáptalanokon, mint azt a

Charta caritatis és a nagykáptalani határozatok megkivánták. A nagykáptalan sem tudta annyira ellenőrizni ezeket az apátságokat. Ennek következménye ezen kolostorokban elsősorban a rendi szellem hanyatlása lett, de másodsorban következménye volt az is, hogy mivel ezek a távol fekvő apátságok nem vettek részt a közös rendi életben, nem igen emlékeztek rájuk s a fennmaradt jegyzékek nevüket elferdítve őrizték meg.

Igaz ugyan, hogy a rendi nagykáptalan, mindjárt kezdetben gondoskodott arról, hogy az egész rend anyamonostorában, Cîteauxban meg legyen a ciszterci rend összes apátságainak névsora, és 1217-ben, 1239-ben, 1270-ben újra és újra kimondották, hogy minden apátság köteles nevét, alapítását Cîteauxba megküldeni.¹ Cîteauxban ekként megvolt az összes apátságok hiteles jegyzéke. E jegyzék azonban részben egy-egy apátságra vonatkozólag kevés adatot tartalmazott, ami a hasonló nevű apátságok összetévesztésére vezetett; másrészt pedig korán elveszett s akik később a rendi apátságok jegyzékét összeállították, már csak olyan jegyzékekre támaszkodhattak, melyek több-kevesebb gonddal a citeauxi jegyzékből készültek. Az ilyen jegyzékekben a különben ismeretlen apátságok nevei természetesen erősen elferdítve jelentek meg, amikből más jegyzékkészítők, kik az apátság nevét helyesen tudták, egészen új apátságot csináltak. Ebben kereshetjük okát annak, hogy a ciszterci apátságok jegyzékeiben a kerci apátságra vonatkozólag oly nagy a zűrzavar.²

¹ Janauschek : *Originum Cisterciensium* Tomus. I. Vindobonae, 1877. XIII—XIV.

² E jegyzékek beható kritikai ismertetését adja Janauschek fent idézett *«Originum Cisterciensium Tomus»*. I. c. nagyértékű munkájának bevezetésében. E jegyzékek általában két csoportra oszthatók: 1. olyanok, melyek kronológiai rendben sorolják fel az egyes apátságokat; 2. amelyek az öt atyaapátságból (Cîteaux, La-Ferté, Pontigny, Clairvaux, Morimond) történő leszármazásuk rendje szerint sorolják fel az apátságokat.

Itt csak a régebbieket és azokat sorolom fel, melyek a kerci apátság szempontjából minket is érdekelnek:

1. A legrégibb *«Catalogus abbatiarum Cisterciensium cum diebus et annis foundationum earum»* Angliában azelőtt J. Phillips midlehilliei, most

A hazai munkákban található zűrzavarnak pedig főoka Pázmány Péter 1629-iki katalogusa, melyet újabb ciszterci katalogusok nyomán állított össze. Pázmány Péter katalogusát követik azután ciszterci írók, mint Rosenthal «Actio s. ordinis Cisterciensis» c. munkájában.

A kérdés teljes tisztázását Janauscheknek, a ciszterci rend újabbnkori legnagyobb történetírójának köszönhetjük, ki a kerci apátságra vonatkozó összes elnevezéseket összegyűjtötte s így állapította meg az apátság helyét és nevét.

Munkáját nagyban elősegítette és megkönnyítette Knauz Nándor értekezése a Magyar Sion 1868-iki évfolyamában: «A fogaraszöldi Kertzi apátság» címén, hol főleg a hazai források — és különösen Pázmány Péter katalogusában, továbbá Fuxhoffer-Czinár Monasteriologiájában előforduló tévedéseket javítja ki.¹

A két kutatás eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze:

Knauz Nándor értekezésében megállapítja, hogy a Pázmány Péter katalogusában a ciszterci apátságok között elő-

Fenwick lelkész Thirlestane-housei könyvtárában van. A XIII. századból származik. Jele Janauscheknél: *P*.

2. A British Museum «Catalogusá»-nak első része a XIII. század első, második része a második feléből. Jele: *B*.

3. Ugyancsak a British Museum könyvtárában van egy másik katalogus a XIII. század közepéből. Jele: *Bi*.

4. Secundum Registrum Monasterionum Ordinis Cisterciensis cum eorum quotitis contributionum a XIV. század első feléből a dijoni levéltárban. Jele: *Div*.

5. A bécsi udvari könyvtárban levő katalogus 1215 utáni forrásból merít. Közelebbi korát Janauschek nem tudja meghatározni. Jele: *Vi*.

6. A párisi nemzeti könyvtár katalogusa a XVI. századból, mely azonban régebbi forrásokra támaszkodik. Jele: *Pa*.

7. Benedictus Blachi chiaraivallei szerzetes által készített Genealogia 1592-ből. Jele: *Bl*.

8. Manrique: «Cisterciensium Annalium» c. munkájában közöl egy katalogust, melynek korát közelebről meghatározni nem tudjuk. A XV. század vége előtt nem volt készen. Jele: *M*.

9. Henriquez: Fasciuli Sanctorum Ordinis Cisterciensis c. művében közöl egy: Catalogus alphabeticus-t. A munka 1633-ban jelent meg. Jele: *He*.
L. Janauschek i. m. XII—XXVIII.

¹ Magyar Sion 1868. 401—415.

forduló «*Biers Colban alias Koblan in Sclavonia a. 1174.*»¹ tulajdonképen csak Péterfi sajtóhibája, mert a zsinati akták nagyszombati kiadása már *Kiers*-t ír; továbbá, mint Fuxhoffer-Czinár is megjegyzi² a Péterfi kiadásában előforduló Biers nem a *b* betűnél, hanem a *k* betűnél van felsorolva a különben betűrendes jegyzékben. Ennek alapján Knauz kimondja, hogy ez a biersi apátság, tulajdonképen a kerci apátság. Véleményét elfogadja Janauschek is.

Az újabb ciszterci írók, mint Sartori³ Rosenthal⁴ *Kiers*, *Kors* és *Kerz* néven egy, a csanádi egyházmegyében fekvő apátságot emlitenek. *Martène*⁵ *Kerz* alias *Eremus* néven a nagyváradai egyházmegyébe helyezi ezt az apátságot. Manrique⁶ pedig ezt az Eremust is önálló apátságnak veszi. Knauz velük szemben bebizonyítja, hogy sem *Kerc*, sem *Eremus* nevű apátság sem a csanádi, sem a nagyváradai egyházmegyében nem volt, hanem mindkettőt azonosnak kell tartanunk a fogaraszöldi kerci apátsággal.⁷

Fuxhoffer-Czinár Monasteriologiája⁸ *Martène* után az egresi apátság leányapátságai között említi a kercin kívül még a *Landola* és az *Orles* apátságokat, melyeket, mivel Magyarországon ily nevű apátság egyáltalán nincs, külföldre helyez. Janauschek kimutatja róluk, hogy tulajdonképen csak a kerci apátság nevének elferdítéséből származnak.

Az apátság latin neve ugyanis *Candela* vagy, mint a Blachi jegyzéke hozza: *La Candella*; ennek a megrontása *Landola*. *Orles*; *Orlienté*-t pedig *Kerc*, *Herz* (dijoni jegyzék) *Harez* megrontásának tartja.

Továbbá a Henriquez Fasciculi Sanctorum Ordinis Cisterciensis című munkájában⁹ közzétett katalógus a Pontignyből származó apátságok között külön-külön apátságnak említi

¹ Péterfi Concilia II. 275.

² Monasteriologia II. 83.

³ Cistercium histertium 1138.

⁴ Actio S. Ordinis Cisterciensis in monasteria avita 10.

⁵ Thesaurus anecdotorum 1266. I.

⁶ Manrique: Annales III.

⁷ V. ö. Kn. I. é. 401—404.

⁸ 92.

⁹ II. 423.

Candelát és *Kierest*. Mivel a Pontignyból származott apátságok között más *Candela* nevű apátság nem fordul elő, a kettőt egynek kell tartanunk.

Újabb ciszterci és más írók gyakran összetévesztik még a szepesmegyei schavnikai és az állítólag Lengyel- és Magyarország határán fekvő Casanova apátsággal, mely utóbbi tulajdonképpen nem más, mint a galíciai szczyrzyci apátság, s mindkettőt egyúttal *Candela* néven is említik.¹ Janauschek szerint sem a schavnikai, sem a szczyrzyci apátságot nem illeti meg a *Candela* név, hanem csak tévedésből nevezték őket így.²

Végül meg kell még különböztetnünk a kerci apátságot a *candeliumi* apátságtól, mely Franciaországban az albii egyházmegyében fekszik.³

Az említett neveken kívül még a következő változatokban találtam meg az apátság nevét: *Kerch*,⁴ *Kerz*,⁵ *Querc*,⁶ *Kyrch*,⁷ *Kyerczh*,⁸ *Kyrcz*,⁹ *Chercz*,¹⁰ *Keerch*,¹¹ *Kerech*,¹² *de Candela*,¹³ *de Candelis*¹⁴ *in Candelis in Kerch*.¹⁵

Mint a ciszterci rend minden apátsága a *Consuetudines* előírása szerint,¹⁶ úgy a kerci is, a boldogságos Szűz tiszteletére épült. Az apátság teljes neve tehát: *Abbatia B. M. V. de Candelis in Kerc*. Ezt a kettős elnevezést használja a kerci konvent is egy 1306-ban kiadott oklevelében.¹⁷ Honnan kapta nevét, nem tudjuk megállapítani. Az a föltevés, hogy a vidék

¹ Pl. Rosenthal i. m. 9. Fuxhoffer-Czinár i. m. II. 82—83.

² Janauschek i. m. 225. és 242.

³ Janauschek i. m. 132.

⁴ Zimmermann-Werner: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Hermanstadt. I. 27. ⁵ i. m. I. 38. ⁶ i. m. I. 41. ⁷ i. m. I. 94. ⁸ i. m. I. 231. ⁹ i. m. II. 107. ¹⁰ Mon. Vat. I., III. 204. ¹¹ Urk. III. 213. ¹² Fejér: *Codex Dipl.* IX., III. 915. ¹³ Urk. I. 217. ¹⁴ i. m. II. 144—145. ¹⁵ i. m. I. 233. Az apátság nevének összes változatait lásd Janausch. i. m. 208. Itt csak azokat soroltuk fel, melyek hazai okmányainkban előfordultak.

¹⁶ *Consuetudines* cap. XVIII. «Quia antecessores nostri et patres de ecclesia molimensi, que in honore est beate Marie ad cisterciensem locum, unde et nos exorti sumus primitus venerunt, iccirco decernimus ut omnes ecclesie nostre ac successorum nostrorum in memoria eiusdem celi et terre regine sancte Marie fundentur ac dedicentur». Guignard: i. m. 254.

¹⁷ Urk. I. 233.

nagy viasz- és gyertyatermelőhely volt s a környék lakosságának ezen foglalkozásától kapta volna nevét az apátság is, nem nélkülöz minden alapot, amennyiben adatunk van rá, hogy az egyik közelfekvő község Kisdisznód, amely különben apátsági falu volt, a szomszédos Nagydisznódnak bizonyos földekért viaszt fizetett adóba.¹ Ez már arra mutat, hogy ekkor kifejtett viasztermelésnek kellett e vidéken lennie. Továbbá az apát és konvent cimereiben gyertyatartó is volt, égő gyertyával.² De már azt, hogy neve után kapta-e a címerét, vagy címere után nevét, nem tudjuk.

2. Az apátság alapítása és első évei.

Atyaapátsága Egres. — Az alapítás ideje. — Az alapító személye. — Az első évek. — A kerci apát szerepe a német lovagrend ügyében. — Kerc. mint királyaink temetkező helye. — A tatárpusztítás.

Amint az apátság neve és fekvése, úgy alapítása körül is a legellentétesebb vélemények uralkodnak. Egyedül abban egyeznek meg minden kétséget kizárólag a források, hogy a hajdan Csanádmegyéhez tartozó egresi apátságból kapta első lakóit a kerci apátság és az apátság történetéből tényleg azt látjuk, hogy az egresi apátság mindenkor apátja gyakorolta a kerci apátság fölött mindazon jogokat, melyek a ciszterci rend szervezetéből kifolyólag egyedül az új apátságot alapító atyaapátság apátját illetik meg.

Igy Egyed egresi apát közbenjár a kerci apátság érdekében III. Endrénél és kieszközli részére V. István szabadságlevelének megerősítését.³ Az egresi apát a kerci apátság vízitátora, kinek ebből a hatalmából kifolyólag megvan az a joga, hogy a méltatlan apátot letegye s viszont a megválasztott új apátot is ő erősíti meg. Hogy az egresi apát gyakorolta ezt a

¹ Az 1357. aug. 20-án a két falu között kötött egyezség ezt mondja: *«Iterum deductum est, quod quicumque possidet pomerium in Hasulgasse, quod singulis annis solvere tenetur populis de Helta quatuor libras cerae»*. Urk. II. 145.

² Reissenberger: Die Kerzer Abtei 28. jegyzet.

³ Urk. I. 213.

jogát, példa rá flandriai János kerci apát letétele, kit Alardus egresi apát, mint méltatlant, 1368-ban megfosztott az apátságtól. És mikor a Szentszék elé került a dolog, az egresi apátnak ezt a jogát V. Orbán is elismerte, mert — mondja — «a nevezett candelai monostor atyaapátjához tartozik a monostor apátjának letétele úgy a rendnek az Apostoli Szék által megerősített intézkedéseiből kifolyólag, mint régi és soha kétségbe nem vont jogszokás folytán».¹ Ugyancsak ő erősítette meg a János apát helyére megválasztott Hermannt.² Mikor az öregség és küzködésben kifáradt Mihály apát 1439-ben lemond az apátságról és helyébe Bornequel Jánost választják meg apátnak, úgy a lemondást, mint az új választást Woski László egresi apát, mint vizitátor és atyaapát, erősíti meg.³ 1430-ban pedig az egresi apát beleegyezésével ad el egy háztelket az apátság Szebenben. Az adásvételi szerződésben az apát maga is vizitátorának és atyaapátjának nevezi az egresi apátot.⁴

Az egresi apátságot 1179-ben alapította III. Béla és első szerzeteseit a Pontigny apátságból kapta.⁵ Ekként a kerci apátság is Egres révén Pontigny filiációjába tartozott, mely egyike volt azon négy apátságnak, melyeket maga Cîteaux alapított a rend elterjedésének első húsz évében⁶ és amelyek a rendi szabályzathól kifolyólag saját filiációjuk felett: azaz az összes közvetlenül vagy közvetve tőlük származó apátságok felett atyaapáti hatalommal bírtak.

Amily bizonyos azonban az apátság származása, ép oly bizonytalan az alapítás éve és az alapító személye.

Az alapítás évére vonatkozólag, ha a Pázmány említette

¹ Urk. II. 319.

² U. o.

³ Szeben városi és szász nemzeti levéltár 96. sz. Reschner. Diplomatarium IX. 302. l. Reissenberger i. m. 26—27.

⁴ «... cum consensu nostrorum superiorum spiritualium... Venerabilis patris Abbatis de Egres Visitatoris nostri...» Szeb. lev. 58. sz. Reschner Dipl. IX. 178. Reiss. i. m. 26.

⁵ Bósz Egyed: Az egresi ciszterci apátság története. Budapest, 1911. 17—18.

⁶ 1098-ban alapították Cîteauxt, 1113-ban La Ferté-t, 1114-ben Pontignyt, 1115-ben Clairvauxt és Morimond-t.

Biers vagy Colban apátságot tényleg a kercinek kell tartanunk, a legkorábbi évszám 1174., amelyet természetesen nem fogadhatunk el, mivel ekkor még Egres sem állott. A legkésőbb évszám az alapításra vonatkozólag 1239, melyet néhány újabb jegyzék¹ és ezek után Sartori a Cistercium bistertium-ban hoz. Ez az évszám is elesik magától, mert 1223-ban már virágzik az apátság, amiről II. Endrének oklevele tanuskodik.²

II. Endrének ez az 1223-iki oklevele, melyben megerősít egy birtokadományozást, már némi támasztópontot tud nekünk adni az apátság alapítási évének meghatározására. Ebben az oklevélben ugyanis II. Endre megerősít egy másik birtokadományozást is, melyet már előbb tett Benedek erdélyi vajda által. Ez a Benedek 1202-től 1206-ig volt erdélyi vajda, 1206-tól 1208-ig, mint soproni főispán tűnik fel, 1208–1209-ben újra erdélyi vajda. Ekként az említett királyi birtokadományozás 1202–1206. között vagy 1208–1209. között történt. Ezzel elesik Pázmánynak állítása, aki szerint: *«de Candelis fundata anno 1216.»*

Ez a királyi birtokadományozás valószínűleg nem az alapításkor történt, mert ezt a körülményt az adományozást megerősítő királyi oklevél valószínűleg megemlítené. Így tehát az apátság alapítását legalább is az 1209., ha nem az 1206. előtti években kell keresnünk. És csakugyan, Janauscek szerint a rendi apátságok régibb és pontosabb jegyzékei az 1202. évet említik az apátság alapítási éveként.³ Néhány újabb jegyzék 1203-ra teszi az apátság alapítását. Majdnem bizonyosra vehetjük tehát, hogy *1202-ben alapították a kerci apátságot.*

Az apátság királyi alapítás volt. Zsigmond király 1418-iki szabadságlevelében bizonyítja ezt, mikor azt mondja az apát-

¹ Jongelinus Gáspár: *Notitiae abbatiarum ord. Cist. etc.* 1610-ből; Visch Károly: *Chronologia antiquissima monasteriorum ordinis Cisterciensis* 1649-ből. V. ö. Janauscek i. m. 209.

² Urk. I. 27–28.

³ Így pl. a két londoni (*B.* *Bj*), a párisi (*Pa*), bécsi (*Vi*) jegyzékek. V. ö. Janauscek i. m. 208.

ságról: «per divos reges Hungariae, ut puta praedecessores nostros... celeberrime constructum et fundatum...»¹

Imre királyt kell tehát az apátság alapítójának tartanunk. Általános azonban a vélemény, hogy az apátságot II. Endre alapította. Janaushek is valószínűnek tartja ezt a nézetet. Mégis valószínűbbnek látszik, hogy *Imre király alapította az apátságot* egyrészt, mert az alapítási év: 1202, Imre uralkodásába esik, sőt még az 1203. év is, ha ezt vesszük fel az alapítás évének; másrészt, mert Zsigmond király határozottan állítja oklevelében, hogy magyar király alapította. Az a nézet, hogy II. Endre volna az apátság alapítója, nem származhatik valami régi hagyományból — ilyennek legalább eddig semmi nyoma — hanem onnan eredhet, hogy az apátság alapítását Janaushek előtti írók általában II. Endre korába, 1216-ba² vagy 1218-ba³ helyezték, aminek természeteszerű következménye volt, hogy Endrét tartották az apátság alapítójának. Mindazonáltal, mivel az említett következtetésen kívül más közvetlen adatot az apátság alapítójára nem tudunk, a kérdést nem tekinthetjük teljesen eldöntöttnek.

Az alapítás körülményeiről, a monostor és templom felépítéséről, azokról a nehézségekről, melyekkel minden intézménynek kezdetben megküzdenie kell, semmi adatunk nincs. A «Consuetudines» pontosan meghatározza az alapítás módját. «Az új monostorokba — mondja — tizenkét szerzetes küldessék az apáttal, mint tizenharmadikkal; addig azonban ne induljanak el, míg a hely könyvekkel, épületekkel és más szükséges dolgokkal ellátva nincsen: azaz legalább missale, regula, liber usuum (Consuetudines), psalterium, hymnarium, collectaneum, lectionarium, antiphonarium, gradualeval; és épületekkel: oratorium, ebédlő, hálóterem, vendégszoba és a kapus szobájával: hogy élni tudjanak és a szabályzatot is

¹ Fejér: Codex Dipl. X/VI. 105—108.

² Pázmány katalogusa.

³ Fridvalszky, I. Benkő: Milkovia I. 95.

megtarthassák».¹ Addig tehát nem költöztek ki rendszerint az új apátság lakói az atyaapátságból, míg a monostor legszükségesebb épületei nem állottak. A kerci apátságba is valószínűleg csak akkor jöttek be az új lakók, mikor már készen állott számukra az először mindenestre csak ideiglenes, talán fából épített, egyszerű hajlék. Mindamellett ők sem kerülhették el a nélkülözéseket és szenvedéseket, melyek az alapítással jártak. A *Consuetudines* előírja, hogy városokban, várakban, falvakban egyáltalán nem szabad monostorokat építeni, hanem csakis az emberek társaságától félreeső helyeken.² Ezt a szabályt követték a kerci monostor helyének megválasztásánál is. Manap is csak nyomorult falucska van a monostor romjai közelében; az alapítás idejében pedig embertől nem lakott, járatlan vadon volt az egész vidék. A szászok abban az időben még nem laktak ezen vidéken; hisz csak húsz évvel az apátság alapítása után, 1224-ben jelent meg az *Andreanum*, amely az oláhok és besenyők földjét, melynek szélén feküdt a kerci apátság is, a szász provinciához kapcsolta és csak akkor indult meg ennek a területnek a benépesítése. Legfeljebb néha-néha besenyő-tábor ütött tanyát a rengetegben, vagy eltévedt oláh pásztor terelgette nyájait. Az új monostor lakóinak maguknak kellett az első fejszecsapást a rengeteg irtására, az első ekebarázdát a föld megművelésére megtenniök, ha azt akarták, hogy mindennapi élelmük meg legyen. Nagyon is betartották tehát a *Consuetudines* azt az intézkedését, hogy «a mi szerzeteseink élelmüket kezük munkájával, földműveléssel és állattenyésztéssel szerezzék meg...»³

Az új apátság életének első éveit a mindennapi kenyérért a földdel vívott küzdelmek töltötték ki; a belső élet pedig a rend szabályai és a *Consuetudines* által szorosan meghatározott keretek között folyt és, ha figyelembe vesszük a szerzetes-

¹ «*Super instituta generalis Capituli apud Cistercium.*» cap. XII. Guignard i. m. 253.

² *Super instituta etc.* Cap. I. Guignard i. m. 250.

³ *Super instituta* cap. V. Guignard. U. o.

rendek történetében azt az általános jelenséget, hogy minél egyszerűbbek és szegényesebbek a külső élet keretei a belső, szerzetesi életnek annál pompásabb virágai fakadnak, hozzátehetjük: virult is.

A királyi alapítók azonban nem feledkeztek meg az új szerzetestelepről. Még az apátság fennállásának első évtizedében, 1202—1209. között II. Endre az Olt-folyó, Árpás- és Kercpatakok között fekvő hatalmas területet adományozza az apátságnak, amelyet Benedek erdélyi vajda ad át.¹ E földdarabot az oláhok és besenyők földjéből vette ki² II. Endre és adta az apátságnak. Az egész földrészt «*silva Blaccorum et Bissenorum*» néven később az Andreanumban a szebeni szász provinciához csatolta oly feltétellel, hogy a provincia az oláhokkal és besenyőkkel közösen használja ennek a földnek erdőit és vizeit.³ Az Andreanum ezen szakasza révén ez a terület, bár eredetileg nem esett bele a szászok lakta területbe, később a szász provincia kiegészítő részét alkotta, melyből egyedül a kerci apátságnak adott terület képezett kivételt, mivel az Andreanum nem semmisítette meg a királynak előbbi adományát.⁴

II. Endrének ezt a birtokadományozását egy 1223-ban kelt okleveléből ismerjük, melyben bizonyos Gocelin mester nevű papnak birtokadományát megerősítve, ezt is megerősíti. A Gocelin mestertől adományozott föld mons s. Michaelis, ma Kisdisznód (Michelsberg), amellyel együtt a hegy tetején levő templom, továbbá a birtokon lakó népek és a birtokkal járó összes jogok is az apátság tulajdona lettek. A királyi beleegyezést az adományozáshoz azért kellett kérnie Gocelin mesternek, mert ő maga is királyi adománykép kapta a birtokot.⁵

¹ Urk. I. 27—28.

² «... exemtam de Blaccis...» U. o.

³ «... Praeter vero supra dicta silvam Blacorum et Bissenonum cum aquis usus communes exercendo cum praedictis scilicet Blacis et Bissenis eisdem contulimus, ut praefata gaudentes libertate nulli inde servire teneantur...» Urk. I. 35.

⁴ V. ö. Reschner : De praediis, praedialibusque Andreani commentatio. Cibinii 1824. 19—32.

⁵ Urk. I. 27—28.

Az 1233-iki beregi egyezésben sem feledkezett meg a kerci apátságról II. Endre. Ezer zuánt (sókövet) adományoz az apátságnak.¹

A szorgalmas, csendes és kitartó munka, mellyel birtokaikat művelték, a királynak és más jótevőknek bőkezűsége lassankint vagyonhoz juttatták az apátságot. E vagyon még inkább növelte azt a tekintélyt, amellyel ebben a korban, a XIII. század első felében, mikor Európaszerte virágzott a ciszterci rend, minden ciszterci apátság birt. 1225-ben, alig negyed századdal az apátság megalapítása után, oly ügyben látjuk a kerci apátot döntőleg szerepelni, mely az egész akkori Magyarországot, sőt még a római Szentszéket is élénken foglalkoztatta. Ez az ügy a II. Endre és a Bárcaságba telepített német lovagrend között kitört viszály, mely a német lovagrendnek az országból való kiűzésével végződött.

A lovagrendet 1211. máj. 7-én kelt adománylevelével telepítette be II. Endre a Bárcaságba,² egyrészt, hogy ez a vidék a kunok becsapásai ellen a hatalmas lovagrendben védőt találjon; másrészt, hogy az akkor még nagyobbbrészt lakatlan terület benépesüljön.

A rend tényleg beváltotta a hozzáfűzött reményeket.

Sok, véres küzdelem után, főleg váraik segítségével sikerült megtörniök a kunok hatalmát. Az ellenséges becsapások megszűntével lassankint telepések szállingóztak az innár biztos területre. A lovagok, hogy földjük még jobban benépesüljön, 1224-ben a Szentszék oltalma alá helyezték birtokukat. E tény megítélésénél történetiróink talán a kelleténél szigorúbban járnak el. Úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a lovagrend ezzel az első lépést akarta volna megtenni a Bárcaság elszakítására, melyből a kunoktól elvett, a havasokon túl fekvő területtel együtt egy nagy, csak a Szentszéktől függő birodalmat akartak volna teremteni s Endre ezért támadta volna meg őket.³

¹ Fejér: Codex Dipl. III/II. 321—22.

² Urk. I. 11—12.

³ Szilágyi: Erdélyország története. I. 34—40.; Balics: Egyháztörténet II. 326.; Kövári: Erdély történelme I. 112.

Igaz ugyan, ha a rend egyéb tetteit szemléljük, a gyanú nem látszik alaptalannak. Birtokaikon, az adománylevélben engedélyezett favárak helyett, nagyszabású kővárakat emeltek, idegen földeket foglaltak el, a pénzverés jogát kezdték gyakorolni, függetlenítették magukat az erdélyi püspök fennhatósága alól, bár ez utóbbi önmagában véve oly természetes dolog, melyre akkor — a ciszterci apátságokat kivéve — minden szerzetesrend törekedett.

Mindezek együttvéve, igazolni látszanak azt a föltevést, hogy a rend Magyarországtól független országot akart alapítani. Magát a Szentszékeknek történt felajánlást azonban nem szabad így megítélnünk, mert ha III. Honorius pápának leveleit nézzük, melyekben e felajánlást elfogadja,¹ látjuk, hogy az a fennhatóság, melyet a pápa gyakorolni akar, nem terjed ki másra, mint tisztán egyházi dolgokra. Mondja ugyan, hogy «*praefatam terram in ius et proprietatem beati Petri suscipimus*», de magyarázatként mindjárt hozzá is teszi, hogyan érti ezt a kifejezést: «*et eam sub speciali apostolicae sedis protectione ac defensione... permanere sancimus*. Nem tulajdonképeni birtoklást, hanem csak védelmet és oltalmat jelent tehát a «*ius et proprietas beati Petri*». Hogy a pápa tényleg így értelmezte ezt a felajánlást, világosan kitűnik abból, hogy a lovagokat szigorúan kötelezi azon feltételek pontos betartására, melyek alatt II. Endre a Bárcaságot nekik adta.² A király és lovagok közötti viszály okát sem kereshetjük tehát ebben a tényben, sem ehhez a tényhez fűzött magyarázatban. Annál kevésbbé tehetjük ezt, mert II. Endre a pápa előtt igazolni akarván a lovagokkal szemben eljárását, szóval sem említi, hogy ki akarják szakítani az országból a nekik adományozott földet, hanem a lovagok erőszakos birtokfoglalásait hozza fel okul.³

Emiatt tört ki az 1225. év elején az ellenségeskedés a király és a lovagok között. Endre sereggel támadta meg a

¹ Urk. I. 29-30, 30-31.

² III. Honorius levele a váradi és győri püspökökhöz 1225. szept. 1. Urk. I. 40-41. ³ U. o

lovagok várait s néhányat lerombolt közülük. Egyidejűleg a pápának is jelentést tett, hogy a lovagok a királyi földekből is foglaltak el területeket. A pápa a lilienfeldi, kerci és egresi apátokat bizta meg, hogy személyesen járják be a lovagoknak adott terület határait és ha tényleg jogtalanul elfoglaltak volna valamit, kényszerítsék őket pápai tekintéllyel annak visszaadására.¹

Endre meghajolt a pápai tekintély előtt. A három ciszterci apátot nem akadályozta megbízásuk teljesítésében. A határjárásnál azután kitűnt, hogy a királyi birtokokból tényleg többet elfoglaltak a lovagok. A határjárás alapján a király az elfoglalt földeket visszakövetelte, de a lovagok az apátok jelenlétében azt válaszolták, hogy inkább mind elesnek, mintsem bármit is visszaadjanak. Ezzel a válasszal a lovagrend sorsa meg volt pecsételve.

Endrének eddigi eljárásából arra lehet következtetni, hogy hajlandó lett volna a pápa kedvéért a lovagokat tovább is meghagyni a Bárcaság birtokában, különben nem engedte volna meg a három ciszterci apátnak a pápai megbízás teljesítését. E válaszból kitűnt azonban, hogy a lovagok egyáltalán nem hajlandók meghajolni a királyi tekintély előtt. Megsértett királyi tekintélye védelmére Endre be sem várva, míg a pápai megbízottak jelentéseiket a pápának beterjesztik s a pápa dönt, újból rámutat a Bárcaságra, a rend várait elfoglalja, a lovagokat pedig a hegyeken túl Kunországba kergeti. III. Honorius ezen közben, mitsem tudva arról, hogy Endre már maga ítélkezett a lovagok felett, a három ciszterci apát jelentése alapján szigorú rendelkezéseket ad ki a váradi és győri püspököknek a lovagok ellen. Három-négy nap múlva azonban megjelenik Rómában Salza Hermann gróf, a rend nagymestere és jelenti a pápának, hogy Endre király kiűzte a rendet a magyarországi birtokáról. A pápa keményhangú levélben fordult ekkor Endréhez és keserűen szemére vetette,

¹ Urk. 38—39.

hogy nem várta be az ő döntését, hanem önhatalmulag járt el.¹ Endre azonban hajthatatlan maradt. Hiába kérte fel a pápa közbenjárónak Endre nejét, Jolánta királynét, hiába szólította fel a magyar püspököket, hogy lépjenek közbe a lovagrend érdekében ;² a német lovagok Endre alatt magyar földre többet nem tehatték lábukat.

E helyütt kell megemlítenünk Zsigmond király egy 1418-iki oklevelének azt az állítását is, hogy Kerc királyi temetkezőhely volt. Miután ugyanis elmondotta, hogy a nevezett monostort királyi elődjei alapították, adományaikkal elhalmozták, hozzáfűzi : «... *quorum etiam corpora ibidem existunt tumulata...*»³

Méltán kelthetik föl e szavak kétkedésünket, mert, amennyire a mai napig sikerült megállapítani, egyetlen királyról sem tudjuk Zsigmondot megelőzőleg, hogy a kerci apátság falai között temetkezett volna.

Maga az oklevél azonban föltétlenül hiteles. Cornides, ki szintén idézi e helyet, a szebeni levéltárban levő eredetéről másolta és azt írja róla : «In documento eo, omnia genuini diplomatis criteria habent, haec leguntur».⁴

Zsigmond maga jól ismerte Kercet ; falai között is megfordult húsz évvel ezen oklevél kiadása előtt.⁵ Ott tehát meggyőződhetett afelől, vajjon vannak-e ott királyok eltemetve. El kell tehát fogadnunk Katona véleményét, hogy bár egy királyt sem említ a történelem, aki Kercen lenne eltemetve, mégis azt kell mondanunk, hogy legalább testének valamelyik része pihen ott ;⁶ vagy pedig Knauz Nándorral azt mondanunk, hogy Zsigmond talán valamelyik királyi herceget értette az előbbi szavakkal. Ez esetben az lenne egyúttal az

¹ 1226. febr. 17-én. Urk. I. 44—46.

² U. o. 46—47.

³ Fejér. Codex Dipl. X/VI. 106.

⁴ Genealogiae 276. M. Sion 1868. 406.

⁵ 1398. jan. 12. a kerci monostorból keltezi egyik oklevelét. Urk. III. 213.

⁶ L. Knauz i. ért. M. Sion. 1868. évf. 406.

apátság alapítója is.¹ Ha Zsigmond oklevelének ez az állítása igaz, mutatja akkor, hogy mily nagy kegyben és tiszteletben állott a kerci apátság királyi alapítói előtt.

Annak a virágzó szerzetes életnek, mely az apátság falai közt folyt, egy csapásra véget vetett az egész Magyarországot 1241-ben elborító tatárveszedelem. Az apátságot ért pusztulás részleteit nem ismerjük, csak V. Istvánnak, ifjabb király korában, 1264-ben kiadott oltalomleveléből tudjuk, hogy a tatárok teljesen elpusztították.² Az apátság pusztulása valószínűleg nem rögtön az első betörés alkalmával történt, mert a Kajdán vezér alatt a radnai szoroson betört tatárhorda útja sokkal északabbra esett. Radna feldulása után, a Szilágyságon vonultak keresztül és Váradot pusztították el. Innen pedig Béla királyt üldözték, Dalmáciába mentek. Nem valószínű, hogy a messze délen fekvő kerci apátság is ekkor pusztult volna el. Hanem, mikor már az egész országot végig száguldották, minden ellenállást megtörttek, rontottak be az eddig még nagyjából megkímélt Erdélybe, a Maros völgyén keresztül, hol kisebb csapatokra oszolva, dúlták fel a szerencsétlen országrészt.³ Egy ilyen rablóhorda pusztításának esett valószínűleg a kerci apátság is áldozatul.

Bár a tatárhorda hamarosan kivonult az országból és az egész ország IV. Béla király erélyes és gondos uralkodása alatt hamarosan kiheverte a pusztítás okozta rettenetes sebeket, a kerci apátság — úgy látszik — csak nagy sokára tudta kiheverni ezt az első csapást, mely rövid fennállása óta érte. István ifjabb királynak főt említett szabadságlevele még 1264-ben is úgy beszél az apátságról, mint amely romokban hever (*paenitus desolatum*) s amelybe új életet öntenie éppen szabadságlevélnek kellett.

¹ Knauz i. ért. M. Sion. 1884. évf. 406.

² „... post Thartaricae vastitatis rabiem penitus desolatum ...”
Urk. I. 94.

³ Szilágyi: Erdélyország története. I. 52–54.

II. FEJEZET.

A kerci apátság virágzása.

1. István 1264-iki és Károly Róbert 1322-iki szabadságlevele.

István 1264-iki szabadságlevele és a szászok kiváltságai. — Károly Róbert 1322-iki kiváltságlevele és a szászok kiváltságai. — A kiváltságlevél következményei: az apátság viszonya a szász provinciához; az apátság az esztergomi egyházmegye alá került. — Az apátság birtokai.

A kerci apátság életében fordulópontot jelent István ifjabb királynak 1264-ben kiadott szabadságlevele. Ez szabályozza először — csak általánosságban ugyan — az apátság jogi helyzetét. Miután kijelentette, hogy a tatárpusztítás után még mindig romokban heverő monostort különös védelmébe veszi, kimondja, hogy semmiféle főúr, az erdélyi vajdát sem véve ki, nem szállásolhatja el magát az apátság birtokain erőszakkal; senki az apátság népeitől adót nem szedhet, hanem *egyedül neki tartoznak adózni a szebeniek kiváltsága szerint és a szebeniekkel együtt.*¹ Ezzel a kerci apátság közelebbi összeköttetésbe jött a szász provinciával, amely összeköttetés az apátság egész életére és sorsára elhatározó befolyással volt.

A szászok nagyobb tömegben a XII. század közepe táján, II. Géza uralkodása alatt telepedtek le Erdélynek ezen a részén. Ekkor keletkezett a hét szász szék, amelyek azonban egymással semmiféle összeköttetésben nem voltak. Minden szék külön intézte a maga ügyeit. II. Endrének 1224-iki Andreanum néven ismeretes szabadságlevele tömörítette először őket, mikor kimondotta, hogy «azon nép, mely Szászvárostól Baróthig és Daróczig terjed a székelyföldi Sebessel együtt egy nép legyen»

¹ ... «nobis iuxta libertatem Scibiniensium et cum Scibiniensibus respondere teneantur et solito debito et collecta ...» Urk. I. 94.

és «minden megye teljesen megszűnjék, kivéve a szebenit».¹ Ugyancsak az Andreanum írta körül és növelte azokat a kiváltságokat, melyeket a most már egységes szászok még II. Géza alatt kaptak. E kiváltságok főbbjei a következők:

1. Biráikat szabadon választják.
 2. A kamarának évenként 500 márka ezüstöt fizetnek a III. Béla által nekik engedélyezett súly szerint.² Ezt az adót maguk között tetszés szerint vethetik ki.
 3. Az adó felvételére kiküldött királyi hírnököknek naponként három lat ezüstöt fizetnek.
 4. Az ország határain belül 500 katonát tartoznak kiállítani. Ha király az ország határain túl harcol és személyesen vezeti seregét, 100 embert; ha nem személyesen, csak 50 embert köteles küldeni.
 5. Papjaikat szabadon választják.
 6. Birájuk csak a király és a szebeni gróf lehet.
 7. Az oláhok és besenyők földjét nekik adja, mint már említettük. Az erdőt és vizeket gazdag és szegény egyformán szabadon használhatja.
 8. Közös pecsétet használhatnak.
 9. Évenként háromszor szabadon vehetnek morzsasót.
 10. A király emberei közül senki nem kérhet az ő földjükön jószágot.
 11. A királyt évenként háromszor, az erdélyi vajdát pedig csak kétszer kötelesek elszállásolni.
 12. Kereskedőik szabadon járhatnak az egész országban.³
- E kiváltságok nemcsak egyesítették a hét szék szászait, hanem jóléthez is juttatták. Természetes volt, hogy más vidékek szászai is iparkodtak e kötelékbe tartozni. Így indult meg az a folyamat, mely a XV. században az erdélyi szászokat egységes nemzetté tette.

¹ Szilágyi i. m. I. 45.

² Ez a szebeni, vagy kölni márka, melyben 18 lat ezüst volt, míg a budaiban 19 lat. V. ö. Szilágyi i. m. 46.

³ Urk. I. 34—35.

Ha már most a kerci apátság részére kiadott szabadságlevél kiváltságait az Andreanummal összehasonlítjuk, látjuk, hogy tulajdonképen csak két pontban tette István az apátságot a szász provincia kiváltságainak részesévé: az elszállásolásoktól való mentesség és az adózás tekintetében. A szászok fizette 500 márkához a rá eső részt az apátságnak is meg kellett fizetni, de egyébként senkinek sem tartozott semmivel sem adózni. A többi kiváltságra, az apátsági falvak lelkészeinek megválasztására, a bírák megválasztására, a provincia közös földjeinek használatára vonatkozólag ez a szabadságlevél nem intézkedik. Föl kell tehát tennünk, hogy ezekben a dolgokban az apátság népei egyáltalán semmit sem élveztek a szász falvak kiváltságaiból. Mindamellet az így kieszközölt kiváltságlevél nagy előnyére vált a monostornak. Sok zaklatástól mentette meg úgy az apátságot, mint népeit.

Gondosan vigyáztak arra a monostor lakói, hogy el ne évülhessen ez a fontos okirat. Mikor István ifjabb király V. István néven az ország trónját elfoglalta, megjelent előtte *Berchtold* kerci apát, a legelső a kerci apátok között, kinek nevét ismerjük és az apátság kiváltságainak megerősítését kéri. A király teljesítette a kérelmet s 1272. máj. 23-án kelt oklevelében megerősítette 1264-iki szabadságlevelét.¹ 1299-ben *Egyed* egresi apát kérésére III. Endre² és 1306. ápr. 10-én *János* kerci apát kérésére Ottó király³ erősítik Istvánnak szabadságlevelét.

Az ismételten megerősített királyi szabadságlevél sem tudta azonban az apátságot megoltalmazni, hogy azon zavarokban, melyek Károly Róbert trónraléptét követték, ne szenvedjen. A király ellen lázadó főurak leghatalmasabbja épen az erdélyi vajda: László volt, ki hatalma növelésére a székely és szász grófságot is megszerezte. 1308-ban meghódolt ugyan Károly Róbertnek, de Erdély békéje ezzel nem volt helyreállítva. Halála után fiai s a hozzájuk ragaszkodó várnagyok

¹ Urk. I. 126.² Urk. I. 213.³ Urk. I. 231.

dultak a vidéken. Kerctől nem messze a talmácsi várban pedig egy hatalmas szász, Konrád uralkodott az egész vidéken, ki csak 1322-ben hódolt meg.¹

Erdélynek e zavaros közállapotait szemlélve, megértjük, hogy miért kellett a kerci apátságnak újra a királyhoz fordulnia oltalomért. Minő zaklatásoknak volt kitéve az apátság ezekben a nehéz időkben, közelebbről megmondani nem tudjuk. *Henrik* kerci perjel 1322-ben az apát és konvent nevében emelt panaszában csak általánosságban beszél a jogtalanságról, az erőszakoskodások okozta károkról és zaklatásokról, melyek gonosz emberek támadásai révén érték úgy a monostor embe-reit, mint birtokait.²

Ekkor adta ki Károly Róbert az apátság részére 1322. jan. 29-én kelt szabadságlevelét, melyben az apátság jogait és kiváltságait összefoglalja, azok öréül a szebeni grófot rendeli s ekként az apátságot a szász provinciába beiktatta. E szabadságlevelével, melyet fontossága miatt joggal nevezhetünk a kerci apátság «aranybullájának», még tovább fejlesztette azt a jogviszonyt a kerci apátság és a szebeni szász provincia között, melyet kezdetleges formában V. Istvánnak 1264-iki szabadságlevele teremtett meg.

A következőkben részletesen fogjuk tárgyalni e szabadságlevelével egyes pontjait mindig tekintetbe véve az *Andreanum* intézkedését.

Legelőször is azzal a kérdéssel kell tisztába jönnünk, hogy ki volt e kiváltságokat, a «*libertas Cibiniensist*», élvező jogalany. Maga az apátság-e, avagy pedig a birtokain lakó jobbagyok? Fontos e kérdés részben azért, mert csak így tudjuk megérteni, azokat az ellentmondásokat, melyek Károly Róbert

¹ Szilágyi i. m. I. 89—91.

² «... accedens ad nostram praesentiam religiosus ac Deo amibilis vir frater Henricus prior monasterii sanctae Mariae de Kerch ordinis Cisterciensis vice et nomine abbatis et conventus eiusdem monasterii nobis lacremabiliter et querulose exposuit iniuriam et violentiarum damna et molestias, quas ex pravorum infestationibus personae monasterii praefati homines et possessiones eorundem multipliciter paterentur ...» Urk. I. 356.

szabadságlevele és az Andreanum között vannak; másrészt azért, hogy az apátság későbbi története folyamán az apátság falvainak lakói, illetőleg a szebeni provincia és az apátság közti viszályok okát megérthessük.

Az oklevél szavai: «*praefatum monasterium... de Kerch... in nostram protectionem specialem dignanter recepimus, hanc gratiam cum eisdem ac populis et possessionum eorundem faciendo, quod in omni libertate provincialium de Cibi-nio una cum eisdem provincialibus plenarie gaudeant...*»¹ világosan mutatják, hogy elsősorban a monostort akarja a szász provincia kiváltságaiban részesíteni és a monostor népeire csak másodsorban terjednek ki ezek a kiváltságok. Egyébként, amennyiben a monostornak érdeke megkívánja, hogy népei minden idegen befolyástól menten gyarapodjanak és így a monostort jobban szolgálhassák; de nem ad kiváltságokat az apátság népeinek az apátsággal szemben. Az egész kiváltságlevelet úgy kell tehát tekintenünk, mint amelynek elsődleges és közvetlen élvezője a kerci apátság az apáttal és konventtel; nem pedig az apátság népei.

Az Andreanum ezzel szemben szász provinciában nem ismer különbséget földesúr és jobbágy között a provinciai jogok tekintetében. A provincia közös erdeit szegény és gazdag egyformán használhatja; a községek a maguk ügyeiben szabadon intézkedhetnek, bírót, papot választhatnak.

A Károly Róbert-féle szabadságlevél ebbe a provinciába, melynek minden tagja a jogoknak bizonyos fokával birt, beállította a kerci apátságot, mint jogi személyt és a provincia kiváltságainak élvezőjévé tette, amely apátságnak keretén belül azonban az apátság népei nem élvezték azokat a kiváltságokat, melyek az apátság földesuri jogait korlátozták volna. Ezen állításnak igazsága még jobban ki fog tűnni, mint az egyes kiváltságok tárgyalásánál és az apátság egész későbbi, különösen XV. századi történetéből, melyet megérteni és meg-

¹ Urk. I. 357.

magyarázni csak úgy tudunk, hogy az ezáltal keletkezett egyenlőtlen s — el kell ismernünk, — bizonyos szempontból ferde jogi helyzeten később a szász nemzeti öntudat kifejlődésével és erősödésével önkénytelenül változtatni akartak úgy az apátság népei, mint maga a szász provincia és az ebből keletkezett surlódások végül is az apátság vesztét okozták.

A szabadságlevélben foglalt kiváltságok azon a részen kívül, mely általában kimondja az apátságnak és népeinek a szebeniek minden szabadságában való részesedését, hat csoportra oszthatók.

Már az általános rész, melyet részben fent idéztünk, sokkal pontosabban és erősebben fejezi ki az apátságnak a szász provincia kiváltságaiban való részesedését, mint Istvánnak 1264-iki szabadságlevele, mikor azt mondja, hogy «a szebeni provinciabeliek minden szabadságát azokkal együtt teljesen élvezzék és e szabadságban való részesedéstől semmiféle szükségben el ne essenek, hogy az apátot, konventet és birtokaik népeit senkinek zabolázatlan kapzsisága szükségtelenül és jogtalanul ne zavarja.»¹ Ezzel szemben István szabadságlevele csak azt mondja, hogy «a szebeniek szabadsága szerint és a szebeniekkal együtt tartoznak nekünk megfelelni mind a szokott adóval, mind a tartozással.» Míg tehát István csak az adózásban kiváltságolta az apátságot, addig Károly Róbert a szebeniek összes kiváltságaiban részesítette. De, mivel az apátság és népei közt fennálló viszony, mint már említettük, eltért a szászoknál fennálló viszonytól, az Andreanum kiváltságait ennek megfelelően kellett módosítani. Ezt mutatják a szabadságlevél következő pontjai.

I. Az első rész a bíráskodásról intézkedik. Először is kimondja, hogy az apátság birtokain lakó népek jogaiba, (iuribus)

¹ «... in omni libertate provincialium de Cybinio una cum eisdem provincialibus plenarie gaudeant nec a consortio eiusdem libertatis in qualicumque necessitatis articulo aliquatenus separentur, praeterea ne infrenata malitiae cupiditas quorumcumque dictum abbatem et conventum ac homines possessionum eorundem in posterum perturbet indebite et iniuste ...» U. o.

pörös ügyeibe (iudiciis et birsagiis) és jövődelmeibe senki bele ne avatkozzék, mindezek fölött csak az apátnak és konventnek van szabad rendelkezési joga. Azután intézkedik az apátsági falyak biráiról, kiket az apát és konvent neveznek ki és tesznek le. Annyiban megszorítja itt az apátnak ezt a jogát, hogy kiköti, hogy nem szabad mindenféle idegent kinevezniök, hanem csak olyat, ki a monostor birtokain lakik. Különben a birák az ítélkezésben teljesen az apátnak és konventnek joghatósága alatt állanak s úgy öök, mint a jobbágyok a fontosabb ügyekben mindig fölebbezhetnek a monostorhoz. A birságokból befolyó jövedelem a monostornak szolgáltatandó be. Az apát és konvent föltétlen joga azonkívül a kegyelem gyakorlása. Mindenben úgy intézkedhetnek, amint rájuk és jobbágyaikra hasznosabbnak látszik.¹

Ezek szerint tehát úgy a birák kinevezését, mint a biráskodást illetőleg az apátság birtokain a legfőbb jog az apátot és konventet illette meg. Ezzel ellentétben a Andreanum a a székek népeinek megadja a biró választás jogát. Itt tűnik ki legjobban a szabadságlevél intenciója, hogy az apátság legyen a kiváltság élvezője, ne pedig az apátság népei eselleg az apátsággal szemben.

E résznek van egy záradéka, melyben a király felhatal-

¹ c. . . Volumus et sub obtentu plenioris gratiae nostrae districtissime praecipimus et mandamus, quatenus amodo contra iura et libertates praedicti monasterii et ordinis nullus omnino de quibuscumque iuribus iudiciis birsagiis et proventibus hominum et possessionum eiusdem monasterii se ullatenus intromittat, sed solus abbas et conventus eiusdem monasterii libere ordinent et disponant comitemque suum vel comites nullatenus tamen qualescumque extraneos, nisi ex illis qui in possessionibus monasterii praefati resident dictoque abbati et conventui obediunt, quandocumque et quotiescumque statuant ac destituant, qui in omnibus praedictis possessionibus monasterii iudicia iusta et vera exercent, prout abbas et conventus ipsis commiserint faciendum, et ipsi comites et dictarum possessionum iobagiones in maioribus et praecipuis causis et negotiis semper recursum ad praefatum monasterium habeant. Et quidquid in birsagiis cesserit abbat et conventui praesentetur, omnis gratiae plena facultas in eiusdem abbatis et conventus arbitrio consistat in agendo et statuendo de quibuscumque, quod sibi et dictarum suarum possessionum utilius esse videbitur, contradictione cuiuscumque non obstante». U. o.

mazza a szebeni grófot, hogy mindazokat, kik az apátot és konventet ezen jogainak gyakorlásában meggátolni akarnák, az apát és konvent megkeresésére királyi tekintéllyel a provincia segítségével e jogtalanságban meggátolja.¹

II. A második rész az apátság falvait védi az erőszakos megszállások ellen és különösen megtiltja, hogy valaki a falvak plébánosaihoz szálljon be erőszakkal. Az ilyenekkel szemben fölhatalmazza a községet, hogy őt magát fogják el és a legközelebbi provinciai szék birái elé kísérik. Javai a községet illetik. Ha oly hatalmas lenne, hogy nem bírnak vele és elégtételt sem akarna adni az elkövetett jogtalanságért, akkor mint lázadó száműzessék.²

E rész megfelel az Andreanum azon intézkedésének, mely szerint a provincia lakói a királyt is csak háromszor, a vajdát pedig csak kétszer kötelesek elszállásolni, azaz mást, mindenkit visszautasíthatnak. Ebben a pontban egyáltalán nincsenek korlátozva a birtokok lakóinak jogai, mert ezeket a jogokat csakis idegenekkel s nem az apátsággal szemben gyakorolhatták.

Előfordul azonban itt egy kifejezés, melyből következtetni lehet valamiképp arra, hogy az apátság birtokain a kegy-

¹ ... *ad requisitionem eiusdem abbatis et conventus comes provincialis Cybiniensis, quicumque fuerit vel etiam eiusdem vices gerentes advocata communitate provincialium Cybiniensium praedictorum quando et quoties opus fuerit regia nostra omnimoda auctoritate et de mandato huiusmodi iniuriatores a nocumentis prohibeant et ad omnia que iusta fuerint inducant et compellant ...* U. o.

² «Nec aliqui comites vel potentes, qui per dictos possessiones abbatis et conventus transitum fecerint vel qualitercumque advenerint, si a senioribus et communitate dictanum possessionum voluntarie non recipiuntur, in eisdem possessionibus violentum descensum nullatenus facere praesumant... quem vero descensum si quis contra regale mandatum nostrum fecerit ab ipsa communitate possessinosis seu villae, ubi hoc factum fuerit, dicta auctoritate nostra regali et de mandato sub obtentu omnium bonorum suorum capiatur et praedictis provincialibus ad viciniorem sedem praesentetur pro dicta violentia nostro regali iudicio reservandus. Si autem talis propter potentiam suam capi vel detineri non posset, nec etiam laesis vel offensis vellett satisfacere ex tunc si citatus non comparuerit, tamquam verus rebellis noster et provincialium dictorum proscribatur.» U. o. 357—358.

uri jogokat is gyakorolta. Azt mondja ugyanis az oklevél, hogy senki nem szállhatik meg erőszakkal magának «az apátnak és konventnek káplánjainál, azaz a nevezett községek vagy birtokok plébánosainál.»¹

E kifejezés szerint az apátsági birtokok plébánosai az apát és konvent megbízott helyettesei, amiből arra lehet következtetni, hogy ezek a plébániák nemcsak az apátság kegyurasága alatt állottak, hanem az apátságba incorporálva, az apátsággal egyesítve voltak, azaz e plébániák javadalmait az apátság birta és a lelkészeti teendők elvégzésére bizonyos meghatározott díj fejében helyettest tartott e plébániákon.

Az egyházjog az ilyen egyesítésnek három fajtát ismeri. A legteljesebb jogú egyesítésről, melyben az apát az illető plébánia hívei fölött mintegy püspöki joghatósággal bir, itt szó sem lehet, mert a kerci apát nem volt abbas vere nullius, mint akit egyedül illet meg az ilyen hatalom. A teljes jogú egyesítést sem tételezhetjük föl, melynél a lelkipásztori joghatóságot az illető apátság bírja s a rend tagjai látják el az apáttól nyert időleges megbizatással a lelkipásztorkodást, mert a ciszterci rend tagjai abban az időben nem gyakorolták a rend fegyelmével és a szigorú életmódjával össze nem férő plébániai lelkipásztorkodást és különben is adatunk van rá, hogy a kerci apátság birtokain a lelkipásztorkodást világi papok végezték. Csak a harmadik módjáról az egyesítésnek: a nem teljes jogú, tisztán anyagiakat illető egyesítésről lehet itt szó, melynél csak a javadalom az apátságé, de a lelkipásztori joghatóságot az apát prezentálására a püspöktől kinevezett lelkész bírja és gyakorolja.

Ezzel a föltevésünkkel magyarázhatjuk azt a panaszlevelet, melyet Konrád miklóstelki, tehát az apátság birtokáról való plébános, (*sacerdos et rector ecclesiae in villa Nicolai*) kérelmére Marsilius kerci apát és a kerci konvent állit ki 1353. szept. 1-én. Ebben Konrád panaszt emel János pap ellen, ki

¹ «... praecipue nulla ratione super capellanos ipsius abbatis et conventus scilicet plebanos dictarum villarum et possessionum . . . » Urk. I. 358.

bár rendetlen életmódja és bűnei miatt a miklóstelki plébániától a püspök megfosztotta, most Péter apoldiai és János nagydályai plébánosok segítségével újra vissza akarja foglalni plébániáját. Ez ellen ő András erdélyi püspökhöz főlebbhez.

E levélben a többek között megemlíti, hogy ő «már régóta békében bírja a miklóstelki plébániát, nem máshonnan betörve, hanem az igazi ajtón belépve: azaz András erdélyi püspök vagy inkább az ő megbízottjának, Mihály dobokai főesperesnek tekintélyével szabályszerűen megerősítve.»¹ Bár itt egy szóval sem említi, hogy a kerci apátnak milyen joga van az ő plébániáján, annyit mégis látunk, hogy az erdélyi püspök csak megerősítette őt plébániájában. A püspöknek tehát úgy prezentálták őt vagy a hivek, vagy a kerci apát. Károly Róbert levelén alapuló föltevésünk értelmében az apátnak kellett őt prezentálnia; ellentétben az egész szebeni provinciában uralkodó s az Andreanumon alapuló gyakorlattal, mely szerint a községek papjaikat szabadon választják.

Amit Károly Róbert szabadságlevele csak feltételez, azt egészen világosan megtaláljuk később Zsigmond 1418-iki egyik oklevelében, hol nemcsak a kegyuri jogot tulajdonítja egészen kifejezetten az apátságnak, hanem a plébánosnak járó tized negyedrészt is,² amit csak úgy lehet megmagyarázni, hogy a javadalom az apátsággal egyesítve volt s a plébános csak a tized háromnegyedrészt kapta meg.

Ez ismét egyike azon privilegiumoknak, melynek élvezője tisztán az apátság volt és amelytől az apátság népei megfosztva voltak. Nem az apátság népei tehát, hanem maga az apátság kapta a «libertas Cibiniensist.»

III. A harmadik részben elrendeli a király, hogy az apátság birtokain csak olyanok lakhatnak, kik az apátnak és

¹ «... ego ecclesiam videlicet sancti Nicolai in villa Nicolai iam multis diebus possederim pacifice et quiete: inquam non aliunde ascendendo, sed per verum ostium intrando: hoc est auctoritate domini Andreae... episcopi Transilvani confirmatus rite et rationabiliter vel sui veri nuntii videlicet magistri Mychaelis archidiaconi de Doboca.» Urk II. 100–101.

² Szebeni lev.-tár 25. sz. Reschner Dipl. V. 252. Reissenberger i. m. 15.

konventnek engedelmeskednek, a rendes adót megfizetik és szolgálmányokat teljesítik. Kivételt képeznek azok, kiknek az apát és konvent erre nézve kiváltságot adnak.

E rész büntető záradékában felhatalmazza a szebeni grófot, hogy az ellenszegülőket az apát és konvent megkeresésére, miután az eltávozásra kitűzött határidő letelt, elfogja, királyi törvényszék elé vigye és ekként az apátság birtokát ismét szabaddá tegye. Az illető ingóságain az apátsággal úgy osztózik, hogy kétharmadrész az apátságé, egyharmad az övé, hogy annál hívebben védelmezze az apátság jogait és annál buzgóbban igyekezzék az apát és konvent megkeresésére a király parancsát végrehajtani.¹

Ez az intézkedés nagyjában megfelel az Andreanum azon pontjának, hogy a király emberei közül a szászok földjén senki sem kérhet birtokot s ha megtörténnék, a szászoknak jogukban áll az ellen tiltakozni; vagyis a szász föld csak szászé lehet.

Itt ugyanazon elv szerint intézkedik a király az apátság helyzetének megfelelő formában: az apátság birtokain csak az apátság alattvalója lakhatik.

IV. Nagyon fontos a következő negyedik rész, melyben a király gondoskodik arról, hogy az apátság jogai el ne évülhessenek és ezen jogokat semmiféle királyi intézkedés meg ne

¹ «Volumus in super et regia auctoritate firmiter praecipimus et mandamus, ne amodo aliqui comitum vel potentum servientes in praedictis possessionibus monasterii qualescumque mansiones habeant vel resideant praeter soli illi, qui abbat et conventui serviunt et obediunt, nec aliqua sit curia vel qualiscumque haereditas in eisdem possessionibus, quae censum et consueta iura et servitia dicto abbati et conventui non solvat exceptis hiis, qui ab eodem abbate et conventu specialiter sunt vel fuerint privilegiati. Ubicumque autem in praefati monasterii possessionibus tales reperti fuerint residentes . . . praedictus comes provincialis vel sui vicarii, quibus hoc commiserit, cum praedictis provincialibus ad requisitionem memorati abbat et conventus post expirationem dati termini . . . tales capiant nostroque regali iudicio reservent . . . omnia bona mobilia ipsorum . . . sic dividantur, ut primo abbati et conventui duae partes dictorum bonorum cedant et praefato comiti provinciali pars tertia . . . ut praedictus comes . . . in omnibus necessitatibus et causis dicti monasterii iura et libertates eiusdem fideliter defendat . . . » Urk. I. 358.

semmisíthesse. Megbízta ugyanis az alkancellárt, hogy öröködjék afölött, hogy hanyagságból vagy tudatlanságból semmiféle, az apátság jogait és kiváltságait sértő oklevelet a kancellária ki ne adjon. Ha mégis megjelennek ilyen oklevél, egyszersmindenkorra érvénytelennek és semmisnek nyilvánítja.¹

V. Az ötödik rész kimondja, hogy mivel az apátság nédeinek épúgy hozzá kell járulniok ahhoz az évi 500 márka adóhoz, melyet a szebeni provincia fizet, mint a provincia többi lakóinak, épúgy részesedjenek a szebeniek minden hasznában, az elhagyott földekben és a többi jogában.

De viszont kötelesek az apátság népei a provinciát mindenben segíteni és támogatni. Ne avatkozzanak azonban bele a belső viszályokba, mert egyik félt sem kötelesek segíteni.²

E nagyfontosságú részben tehát a király utal arra, hogy az apátság népei, mint a provincia tagjai, hozzájárulnak a provincia által fizetett adóhoz. Ezt az adót nem az apátság, hanem az apátság népei fizették és ennek fejében nem az apátság hanem ők voltak közvetlen élvezői azon anyagi előnyöknek,

¹ «Et nihilominus vicecancellarius noster quicumque fuerit fideliter et diligenter praecaveat ne aliquando per ignorantiam aut negligentiam aliqua instrumenta litterarum a quibuscumque contra iura libertates et privilegia praefati monasterii de Kerch a nobis impetrentur vel porrigantur, quarum libertatum et privilegiorum sit ipse cancellarius nostra de commissione in omnibus fidelis conservator. Nam si per oblivionem vel ignorantiam contra dicti monasterii iura, libertates et privilegia supradicta aliqua instrumenta litterarum . . . obtenta fuerint supra dicta auctoritate nostra et decreto frivola et inania fore per omnia decernantur.» U. o. 358—359.

² «Quia cum provincialibus supradictis homines possessionum monasterii praefati ad illos quingentas marcas, quas ipsa communitas provincialium praedictorum nostrae regiae maiestati annuatim solvere tenentur tali gratia et conditione contribuunt, ut etiam eorundem provincialium utantur omnimoda libertate, regia igitur nostra donatione et gratia eisdem hominibus similiter concedimus modisque omnibus volumus et praecipimus ut a nulla generali participatione utilitatum totius provinciae Cybiniensis qualiumcumque ullo modo excludentur, sed in omnibus desertis possessionibus atque metis et in aliis utilitatibus quibuscumque consimilem participationem habent. Similiter etiam praedicti monasterii homines praefatae communitati provinciae . . . decenti auxilio occurrant in hiis, in quibus nostrum regalem favorem habuerint et consensum excepto quod partibus contra partes in ipsa provincia existentibus alicui minime teneantur . . .» U. o.

melyeket a szebeni provincia biztosított tagjainak. Ők is részesedtek tehát azon elhagyott gazdátlan földekben, melyek a provincia területén feküdtek. Élvezték a halászat, vadászat, italkimérés stb. jogát, melyeket provincia többi lakói is élveztek.

Ebből a szempontból tehát semmi sem korlátozta az apátság népeinek szabadságát, mert e jogok nem irányulhattak az apátság ellen, hanem az apátság népeinek anyagi jólétét célozták, ami végeredményben az apátságnak is érdekében állott.

VI. Legutoljára tárgyalja a monostor tagjait megillető személyi sérthetetlenséget. Ha valaki a monostor valamelyik tagját, ki a szerzet ruhájában, szerzeteshez illő módon viselkedik, gyalázó szavakkal illetné vagy tetteleg is bántalmazná, oly nyilvános büntetésben részesítendő, hogy az ilyen büntől mindenki elriadjon.

Végül felhatalmazza az apátot és konventet, hogy ha a szebeni gróf vagy annak helyettese nem akarná a monostort az ő szükségében segíteni, a királyhoz forduljon elégtételért. Hogy pedig minél kevesebb sérelem érje a monostort, megbizza a szebeni grófot, hogy ezt a szabadságlevelet valahányszor az apát akarja, mindig, de legalább évenként egyszer nyilvánosan kihirdesse.¹

Ezek azon kiváltságok, melyek a kerci apátságot a szebeni szász provincia tagjává tették. Károly Róbertnek eme kiváltságokat megállapító oklevele nemcsak annyiban volt nagyobb kihatásu, mint István királynak 1264-iki szabadságlevele, hogy nagyobb kiváltságokat adományozott az apátságnak; hanem még nagyobb fontosságu volt azon rendelkezése, hogy az apátság kiváltságainak öréül a szebeni grófot rendelte. Ennek egyrészt meg volt ugyan az a következménye, hogy az apátság az ő jogait kifelé jobban tudta érvényesíteni a szebeni gróf segítségével, de másrészt épen a szebeni gróf segítségének

¹ U. o. 359—360.

igénybevételével lehetetlen volt elkerülni, hogy az apátság a szebeni gróftól s ennek révén a szász provinciától függő helyzetbe ne kerüljön. Így a királynak ez az intézkedése egyrészt az apátság virágzását idézte elő, másrészt közvetve oka volt az apátság bajainak.

Addig míg az összes szászok nem egyesültek a szebeni provinciában, ami csak a XV. században következett be s így az összetartozás érzését növelő szász nemzeti eszme is halványabban élt úgy az egyesek, mint az egész közösség lelkében, a szebeni gróf s általa a szász provincia védnöksége az apátságot virágzásra juttatta; amint azonban ez erősödött, mind jobban erősödött az a törekvés is, hogy a provincia hatalmát az apátságra is kiterjesszék és hogy az apátság földesuri jogait a birtokain lakó népeken megnyirbálják.

E kiváltságlevélből egészen világos, hogy a szebeni gróf az apátság kiváltságait védi csak, de semmiféle joga, különösen kegyúri joga nincs az apátság fölött. Az apátság a kiváltságlevél értelmében is független marad. Ha tehát később az apátság fölötti kegyúri jog gyakorlására irányuló törekvéssel fogunk találkozni, úgy azt a már említett hatalmi törekvéseknek, nem pedig történelmen alapuló jognak kell tulajdonítanunk.

Az a szorosabb összeköttetés, mellyel az apátság a szebeni provinciának tagja lett, egy más irányú változásnak is oka lett.

A kerci apátság a ciszterci rend egyik alaptörvénye értelmében nem volt exempt, a megyéspüspök joghatósága alól kivett apátság. Mielőtt a szebeni provinciához kapcsoltatott volna, az erdélyi püspök egyházmegyéje területén feküdt és annak joghatósága alá tartozott. III. Honorius pápa, mikor a kerci apátot megbizta, hogy a német lovagrend ügyében járjon el, «Ultrasilvanae dioecesis» — az erdélyi egyházmegyéhez tartozónak mondja.¹

¹ Urk. I. 38.

A XIV. század közepén azonban Csanád esztergomi érsek 1343. nov. 14-én kiadott oltalomlevelében már azt mondja az apátságról, hogy az apostoli Szék az ő gondjaira bízta.¹ És tényleg ettől kezdve okleveleinkben mindig mint esztergom egyházmegyei, «dioecesis strigoniensis», fordul elő az apátság. Mi lehetett e változásnak oka? És mikor történhetett meg e változás? Knauz véleménye szerint az apátság a királyi alapítású apátságok kiváltságaképpen tartozott az esztergomi érseg joghatósága alá.² Ezt a véleményt azonban nem tartjuk elfogadhatónak már azért sem, mert maga a kerci apátság alapításától kezdve legalább jó századon keresztül az erdélyi püspökséghez tartozott.

Valószínűbbnek tartjuk, hogy e változás oka az apátságnak a szebeni provinciában való bekapcsolása és ideje talán éppen e Károly Róbert szabadságlevelének ideje.

A hét szász szék már jóval az Andreanum megjelenése előtt ki volt véve az erdélyi püspökség területéből s az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott, kinek vikarius a szebeni káptalan dékánja volt. Természetesnek látszik tehát, hogy mikor az apátság e kivett területbe bele illeszkedett, egyházilag is elszakadt az erdélyi püspöktől s az esztergomi érseket ismerte el fejének, mint aki alá az egész szász provincia tartozott.

E kiváltságlevélnek ránk nézve nagy fontosságot ad még az a körülmény is, hogy összefoglaló, teljes jegyzékét adja az apátság birtokainak. Ebből tudjuk meg, hogy ebben az időben tíz falut birt már az apátság. Hogyan és mikor jutott az apátság e falvak legnagyobb részének birtokába, nem tudjuk. Egyedül Kisdisznódnak Gocelin mestertől történt odaajándékozását ismerjük, amelyet láttunk.

Az apátság későbbi történetében sem szerepelnek e falvak, kivéve Szász-Keresztur, Miklóstelke, Mese és Kisdisznód

¹ Urk. II. 10.

² Knauz i. ért. M. Sion. 1868. 407.

községeket, amelyek lakóival, mint látni fogjuk, a földesúri tartozások megtagadása miatt az apátságnak a XV. század folyamán sok viszálya volt, amely viszályok az apátság hanyatlását nagy mértékben siettették. Károly Róbert kiváltságlevele alapján a következő falvak voltak az apátság birtokában:

1. Kercz, hol az apátság feküdt. Ma nagyközség Fogarasmegye alsóárpási járásában mintegy ezer lakossal. Bizonyosan ez volt legrégibb birtoka az apátságnak, melyet mindjárt alapításakor kapott. Itt lehettek az apátság majorjai vagy gangriái, melyeken maguk a szerzetesek művelték a földet.

E gangriák az első nagykáptalani határozatok értelmében a monostortól legfeljebb két mértföldnyi távolságban feküdtek,¹ hogy a szerzeteseknek ne kelljen az éjet a monostoron kívül tölteniök.

E gangriák fekvéséről semmi közelebbit nem tudunk. Reissenberger azonban megemlíti, hogy némi falmaradványokat itt-ott lehet látni a kolostor területén kívül. Halmy Gyula, a «Fogarás és Vidéke» c. hetilapban közölt cikksorozatában² említi, hogy romokat Kerc vidékén több felé látott. Így északnyugatra a triangulációs pont alatt is vannak ilyen romok.³ Talán ezek a régi gangriák nyomai.

Az bizonyos, hogy Kerc vidéke a mai Fogarasmegyének egyik legrégebb idő óta művelt területe ami a kerci monostor gangriáiban dolgozó conversus testvéreknek érdeme.

2. Creutz, ma Szász-Keresztur;

3. Meschendorff, az oklevél kiadóinak megjegyzése szerint, az eredetiben Cyessendorf, ma Mese;

4. Villa Nicolai, németül Klosdorf, ma Miklóstelke.

Mind a három ma jelentéktelen kisközség Nagyküküllő vármegye segesvári járásában. E három község szerepel leg többet az apátság történetében.

¹ Consuetudines c. XXXII. «Grangie autem diversarum abbatiarum distent inter se ad minus duabus leugis.» Guignard. i. m. 258.

² 1912. évf. 3—8. számokban. ³ U. o. 4. sz.

5. Villa Abbatis, németül Abtsdorf, ma Apátfalva nagyközség Nagykovácsfalva község területén.

6. Mons S. Michaëlis németül Michelsberg, ma Kisdisznót Szeben megyében.

7. Feldwar, ma Földvár ;

8. Colonia, ma Kolun ;

9. Honrabah, Harrbach, ma Glimbóka ;

10. Kerc Olacorum, ma Oláh-Újfalu.

E községek mind az egy Glimbóka kivételével, a mely Szeben megyében van a határon, Fogarasmegyében az Olt-folyó mellett fekszenek.

Azt sem tudjuk megállapítani, hogy e birtokok révén mekkora lehetett az apátság jövedelme. Zsigmond 1418-iki kiváltságlevele a tized negyed részét az apátságnak adja.¹ Ebből Reissenberger azt következteti, hogy csak az volt az apátság jövedelme. Később látni fogjuk, hogy ez az apátságnak a birtokain levő plébániákhoz való viszonyából folyó egészen különleges jövedelme volt, amelyen kívül voltak még a többi jövedelmei.

Hasonlóképen Ursus de Ursini pápai követ 1494-ben, mikor megerősíti az apátságnak a szebeni prépostsághoz való csatolását, az apátság jövedelméről azt mondja, hogy a száz aranyat nem haladják meg.² Reissenberger ezt is bizonyítéknak fogadja el amellet, hogy az apátság jövedelmei nagyon csekélyek lehettek. A pápai követnek a becslését azonban nem fogadhatjuk el hiteles adatnak, mert ez csak általános taksálást jelent, amely mellett az apátság jövedelmei az összeg kétszeresét is elérhették.

¹ Szebeni levéltár. 25. sz. Reschner Diplom. V. 252. Reissenberger i. m. 15.

² «Exhibita siquidem nobis pro parte vestra petitio continebat, quod in partibus vestris Monasterium seu Abbatia de Kercz beatae Mariae virginis ordinis Cisterciensis ex Turcorum continuis invasionibus devastatum et penitus desolatum ac monachis omnino carens, cuius fructus redditus et proventus secundum communem aestimationem centum ducatorum auri de Camera valorem annuum non excedunt, existerat...» Szebeni levéltár 566. sz. Reschner Diplm. X. 124. Reissenberger i. m. 16.

2. Belső élet.

A királyi kiváltságlevél megerősítése. — Az esztergomi érsekek védelmükbe veszik az apátságot. — Szigfrid reini apát vizitációja. — Szakadát elleni pör. — Flandriai János apát letételével járó viszályok. — Birtokvásárlás.

A szebeni szász provincia a köteles tisztelettel vette tudomásul Károly Róbert intézkedéseit, mikor a kerci apátság részére kiadott szabadságlevelet előtte bemutatták.¹ A zavarok azonban, melyek e szabadságlevél kiadását szükségessé tették, az 1322-ik évvel még nem szűntek meg. 1324-ben az egész szász nemzet fellázadt Szentpéteri Henningnek vezérlete alatt. A lázadást csak a kúnok segítségével tudta leverni az erdélyi vajda.² E zürzavaros években újra sokat szenvedhetett a monostor mindkét részről: a király ellen lázadó szászok sem bánhattak nagyon kiméletesen a királytól pártfogolt monostorral. A rabló, pogány kúnok pedig szintén nem törődtek azzal, hogy az apátság királyi védelem alatt áll. Bár arra adatunk nincs, hogy a monostor elpusztult volna e lázadás alatt, a szenvedett károk mégis arra indították az akkori apátot, Jánost, hogy újból kérje a királyi megerősítést az 1322-iki szabadságlevélre. Károly Róbert teljesítette az apát kérelmét és 1329. dec. 6-án kelt oklevelében megerősítette az 1322-ben kiadott szabadságlevelet.³

A király pártfogásán kívül az apátság igyekezett az egyházi hatalom oltalmát is igénybe venni. Az a nagy tekintély, mellyel az esztergomi érsek, aki alá az apátság tartozott, mindenkor birt, hathatós védelmet nyújthatott mindennemű túlkapás ellen. Ezt a védelmet igéri meg az apátságnak Csanád esztergomi érsek 1343-iki oklevelében.⁴ A kép, melyet az apátság állapotáról nyújt, nem nagyon vigasztaló. Részben a skizmatikusok, részben rossz keresztények hihetetlenül megron-

¹ Walbrinusnak a szebeni káptalan dékánjának jelentése. Urk. I. 367.

² Szilágyi: i. m. I. 91—92.

³ *Urk. I. 430.*

⁴ *Urk. II. 10—11.*

gálták.¹ Ez az első eset, hogy a skizmatikusoktól, kik alatt a fogarasi oláhokat kell értenünk, szenvedett az apátság. Az érsek szigorúan meghagyja a szebeni prépostnak és dékánnak, hogy az apátság birtokainak elfoglalóit és azok birtokait előzetes megintés után vesse interdictum alá.

Ezt az oltalomlevelet 1355. május 1-én Miklós érsek Tulmácsy Márton örmény püspök kérelmére, ki a kerci apát és konvent nevében járt el, megerősítette.² 1359-ben pedig János apát kérésére ugyancsak Miklós érsek, az előbbinek utódja, újra megerősítette elődjeinek oltalomleveleit és ő már a kolozsmonostori apátot is megbízta, hogy a monostor jogainak épségben tartása fölött őrködjék.³

Az esztergomi érsek szolgáltatott a kerci apátnak igazságot abban az ügyben is, amely 1357—58 között történt. Az egész ügyet csak a vatikáni levéltár egy regestájából tudjuk. Eszerint *Vilmos* kerci apátot valamilyen sérelem érte. A regesta szavaiból azt kell következtetnünk, hogy rablótámadás alkalmából kifosztották.⁴ Az apát a Szentszékhez fordult és a Szentszék az esztergomi érseket bizta meg a dolog megvizsgálásával és Pomit János, Brassói Ádám és Károly kihallgatásával.⁵ Tettesek voltak-e ezek, avagy csak tanuként kellett őket az esztergomi érseknek kihallgatnia, nem tudjuk.

Ebből a csak halvány körvonalaiban ismert ügyből láthatjuk, hogy bár a király, az esztergomi érsek minden lehetőt megtettek az apátság békés fejlődésének biztosítására, kisebb-nagyobb sérelmek mégis érték, amelyek ellen a világi és egy-

¹ «... ecclesiam virginis gloriosae de Kerez in extremo confinio regni Hungarici a parte scismaticorum constructam, quae tam per ipsos scismaticos quam etiam malos Christianae fidei cultores indicibiliter dilapidata existit et suis proprietatibus funditus desolata, pia compassio oculis propiciens...»

² Urk. II. 106—107.

³ Urk. II. 161—162.

⁴ «causam spoliationis eiusdem abbatis...»

⁵ T. Tár. 1895. évf. 273. l. Regesta. Vat. 351. sz. «Acppo Strigoniensi mandatur ut vocatis Willelmo abbate monasterii de Candela suae diocesis et Ioanne dicto Pomit,³ Karolo et Adamo de Corona et alijs evocandis causam spoliationis eiusdem abbatis ipso restituto audiat et decernat.»

házi oltalom sem tudta megvédeni az apátságot. Általában azonban azt mondhatjuk, hogy e kisebb-nagyobb bajokban is az apátság folytonosan fejlődött és tekintélyes helyet foglalt el, amit legnagyobb részben kiváltságainak kell tulajdonítanunk.

A ciszterci rend többi magyarországi apátságai ugyanis ebben az időben nagyon szomorú helyzetben voltak. A szerzetesi fegyelem meglazult, sőt azt mondhatjuk, némely helyen teljesen eltűnt. A monostorokban egyik-másik helyen alig egy-két ember édegelt. A nagyobb jövedelmű apátságok pedig részben kommandátorok kezére jutottak. A magyar ciszterci apátságok szomorú helyzete magára vonta Nagy Lajos figyelmét és a citeauxi nagykáptalantól a helyzet orvoslását kérte. A nagykáptalan erre a reini apátot, Waldsteini Szigfridet bízta meg, hogy vizsgálja meg a magyar ciszterci apátságokat s a rend megbízásából iparkodják bennük a szerzetes életet helyreállítani.¹

Szigfrid apát vizitációs körútja 1356 végén és 1357 elején történt meg. A körút után terjedelmes jelentésben számol be tapasztalatairól Nagy Lajosnak. Ez a jelentés egyike a legértékesebb okmányoknak a ciszterciek magyarországi történetére vonatkozólag.²

Kercet is megemlíti. Személyesen nem tudott ugyan elmenni oda, sem Egresre, mivel már közelgett a nagy káptalan ideje, melyen jelen akart lenni, hogy útjáról beszámolhasson. Az egresi apátot azonban maga elé idézte Péterváradra, hol az beszámolt előtte úgy az egresi, mint a kerci monostor állapotáról. Tőle tudja meg, hogy a kerci apátságban tizenhárom szerzetes van, míg az egresire nézve csak megígérte az apát, hogy hat szerzetest fog tartani, tehát annyi

¹ «... unde ad requisitionem Christianissimi principis Ludovici regis Ungariae generale nostri ordinis capitulum eundem Ven. Patrem reformatorem omnium monasteriorum in regno Hungariae constituit in plenaria Ordinis potestate...» Cistercienser Chronik. 1895. 9. 1.

² L. Békefi: A pázsztói apátság története. I. 70–75. Magát az okmányt pedig: Oklevéltár. I. 254–57.

sem volt akkor Egresen. A kerci apátság bővebb vizitációját azután az egresi apátra bízta a vizitátor.¹ Örvendetesnek kell tartanunk ezt a jelentést, bár az apátság helyzetéről közelebb-ről semmit sem mond. De örvendetes már maga az a tény, hogy Kercen tizenhárom szerzetes volt akkor, mikor a rend többi magyarországi apátságai közül csak Pilisen, a schavnikai és a Pétervárad melletti bélakúti apátságokban talált a vizitátor legalább tizenkét szerzetesből álló teljes konventet; a többiben pedig kettő vagy négy szerzetes éledgett.

A vizitátor látogatásával kapcsolatban egy másik adatnak is birtokában vagyunk, mely szintén kedvező színben tünteti fel az apátság helyzetét.

A rend összes apátságainak ugyanis évenként bizonyos összeget kellett fizetni a nagykáptalan megtartásának költségeire. A kerci apátot egy 1279-iki nagykáptalani határozat letette azért, mert nem jött el a nagykáptalanra és mert nem fizette meg a rá kivetett adót.² A nagykáptalan természetesen nemcsak az évi adóból fedezte költségeit, máshonnan is voltak jövedelmei, különösen királyi adományokból. Így IV. Béla Tartlau, Honigberg, Petersberg és Marienburg patronatusi jogával együtt ezek összes jövedelmeit is odaadta Citeaux-nak (*monasterio ac conventui Cisterciensi*) a nagy káptalan céljaira.³

Szigfrid apát körútjában ezeket az adókat is beszedte, egyik-másik apátságból több évre visszamenőleg is és 1358-ban a nagykáptalan előtt elszámolt velük. Az elszámolásról Guido

¹ «Item quia tempus nequaquam nobis sufficit, ut in Egris et in Kiers (seu Chretz) personaliter veniremus propter generale capitulum, abbatem de Egris in Waradino Petri vocavimus: qui et magnam paupertatem allegat, qui sex monachos de cetero tenebit. Sed abbas de Kertz modo tredecim monachos tenet; cuius visitationem commisimus patri suo abbati de Egris faciendum iuxta formam, quam in aliis monasteriis observavimus. Békefi i. m. 257.

² «Abbas de Keirk et abbas de Leni, qui non venerunt ad Capitulum generale, quando venire debuerunt, nec solverunt summam sibi impositam deponuntur in instanti.» Martène: *Thesaurus novus anecdotorum*. IV. 1467.

³ 1240. márc. 21. Urk. I. 68—69.

miroiri, János mazièresi és Hugó auberivei apátok nyugtát adtak. E nyugtából tudjuk, hogy a kerci apát hat évre viszszaemenőleg negyvenkét forintot fizetett,¹ ami abban az időben elég tekintélyes összeg volt s belőle azt kell következtelnünk, hogy az apátság anyagilag jól állott.

Vilmost, ki a vizitáció idejében, 1357-ben, volt Kerc apátja, János apát követte. 1359-ben már ő kéri Miklós esztergomi érsektől Csanád érsek oltalomlevelének megerősítését. Valószínűleg egy személynek kell tartanunk azzal a flandriai János nevű apáttal, kit V. Orbán pápának 1368-ban Henrik pilisi apáthoz intézett megbízóleveléből ismerünk egy olyan ügy kapcsán, mely jellemét nem a legszebb világításban mutatja be. Ha ehhez hozzávesszük, hogy ugyanez a János 1359-ben igazságtalanul pörösködött Szakadát község ellen, feltevésünket a jellemvonások egyezése támogatni fogja. Különben nem látszik valószínűnek, hogy rövid kilenc év alatt két János nevű apátja volt Kercnek, kik közül mindegyiknek emlékéhez igazságtalanság fűződnék.

Szakadát ellen bizonyos föld miatt pörösködött, melyet — mint állította — a király adományozott a monostornak s ő ezt az adományozást a király oklevelével is bizonyítani tudja. A szebeni káptalan, mely előtt a panaszt benyújtotta, erre felszólította az apátot, hogy mutassa be a királyi adománylevelet. A kitűzött napon azonban sem királyi adománylevéllel, sem más ésszerű okokkal nem tudta bizonyítani a földhöz való jogát. A káptalan erre elutasította az apátot panaszával és a földet a szakadátiaknak ítélte oda.² A szebeni káptalan ítéletét *a hét százsz szék birái is jóváhagyták, mert ők — írják — nem akarják, hogy bárminemű jogtalanság is érje földieiket az apát részéről, mert az apátnak semmi joga nincs az illető földhöz.*³

¹ «Item de duo abb. de Candelis pro contributione sex annorum XL et duos flor.» Cist. Chronik 1895. 14. l.

² Urk. II. 172—173.

³ Urk. II. 173—174. «Ea propter in dei nomine nos provinciales septem sedium . . . nolentes consentire, ut de facto aliqualis iniuria nostris consociis

E kifejezés mutatja már, hogy az apátság és a hét szász szék birái között a viszony nem barátságos. A szászok már bizonyos aggodással örködnek afölött, hogy az apát a kiváltságos szász nép jogait valamiképen meg ne sérthesse. És a leginkább sajnálandó az a dologban, hogy éppen János apátnak ez a birtokszerzési vágyból fakadó túlkapása szolgáltatott először alkalmat arra, hogy ez az aggodalom megnyilvánuljon.

Ezen igazságtalan pörösködésnél még nagyobb igazságtalanságokat is követhetett el János apát, kit V. Orbán oklevele flandriainak nevez. Részletesen nem ismerjük apátsága alatti tetteit, csak általában látjuk őt jellemezve abban a tényben, hogy Alardus egresi apát, mint a monostor vizitátora, apáti méltóságából letette «suis demeritis exigentibus», mert érdemtelensége szükségessé tette eltávolítását.

Letétele után a konvent tagjai Hermannt választották meg apátnak, kit Alardus a rendi törvények értelmében megerősített. Hermann ekként törvényes apátja lőn Kercnek. A lett apát azonban, Flandriai János, semmiképen sem tudott belenyugodni apáti méltósága elvesztésébe. Mivel valószínűleg érezte bűnösségét, nem merte Alardus ítéletét a nagykáptalanhoz megfőlebbezni vagy éppen Rómába fordulni, ahol esetleges sérelmére orvoslást nyerhetett volna, hanem világi hatalommal, a király ítéletével akart visszajutni apátságába. Ezért Hermannt Lajos király elé idéztette.

Hermann apát jogainak védelmére útnak is indult. János azonban, hogy egészen bizonyos legyen ügyének sikerében, felbérelt egy Jacobus de Hotwas nevű esztergomegyházmegyei laikus embert, hogy Hermann apáttól vegye el iratait, amelyekkel az apátsághoz való jogát igazolhatná.

E bérenc azután a tárgyalásra siető Hermannt útközben megtámadta és nemcsak iratait vette el tőle, hanem lovait,

de Zecktat per abbatem evenire posset, cum nihil iuris praedictus abbas haberet in territorio antedicto...»

ruháit, értéktárgyait is, sőt egy éjen át bilincsekbe verve fog-ságban tartotta.¹

Hermann apát Rómába fordult segítségért. V. Orbán az akkor nagytekintélyű Henrik pilisi apátot bizta meg, hogy az ügyet megvizsgálván, Hermannnak elégtételt adjon. A pápai oklevél utasítása szerint Henriknek az apátot tetteleg is bántalmazó Jakab laikust egyházi átok alá kellett vetnie és János apát letétele és Hermann megválasztása ügyében vizsgálatot tartania. Ha úgy találja, hogy mindenben törvényesen jártak el és Hermann különben az apátságra érdemes férfiú, akkor őt az apostoli szék tekintélyével helyezze vissza az apátságba.²

Flandriai János megbüntetéséről a pápai megbízólevél nem intézkedett. Az ügynek további lefolyását sem ismerjük. Mindenesetre szomorú világot vet egyrészt ama kor erőszakos lelkületére, másrészt flandriai Jánosra. De vigasztaló az, hogy a ciszterci rend szervezetében, az atyaapáti intézményben rejlő erő hathatósan közbe tudott lépni és a kerci apátságot a méltatlan apáttól még idejekorán, mielőtt nagyobb bajokba tudta volna a monostort sodorni, meg tudta szabadítani. Ekként a kerci apátság tekintélyét, mely nemcsak az országban, hanem a római Szentszéknél is birt, továbbra is fenntartotta.

Hermann apát után, 1370. és 80. között újra János nevű apátot találunk Kerc apáti székében. Alatta az apátság vagyoni-lag még jobban erősödik. Korlátteikén (villa Conradi), a mai Oláh-Tyukoson, husz kúriát vett meg Gerlach kerci perjel János apát nevében hat polgártól. Az adás-vételi szerződésben biztosítják az eladók az apátságot, hogy a megvett kúriák

¹ «... praefatus Johannes eundem Hermannum coram carissimo in Christo filio nostro Ludovico rege Ungariae illustri de facto fecit ad iudicium evocari, ac Jacobus de Hotwas laicus dictae Strigoniensis dioecesis ipso Johanne procurante eundem Hermannum nonnullis litteris authenticis, instrumentis publicis et aliis iuribus et monumentis necnon equis vestibus et aliis bonis suis non absque manuum iniectione in eum, dei timore postposito temere, violenta spoliavit ac eum per unam noctem catenis ferreis vinctum detinere praesumpsit». Urk. II. 319.

² Urk. II. 319—320.

birtokában sem ők, sem örökösök nem fogják zavarni; sőt, ha valaki megtámadná emiatt az apátságot, ők maguk, saját költségükön fogják az apátságnak a birtokhoz való jogát megvédelmezni.¹

3. Az apátság szerepe az egyházi és világi életben.

Hiteleshely. — Világi megbízások. — Pápai megbízások. — Zsigmond király Kercen.

Bár kisebb-nagyobb bajok majdnem állandóan zavarták az apátság belső és külső békéjét, az apátságnak kifelé való tekintélye mégis életének ebben a korában a XIII. század végétől az XV. század elejéig volt a legnagyobb. Legjobban tanúsítja ezt a szerep, melyet az apátság úgy az egyházi, mint a világi életben betöltött. Királytól és pápától egyaránt kapott megbízásokat a kerci apát, melyek között legfontosabb volt az apátságnak hiteleshelyi működése.

Bár az apátságot eddig egyáltalán nem számították a hiteleshelyek közé s az bizonyos, hogy nem is volt nagyobb, országos jelentőségű hiteleshely, mégis több adatunk van rá, hogy ilyen irányú tevékenységet is fejtett ki. Knauz Nándoré az érdem, hogy az apátság működésének ezen oldalára is felhívta a figyelmet.²

Az első biztos adatunk a kerci apátság hiteleshelyi működésére 1306-ból van. Ezen év augusztus 21-én kelt oklevelében ugyanis a kerci konvent bizonyítja, hogy Zecktat és Cornecel (Szakadát és Hortobágyfalva) községek közt egyezség jött létre egy pörös rétet illetőleg, amennyiben a rét felét Szakadát, a másik felét pedig Hortobágyfalva fogja használni. Az oklevél végén a konvent ezt a megjegyzést teszi: «Ezen levelünk erejénél és bizonyosságánál fogva, amelyet a mi egyházunk jegyzékébe is felvettünk».³

¹ Urk. II. 435. Mivel az eredeti oklevél az erdélyi káptalan levéltárában nagyon megrongált állapotban van, a birtokvétel évét sem tudjuk pontosan megállapítani. Az Urkundenbuch kiadói 1375-re teszik az oklevél keltét.

² Knauz i. ért. M. Sion. 1868. 407.

³ «... Harum nostrarum robore et testimonio literarum mediante, quas in registro quoque ecclesiae nostrae inseri fecimus». Urk. I. 233.

E megjegyzésből két dolog tűnik ki egészen világosan: egyik, hogy a jelen oklevél maga az egyezséget megkötő okmány, amelyet csak hiteles hely állíthatott ki; a másik pedig az, hogy a konventnek hiteshelyi levéltára is volt, amelyről jegyzéket vezettek.

Hova lett e levéltár, nem tudjuk. A XV. század zivatarai-ban, mikor a monostor több ízben elpusztult, valószínűleg ez is a pusztulás és lángok martaléka lett.

Másik adatunk inkább közvetve bizonyítja a kerci konvent hiteshelyi működését. 1309-ben ugyanis Sifridus, kerci perjel is, mint tanú szerepel abban a nagy pörben, amelyet az erdélyi káptalan folytatott hét esperesi kerület papsága ellen, mivel ezek a kötelező tizedet nem fizették meg, sőt a tárgyaláson sem jelentek meg, amiért kiközösítették őket. A szebeni dominikánus konvent perjelének, Henriknek közbenjárására Gentilis bibornok pápai követ a per újra fölvetését rendelte el. E tárgyaláson a papok azt állították, hogy az előbbi tárgyalásra azért nem jöhettek sem ők, sem megbizottaik, mert akadályozva voltak. Ennek bizonyítására több tanura hivatkoztak. Ezek között volt Sifridus perjel is, ki hitére bizonyította, hogy a nevezett plébánosok megbízottja, Bertold keldenichi plébános úton volt, aminek bizonyságául előtte végrendeletet is tett és őt tette végrendeletének végrehajtójává.¹

A kerci konvent előtt tehát végrendeletet lehetett tenni, ami ismét csak hiteshelyi feladat volt.

Harmadik adatunk Konrák miklóstelki plébános panasza, melyet már ismertettünk. E panaszt Marsilius kerci apát és a kerci konvent veszik föl, aminek bizonyságául hiteles okiratot állítanak ki, amelyet az apát és konvent pecsétjével erősítenek meg.²

¹ «... Sifridum priorem de Candela, ordinis, Cisterciensis qui ad conscientiam suam protestatus est, procuratorem et nuncium dictorum plebanorum scilicet dominum Bertoldum plebanum de Keldenich, in cuius argumentum testamentum coram eo condidit et ipsum sui testamenti executorem instituit». Urk. I. 241.

² «Justis igitur postulationibus inclinati praesentem paginam ad instan-

Az oklevél kiadói megjegyzik, hogy két pecsét volt pergament szalagon az oklevélre függesztve. Ezek azonban elvesztek. Szerencsére azonban egy későbbi, Mihály apátnak 1439-ben történt lemondása alkalmával kiállított oklevélről vett hivatalos másolat leírja az apátnak és konventnek pecsétjét is. Az apát pecsétje hosszúkás volt; rajta egy apátnak alakja látható pásztorbottal, alatta paizs, a paizson két gyertyatartó gyertyával. A köriraton pedig ez állott: «*Sigillum domini Michaelis abbatis*».¹ A körirat kivételével valószínűleg minden apátnak ugyanez volt a pecsétje, mert oly jellegzetes az itt közölt pecsét a pásztorbotos apáttal és a gyertyatartón álló gyertyákkal, annyira megfelel a mindenkori candelai apátnak, hogy valószínűnek tarthatjuk, hogy ez állandó pecsét volt. A konvent köralakú pecsétjén a karján a kis Jézust tartó boldogságos Szűz alakja volt látható és jobbról-balról gyertyatartó gyertyával. A köriraton pedig ez állott: «*Sigillum conventus de Candela*».²

Ez a konventi pecsét volt valószínűleg a hiteshely pecsétje is, mert kivételnek kell tekinteni azt, hogy a hiteshely által kiállított okmányra két pecsétet is tettek, mint itt az apát és konvent is.³

A kerci apátság közeleti szereplésének első nyomát 1271-ben találjuk meg.

tiam saepe dicti domini Cunradi plebani in villa praedicta Nicolai nostrorum sigillorum videlicet abbatis et conventus antedicti fecimus appensione muniri.» Urk. II.100—101.

¹ «*Sigillum erat oblongum, figura unius abbatis cum baculo et infra figuram unum clipeum in se habens duo candelabra cum candelis sculptas (!), litterae in circumferentiis sonabant: Sigillum domini (?) Michaelis abbatis de Candela.*»

² *Secundum sigillum fuit rotundum et habuit in se figuram beatae virginis cum puero super brachium et ex utroque latere unum candelabrum cum candela, litterae vero circumferentiae sonabant Sigillum Conventus de Candela.*»

Mindkét pecsétleírást Henrik szebeni jegyző adja fenn említett másolatában. Szeb. lev. 96. sz. Reschneri Diplom. IX. 302. Id. Reissenberger i. m. 28.

³ V. ö. Knauz. i. ért. M. Sion. 1868. 407.

István király Abruth földjét («... terram Abruth...») az erdélyi püspökségnek, káptalanjának és szent Mihályról nevezett székesegyházának adományozta. A határjárásnál a kerci apát, mint hivatalos tanú szerepelt Andrással «comes de Gyog»-gal együtt.¹

1382-ben a Goblinus erdélyi püspök és nővéreinek birtokában levő villa Conradi (Korláttelke, ma Oláh-Tyukos) határmegállapításánál János kerci apát, mint tanú, szintén ott van.²

Az a királyi megbízás, melyet 1366. szeptember 1-én kapott a kerci apát Nagy Lajostól, már nemcsak azt mutatja, hogy a kerci apátságnak nagy erkölcsi tekintélye volt, hanem hatalmának is fényes bizonyítéka. E királyi megbízólevél ugyanis azt a parancsot adja a kerci apátnak, hogy Weidenbach Péternek, a tinnini püspök testvérének, legyen segítségére, hogy a neki adományozott Ujfalut elfoglalhassa, békében birhassa, sőt megkeresésére szolgálival és összes népével támogassa. Eszerint tekintélyes fegyveres hatalommal is kellett bírnia a kerci apátnak, ha a király kedves embere birtokjogának védelmére még fegyveres hatalmának igénybevételére is felhatalmazza.³

Sokkal nagyobb számúak azonban azok a megbízások, amelyeket a római Szentszéktől kapott a kerci apát s amelyek azt mutatják, hogy az apátságot Rómában is olyannak ismerték, mint amely Magyarország, de különösen Erdély életében nevezetes szerepet játszik. E megbízások, ha leszámítjuk az Endre király és a német lovagrend között kitört viszály ügyében nyert megbízást 1225-ből, melyet már tárgyaltunk⁴ és egy 1444-iki pápai megbízást, mind a XIV. század második felébe esnek.

A legelső ezek közül az erdélyi káptalan panaszának megvizsgálására adott utasítás. Az erdélyi káptalan ugyanis pa-

¹ Urk. I. 111. ² Urk. II. 554. ³ Urk. II. 272. ⁴ I. 26—29. lapon.

naszt emelt a Szentszéknél, hogy birtokait egyházi és világi főurak lefoglalják és így azokból neki semmi jövedelme sincsen. Mindig nem fordulhat a Szentszékhez ilyen ügyben, egyszerismindenkorra kér tehát intézkedést. A pápa erre 1361 jan. 10-én kelt megbízólevelében meghagyta a kalocsai érsekkel és a váradi préposttal együtt a kerci apátnak is, hogy járjon el ezekben a panaszokban és iparkodjék a káptalanon elkövetett sérelmeket orvosolni és megszüntetni.¹

Minő eredménnyel járt el a három megbízott ez ügyben, nem tudjuk. A további adatok hiányzanak.

A többi megbízások mind javadalom adományozására vonatkoznak. Ha a pápa valamely tényleg megürült, vagy leglőbbször csak a jövőben üresedésbe jövő javadalmat adományozott valamely papnak, az ilyen adományozást más tekintélyes méltóságban levő egyházi férfiakkal is közölt azzal a megbízással, hogy vagy vezessék be az illetőt javadalmába, vagy legalább, ha exspectatíváról volt szó, gondoskodjanak arról, hogy annak idején az illető tényleg elfoglalhassa a neki ígért javadalmat. A kerci apát több ilyen megbízást is kapott.

Igy 1373 szeptember 26-án XI. Gergely pápa a csanádi püspökön és az avignoni szent Péter templom dékánján kívül a kerci apátot is értesíti, hogy a vessződi plébániát, ha annak jelenlegi plébánosa elnyeri a nagycsüri plébániát, melynek plébánosa még él, Michael de Ardesch-nek adta oly feltétellel, hogy jelenlegi mardosi (de Ardesch) plébániájáról akkor le kell mondania.²

A kettős exspectatívának érdekes példája. A nagycsüri plébános még él, de javadalmát még életében a vessződi plébános kapja és a vessződi plébánia javadalmát a mardosi plébánosnak ígéri oda a Szentszék. És ennek jogát kellett a kerci apátnak biztosítani.

1376-ban ugyanegy javadalmazottra vonatkozólag egymásután két utasítást is kap a kerci apát a Szentszéktől. Az

¹ T. Tár. 1895. évf. 282.

² Urk. II. 409—410.

1376. május 1-én kelt megbízólevélben az esztergomszentgyörgy-mezői préposttal és az avignoni Agricola egyház dékánjával együtt értesíti a pápa a kerci apátot is, hogy Tamás, hambachi plébánost, a neki adományozott kanoniába és javadalomba, melyet a vácsi püspök birt, igtassa be.¹ Közben azonban Goblinusnak erdélyi püspökké való kineveztetésével megürült a Szeben melletti keresztényszigeti plébánia, most már ezt adja a pápa ugyanazon év május 19-én kelt oklevelében Tamásnak és megparancsolja, hogy mindkét előbbi javadalmáról mondjon le. Ezt is tudatja a kerci apáttal és a másik két megbízottal.²

1392. október 31-én a pápa értesíti a kerci apátot, hogy Helman Miklósnak az erdélyi egyházmegyében egy, két, esetleg három javadalmat rezervál, ha azoknak jövedelme a 25 márkát meg nem haladja és velük lekipásztori tevékenység jár; ha pedig a javadalmak nincsenek összekötve lekipásztori munkával, akkor csak 18 márka értékig rezervál több javadalmat. Ezen javadalmak között azonban nem lehet székesegyházi kanonokság és prebenda.³

Ugyanígy föltételek mellett rezervált IX. Bonifác pápa bárminő javadalmat kanonia kivételével, András fia Máté részére 1395. okt. 24-én. Erről is értesíti a kerci apátot, a perugiai püspököt és a kolozsmonostori apátot.⁴

1400. november 24-én IX. Bonifáctól azt a megbízást kapta a kerci apát, a tudei és erdélyi püspökökkel együtt, hogy Miklóst, tartlaui Simon fiát, a prázsmári (de Tartalaw) plébánia birtokába igtassa be.⁵

Az 1402. okt. 19-iki pápai megbízás értelmében pedig Boczardi Alamand bécsegyházmegyei ágostonrendű kanonokot igtatta be a kerci apát a concordiai és tinnini püspökökkel együtt egy iskolának («domus praeceptoría») birtokába Dajóczon, mely már évek óta üresen állott és amelyet az ágostonrend tagjai szoktak birni.⁶

¹ Urk. II. 440.

² Urk. II. 445.

³ Mon. Vat. I. III. 203—204.

⁴ Mon. Vat. I. III. 304.

⁵ Mon. Vat. I. IV. 275.

⁶ Mon. Vat. I. IV. 467.

Ezekon kívül csak 1444. május 13-án van még tudomásunk egy pápai megbízásról. Az erdélyi domonkosrendűek panaszt emeltek a pápánál, hogy különböző hatalmas emberek javaikat lefoglalták. IV. Jenő pápa a kolozsmonostori és kerci apátokat bízta meg, hogy vizsgálatot tartsanak és az elfoglalt javakat adják vissza.¹

Ez a pápai megbízás azonban ekkor már csak kivételes jelenség volt. Az apátság a XV. században már nem állott tekintélyének és hatalmának azon a fokán, aminőn az előbbi században, így a megbízások is egészen eltűntek.

Még két adatot akarunk itt felhozni, melyek mindegyike mutatja azt a közbecsülést, melynek az apátság örvendett; egyik a század elejéről a hívők részéről való megbecsülést mutatja; a másik pedig annak bizonyossága, hogy az a királyi kegy, amelynek létét köszönhette, ebben az időben is feléje fordult. Az első csak egy kis adomány öt márkáról, melyet Herbord özvegye, Erzsébet hagyott a «candelai testvéreknek» 1300. július 13-án.² A másik pedig Zsigmond királynak egy 1388. jan. 12-én kelt oklevele, melyet a kerci monostorban adott ki a király.³ Az 1398. év elejét tehát a kerci monostorban töltötte. Ezzel is kimutatta jóakarátát ama monostor iránt, amelyet okleveleiben dicséretekkal halmoz el és amelynek romjaiból való újjáépítésére 1427-ben parancsot ad.⁴

¹ T. Tár. 1889. évf. 243. Az erdélyi káptalani levéltár 1047. számú kiadatlan oklevelének regestája.

² Urk. I. 216.

³ Urk. III. 213.

⁴ Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso. IV. 2.; IV. 74.

III. FEJEZET.

A kerci apátság hanyatlása.

1. Az apátság viszállyai jobbággyaival.

A hanyatlás okai általánosságban. — Zsigmond 1418-iki szabadságlevele. — Pör Kisdisznód miatt. — Pörösködés Keresztúr, Miklóstelke és Mese birtokok népeivel a földesúri szolgálmányok megtagadása miatt. — Pör Keresztúr lakóival kegyúri jog miatt.

Annak a virágzásnak, melyet a XIV. század folyamán a kerci apátság elért, a XV. század első negyedében vége szakadt.

E hanyatlás okait kutatva, legfőbb ok gyanánt mindenestre azon zavaros közállapotokat kell megjelölnünk, melyek egész Magyarországon Zsigmond uralmának ezt a korszakát, melyben a német-római császári koronát is viselte már, jellemzik. A császárság ügyeivel elfoglalt király ideje nagyobb részét külföldön töltötte, gondoskodása leginkább a világ- és egyházpolitika ügyeire terjedt ki. Az országban pedig és különösen Erdélyben szükség lett volna erős kormányzó kézre. Az oláhok Mircse vajdájuk alatt nyugtalanították Erdély déli részét és megkezdődtek a törökök betörései, kiknek pusztításaitól a kerci apátság is sokat szenvedett, sőt egyszer-kétszer teljesen elpusztult.

A szerzetesi életnek egyik külső feltétele: a béke hiányozván, a szerzetesi fegyelem is meglazult az apátságban. A ciszterci rend különben is elvesztette már azt az eredeti rugalmasságát, mellyel az ellentétes hatások alatt is mindig meg tudta őrizni a szerzetesi élet szigorát. Annak a másodvirágzásnak hatásai, melyre a rendet, a kebeléből való XII. Benedek uralkodása a XIV. század közepén juttatta, immár megszűntek. Nagy volt még ekkor is a rend Európa többi országaiban és különösen szülőhazájában, Franciaországban, de a magyar-

országi apátságok oly szomorú állapotban voltak, hogy a nagykáptalan 1411-ben ismét a reini apátot küldi ki a magyarországi apátságok reformátorául. Az apátságok zilált anyagi helyzetét pedig mi sem világítja meg jobban, mint a nagykáptalannak az a rendelkezése 1413-ból, hogy a magyarországi apátságokból, az utolsó öt év alatt elmaradt adó (contributio) fejében annyit szedjen be a reini apát, amennyit épen tud.¹

Nem kisebb mértékben járult a kerci apátság amúgy is szomorú helyzetének rosszabbodásához a szász provincia magatartása az apátsággal szemben. E korban már teljesen kialakult a hét és két székből álló szász provincia és általa Erdély harmadik nemzete: a szász nemzet, amely nemcsak féltékenyen őrizte a maga eredeti jellegét, nyelvét, szokásait és ezeknek zálogát, az Andreanumban nyert és azóta többször megerősített és megnövelt kiváltságait, hanem minden eszközt megragadott hatalma gyarapítására és egysége növelésére.

Ezen törekvéseknek pedig nagy akadálya volt a kerci monostor, amely szintén élvezte a szászok kiváltságait, de amely a maga birtokainak lakóit — a királytól nyert kiváltsága alapján — e kiváltságok egyik-másikának gyakorlásától megfosztotta. A szász provinciából mintegy kivett területet alkottak ekként az apátság és birtokai, amelyen a szász gróf joghatósága megszűnt, mert Károly Róbert kiváltságlevele alapján az apát volt a birtokok népeinek legfőbb bírása. Természetes tehát, hogy egyrészt az apátság népei iparkodtak mindazokat a jogokat megszerezni, amelyeket a provincia többi lakói élveztek, másrészt, hogy a provincia maga támogatta őket eme törekvéseikben, sőt iparkodott hatalmát az apátság fölé is kiterjeszteni, ami — mint látni fogjuk — nem kis mértékben sikerült is.

Ily szempontokból kell az apátság történetének következő lapjait és végleges elmúlását szemlélnünk, ha nem akarjuk, hogy megértés nélkül álljunk az események előtt, vagy épen egyoldalúan magyarázzuk őket.

¹ Békefi: A pásztói apátság története. I. 78.

A kerci apátság történetének e balrafordulásánál, mint választó kő, mely a mult nagyságát jelzi, áll Zsigmond királynak 1418-iki szabadságlevele. István király 1264-iki és Károly Róbert 1322-iki szabadságlevelei mellett ez a harmadik fontos okmánya az apátság történetének, mely úgy az apátság mult jogi helyzetére vetett világot, amint hivatva volt az apátság jogait a jövőben is megerősítve fenntartani.

Az apátság Károly Róbert szabadságlevelének ezt a megerősítését, illetőleg az új szabadságlevelet Rosteter István utján kérte az akkor Constanzbán időző királytól. Az okokat egész pontosan nem tudjuk meghatározni, a melyek az apátságot erre a lépésre birták. De tán nem tévedünk, ha azokat részben az apátság egyes falvai lakóinak engedetlenségében, részben pedig a közeli repsi vagy Rukbas vár és Talmács vára várnagyaiknak erőszakoskodásaiban és zsarolásaiban keressük, mert ezek miatt az apátság ugyanazon időtájt szintén a királyhoz fordul védelemért.

Zsigmond 1418. ápr. 4-ikén adta ki a kért szabadságlevelet. A levél teljes szövege nem állott rendelkezésünkre, azért csak a Reissenberger által idézett töredékek alapján tárgyalhatunk róla.¹

¹ i. m. 15. és 21. l. jegyzeteiben. Az oklevél eredetije a szebeni levéltárban 25. sz. alatt van. Másolatban megvan Reschner kiadatlan Diplomatariumában V. 252.

A szabadságlevelének legfontosabb részeit a Reissenberggtől közölt töredékeket összeállítva, itt közöljük:

«... Cupientes saepedictum Momasterium... et consequenter ministros ibidem altissimo iugiter obsequentes suis libertatibus et indultis gratiosis... illibate et inconcussa perfrui et gaudere, praelatorum et Baronum nostrorum in praesentia nobiscum existentium assumpta deliberatione... praeallegatas possessiones Kerez, Creucz etc. simul cum omnibus earum pertinentiis et utilitatibus, item jure patronatus ecclesiarum supradictarum nec non quarta decimarum ceterisque libertatibus, juribus, privilegiis, indultis et immunitatibus universis, quae tam in tenore dictarum litterarum praedictorum Decani et Capituli nec non Universitatis Saxonum provinciae Cibiniensis, quam etiam aliis privilegiis et literis regum, nostrorum scilicet praedecessorum et aliorum judicum et justitiariorum ac Capitulorum et conventuum praedicti regni et partium nostrarum Transsilvaniensium rite et rationabiliter emanatis, quas perinde ac si coram nobis nunc in specie fuissent exhibitae... exprimuntur et clare continentur... quibus

Alapjában véve e szabadságlevél nem más, mint Károly Róbert 1322-iki levelének megerősítése. Megerősíti az apátságot birtokaiban, ezeknek mindennemű tartozandóságában, mind azon jogokban, kiváltságokban, szokásokban, a melyek Károly Róbert szabadságlevelében bennfoglaltatnak, sőt ezeken kívül még azon kiváltságokat is megerősíti, amelyeket más főuraktól, királyi emberektől vagy káptalanoktól kapott az apátság, még ha a róluk szóló oklevelet nem is mutatták volna be a királynak. A Zsigmond-féle szabadságlevélnek célja tehát az apátság eddig élvezett és tényleg használt jogait megerősíteni. Annál nagyobb fontosságú ennélfogva az a része, amelyben az apátságnak a birtokain gyakorolt kegyúri jogairól szól. «Továbbá a nevezett egyházak fölötti kegyúri jogot, valamint a tizednek negyedrészt . . . a nevezett apátnak és konventnek adományoztuk és . . . adományozzuk». E helyből világosan látszik az, amit Károly Róbert szabadságlevele csak sejtetett, hogy az apátnak és konventnek a birtokaikon levő plébániák fölött kegyúri jogaik voltak. Sőt, mivel a kegyuraság természete szerint a javadalom nem fizet a kegyúrnak semmit sem, mert ez egyenesen tiltva van az egyházjogban, e helyből kifolyólag még nagyobb és erősebb összeköttetést kell feltételeznünk az apátság és ezen plébániák között, t. i. ezen plébániáknak az apátsággal való egyesítését, amelyet már Károly Róbert szabadságlevele idevágó kifejezésének tárgyalásánál tárgyaltunk. Itt csak arra akarunk rámutatni, mennyiben mutatja ez a hely, hogy itt incorporációról van szó.

Amint láttuk, az apátnak és konventnek tulajdonítja a tized negyedrészt. Az egészen bizonyos, hogy az apátságnak

praedictus Abbas et Conventus hactenus perusi fuere . . . praefatis Abbati et conventui modernis et futuris ex certa nostra scientia dedimus, donavimus et contulimus, ymo damus, donamus et confirmamus jure perpetuo et irrevocabiliter possidendas, tenendas pariter et habendas praetitulatas libertatum praerogativas gratioso indultu, nec non jura privilegia, laudabiles observantias et signanter jurispatronatus ecclesiarum potissimum quibus praedicti Abbas et Conventus hactenus usi sunt . . . pro eisdem innovando, approbando, ratificando atque confirmando . . .»

falvaiból nemcsak ez a jövedelme volt; hisz ezt megelőzőleg mondja ki a király, hogy a nevezett birtokok minden tartozandóságukkal és hasznukkal egyetemben az apátságé. Téved tehát Reissenberger, mikor az oklevél eme helyéből azt a következtetést vonja le, hogy az apátság jövedelmei nagyon csekélyek lehettek.¹

Ellenkezőleg, az oklevél szövege azt mutatja, hogy a birtokost megillető jövedelmeken kívül, a kegyuri jogokkal együtt adja a király a kerci apátnak és konventnek a tizednek, amely különben mindig a plébánosokat illeti a maga egészében, a negyedrészt. Ha már most azt kutatjuk, hogy miért volt az apáté ez a negyedrészt, amely tulajdonképen a plébánost illette, mást nem felelhetünk, minthogy ezek a plébániák az apátsággal egyesítve voltak és a plébános nem kapta meg a javadalmat, hanem meghatározott díj ellenében végezte el a lelkipásztori teendőket. Ez a meghatározott díj a jelen esetben a község által adott tized volt, amelyből azonban negyedrészt az apátnak kellett beszolgáltatni.

A Károly Róbert-féle szabadságlevél megjegyzését, hogy a községek plébánosai az apát káplánjai, és ezt a helyet összevetve, feltevésünk egészen beigazolódik.

Ez volt az egyik ütköző pont az apátság és birtokainak népei közt, a másik pedig az apátságot, mint földesurat megillető adók és szolgálmányok, amelyekhez való jogát épúgy megerősítette Zsigmond szabadságlevele, mint az apátság egyéb jogait. És a legelső összeütközések az apátság és falvainak lakói között épen e körül történtek.

Még jóval Zsigmond szabadságlevelének kiadása előtt 1411-ben volt az apátságnak egy birtokpöre, melyben azonban egyenesen az apátság tulajdonjogát támadták meg. Helta, Nagydisznód lakói ugyanis azt állították, hogy a szomszédos Kisdisznódon (mons s. Michaelis) a hegytetőn levő templom, továbbá Kisdisznódnak velük határos földje és egy erdő az

¹ I. m. 16.

övék. Ezt a földet a templommal és minden jogával együtt Gocelin mester adományozta az apátságnak még 1223-ban. Az apátság joga tehát világos volt. Mindamellett a nagydisznódiak követelését is megértjük, ha figyelembe vesszük, hogy a két község között még az előbbi században bizonyos határterületeket illetőleg hosszú per folyt, amelynek 1357-ben egyesség velett végét. Az egyességet a kerci apát is elfogadta, amit az egyességet megkötő oklevél a következő szavakkal jelcz: «Mindez a kerci apátúr beleegyezésével történt, hogy szent Mihályhegye Heltához tartozik...»¹ E szavak félreértése, illetőleg szószerinti magyarázása okozhatta, hogy a nagydisznódiak jogot formáltak maguknak Kisdisznód egyes részeihez és templomához. A pör a hétszékes bíróság előtt folyt le Szebenben. Mindkét fél bemutatta a saját jogát bizonyító oklevelet. A Gocelin mester adományát megerősítő királyi oklevél szavai azonban oly világosak voltak, hogy a bíróság a kerci apát javára döntött és a nagydisznódiak okmányát megsemmisítette. A vitás földek a bíróság ítélete alapján «perpetue et irrevocabiler» az apátságé maradtak.²

Ebben a birtokperben, amint láttuk, a hét szász szék bírósága az apátság javára döntött, mivel az apátság jogai minden kétséget kizárólag bebizonyosodtak. Azokban a viszályokban azonban, amelyek az apátság és három falva, Keresztúr, Miklóstelke és Mese közt (Creucz, Klosdorf és Meschendorf) kitörttek, a szász provincia és a hétszékes bíróság már határozottan a falvak mellett és az apátság ellen foglalt állást.

A viszályok kezdete az 1413. évre nyílik vissza. Ettől kezdve e három falu nem szolgáltatta be rendesen adóját az apátságnak. Ebben nagy része volt annak is, hogy a szomszédos Reps és majd annak elpusztulása után a kissé távolabb fekvő Talmács várak várnagyai évek óta erősen zsarolták a környék lakóit s a községek nem tudtak eleget tenni az apát-

¹ «Haec omnia acta sunt cum consensu domini abbatis de Candelis, quod ad Heltam mons s. Michaelis dignoscitur pertinere...» Urk. II. 144—145.

² Urk. III. 510—511.

ság jogos követeléseinek sem. De másrészt engedetlenségből származó rosszakarat is közrejátszott a rendes földesúri tartozás megtagadásában.

Öt éven keresztül tartott ez az állapot, hogy a «monostor ezen jobbágjai, a lázadás szellemétől üzetve az apáttal és konventtel szembehelyezkedtek s a szokott és tartozó adót, szolgalmányokat és más járandóságot nem szolgáltatták be». Közben az apátság a szebeni hétszékes bíróságnál pörrel akarta jobbágjait engedelmességre szorítani; eredményt azonban nem tudott elérni. Sőt a pörösködés az apátság amúgy is megcsappant jövedelmét annyira fölemésztelte, hogy az istentisztelet is «kárt szenvedett és nagyot hanyatlott.»

Végre is a királyhoz fordultak. Ugyanakkor, mikor a Károly Róberttől kapott szabadságlevél megerősítését kérték, Rosteter István útján panaszt nyújtottak be egyrészt az apátság birtokait fosztogató Talmács vár várnagyaik ellen, másrészt pedig saját jobbágyaik ellen.

Zsigmond mindkét panaszban intézkedett is. Röviddel a szabadságlevél megjelenése után, 1418. ápr. 9-én, a szebeni káptalan dékánjához és a szebeni királyi bíróhoz intézett levelében felszólítja őket, hogy minden további utasításra való várakozás nélkül a nevezett három faluból tizenkét esküdtet (iuratos seniores) hallgassanak ki, vizsgálják meg az apát és konvent követeléseit és mindazon károkért, melyeket az apátság szenvedett, szerezzenek elégtételt és kártérítést.¹

¹ «Sigismundus etc. Fidelibus nostris Venerabili Decano Capituli et Judici Regali Cibiniensi partiumstrarum Transsilvaniensium praesentibus et futuris salutem et gratiam. Gravem querelam, pro parte fidelium nostrorum devotorum, Abbatis et Conventus Monasterii beatae Mariae Virginis de Kercz, ordinis Cisterciensis, celsitudini nostrae oblatam accepimus, continentem, quomodo populi et Jobagiones praedicti Monasterii in possessionibus ejusdem, Cruz, Closdorff et Meschendorff appellatis commorantes, rebellionis calcaneo involuti, contra jura et consuetudines privilegiatas praedicti Monasterii ipsis Abbati et Conventui se contumaciter opponendo solitos et debitos census, collectas et alias obventiones ex parte eorundem provenire debentes, jam fere a quinque annis citra retinendo, eosque ipsis Abbati et Conventui extradere et persolvere recusando, ipsos erga se conservarent, pro quorum rehibitione praedicti Abbas et Conventus etiam alios

1418. ápr. 23-án kelt levelében pedig felszólítja az erdélyi püspököt és a szebeni székbíráit, hogy tartsanak vizsgálatot az apátságnak a repsi és talmácsi várnagyok ellen beadott panaszában és a jövőben akadályozzák meg, hogy ilyenféle erőszakoskodás és zsarolás ne csak az említett várnagyok, de más hatalmasok részéről se érje az apátságot és birtokait.¹

suos redditus et proventus, in litibus hinc inde consumpsissent et expendissent, propter quod cultus divinus in ipso Monasterio non modicum decrevisset, ac de die in diem decrescere videretur in praejudicium juris ipsorum exponentium et damnum multum grande. Supplicatum... Unde nos... fidelitati vestrae firmiter praecipiendo mandamus... quatenus mox agnita praesentium notitia nulloque ulteriori nostro mandato superinde expectato, duodecim juratos seniores praedictarum villarum... pro se et tota communitate earundem et aliarum villarum ad easdem pertinentium, contra objecta praedictorum Abbatis et Conventus plenarie responsuros, in vestri praesentiam convocantes auditis partium propositionibus et responsionibus, visisque ipsarum iuribus et literalibus instrumentis, ex parte praedictorum populorum et jobagionum antedictis domino Abbati et Conventui de et super universis injuriis, dampnis et nocumentis perpetratis et quod absit inantea perpetrandis, totiens quotiens opportunum fuerit, plenam et omnimodam satisfactionem impendendo et exhibendo ipsos tam ad praedictorum per ipsos usque modo ut praefertur retentorum, quam etiam ad aliorum inantea provenientium censuum seu collectarum et quarumlibet aliarum obventionum restitutionem et persolutionem, per eorum gravamina opportuna semper locis et temporibus consuetis, juxta contenta privilegiorum et libertatum praefati Monasterii compellere et astringere debeatis etc. Datum Constantiae Sabbato proximo post festum beati Ambrosii confessoris. Anno domini Millesimo quadringentesimo decimo octavo etc.»

Szebeni lev.-tár 26. sz. Reschner Dipl. VIII. 388. Reissenberger i. m. 23.

¹ «Sigismundus dei gratia etc. Fidelibus nostris devoto et dilecto Reverendo in Christo patri Domino Episcopo Transsilvanensi nec non comiti regali et iudicibus provinciae Cibiniensis partium nostrarum Transsilvanarum praesentibus et futuris, quibus praesentes ostenduntur, salutem et gratiam. Gravis querela pro parte fidelium nostrorum devotorum Abbatis et Conventus monasterii beatae Mariae virginis de Candelis Strigoniensis dioecesis nobis oblata nostrae admodum exacerbavit animum majestatis. Quod quamquam praedictum Monasterium ad honorem dei et ejus genitricis virginis intemeratae per divos Reges Hungariae nostros utputa praedecessores... celeberrime constructum et fundatum possessionibusque ac villis et aliis juribus et libertatum praerogativis dotatum et fuleitum et ex consequenti Abbas et Conventus supradicti Regiae majestatis protectione speciali gaudentes a quorumlibet Magnatum... impetitionibus et vexationibus illaesi permanere... debuerunt, nichilominus tamen quidam Castellani et Vicecastellani ejusdam castris nostri Rukbas nuncupati... quibusdam abusivis novitatibus, ymmo potius corruptelis adinventis et introductis... praedicti Monasterii villanis seu populis et Jobagionibus signanter in possessionibus

Ugyanily értelmű parancsot adott Csák Miklós erdélyi vajdának is.¹

Bár a király mindkét rendeletben az apát és konvent óhajának iparkodott eleget tenni, a falvak adómegtagadása miatt megindult vizsgálat mégis balul ütött ki az apátságra nézve. Ezt látjuk Zsigmond királynak 1419-ben a kerci apáthoz intézett szigorú hangú leveléből, melyben tudtára adja az apátnak, hogy követelései, melyeket a három falu lakóival szemben támasztott, ellenkeznek az elődjei és általa a községek lakóinak adott kiváltságokkal. Megparancsolja tehát az apátnak, mivel nem akarja, hogy ezen kiváltságok elévüljenek, hogy az említett népeket és telepeseket (*hospites*) az ő szabadságukban és kiváltságukban ne gátolja, ne zaklassa és meg ne károsítsa. Különben megbizsa az ő királyi bírait és a hét szász szék bírait, hogy ezentúl az említett községek lakóit kiváltságaik ellenére az apát által jogtalanul zaklatni, végrehajtani, vagy bármi módon megkárosítani ne engedjék.²

Crucz Closdorff et Meschendorf vocatis commorantibus diversas exactiones, talias et dacias aliasque extorsiones imponere ab eisdemque incompassibiliter exigere et violenter extorquere non formidassent et quas etiam moderni castellani nostri castris Tolmach nuncupati hujusmodi corruptelis pro jure sibi fictis et allegatis durius imponere, exigere et extorquere non formidarent... Igitur cupientes in praedicto monasterio, quod per nostros praedecessores, Reges utputa Hungariae celeberrime fundatum existit... quorum etiam corpora ibidem existunt tumulata, solitum obsequium altipotentis libere persolvere et praestare, quod absque emolumentis ad hoc correquisitis nullatenus potest debite exerceri, Fidelitatem vestram attente requirimus et rogamus... quatenus habita praesentium notitia, ad loca propterea necessaria accedentes, vos tam vivis quam etiam literalibus documentis super praemissis certo certius informantes manus universorum et quorumlibet tam praedictorum Castellanorum et vicecastellanorum, quam etiam aliorum Officiariorum et ceterorum occupatorum illicitorum cujuscumque conditionis, status et praeheminentiae existant... nullas de cetero taxas, exactiones, datias seu munera quaecumque contra voluntatem praefatorum Abbatis et conventus per quascumque super praedictas possessiones et quaecumque bona praedicti Monasterii alia imponi, exigi seu extorqueri facere aliquatenus permittatis seu permitti faciatis... Datum Constantiae Dominica proxima ante festum beati Georgii Martiris, Anno Domini millesimo quadringentesimo Decimo octavo etc.» — Szebeni lev.tár 28. sz. Reschner. Dipl. IX. 175. Reissenberger i. m. 20. Fejér Codex Dipl. X/VI. 105—108.

¹ Szebeni lev.-tár 27. sz. Reschner Dipl. VIII. 419. Reissenberger i. m. 21.

² «Majestati nostrae exponitur plurimum querulose Quomodo vos ipsos

Itt találkozunk első esetben az apátság birtokain lakó népek jogainak hangoztatásával az apátsággal szemben. Sem Károly Róbert 1322-iki kiváltságlevele, sem Zsigmond 1418-iki szabadságlevele ezekről a jogokról nem beszél.

Bár az apátságnak népeihez való jogviszonyát sem ezen, sem más oklevelekből pontosan megállapítani nem sikerült, azt már mindkét kiváltságlevél tárgyalásánál láttuk, hogy e népek helyzete elütött a provincia többi lakóinak helyzetétől. Ha voltak is jogaik, nem oly mértékben, mint amazoknak. E királyi levélből bizonyosnak látszik, hogy az apátság követelése ellenkeztek a birtokaikon lakó népek jogaival. Nem szabad azonban felednünk, hogy a király e rendeletet a hét szász szék biráinak vizsgálata alapján adta ki. A szász provinciának pedig nem állott érdekében az apátság hatalmát jobbágysai fölött megerősíteni. Jobban megfelelt a provincia érdekeinek, ha a jobbágyság az apátságtól minél kevésbbé függene s így helyzetük jobban megközelíti a provincia többi lakóinak helyzetét. S így tán erősebb színekkel füstötték le az apátság túlkapásait jobbágysaikkal szemben. Közelfekvő tehát a gondolat, hogy nem annyira az apátság jogtalan követelése, mint inkább a hét szék biráinak egyoldalú jelentése volt oka annak, hogy az apátság sérelmei nem nyertek orvoslást.

ultra et contra eorum libertatum praerogativas per divos nostros praedecessores reges... et per nostram Majestatem eis gratiose concessas, de quibus eos excipere machinando in censu seu collectarum aliarumque extorsionum ac munerum solutione admodum impediretis, gravaretis et dampnificaretis propria vestra praesumptuositate mediante... Et quia nos sicuti praedicti Monasterii juribus, sic etiam praedictorum populorum et hospitum libertatum praerogativas nolumus in aliquo per vos derogari, igitur fidelitati vestrae firmiter praecipiendo mandamus, quatenus amodo in antea praefatos universos populos et hospites... ultra et contra praescriptas eorum libertatum praerogativas... in nullo penitus impedire, molestare et quomodolibet dampnificare praesumatis... Alioquin commissimus et harum serie committimus Judicibus nostris Regalibus ac juratis senioribus (septem sedum Saxonicalium) ut ipsi praedictos populos et hospites... contra formam et continentiam earundem libertatum praerogativarum per vos indebite et injuste impediri, molestari, exactionari et quemlibet dampnificari non permittant modo aliquali.»

1432-ből való másolatból Szebeni lev.-tár 61. sz. Reschner Dipl. VIII. 487. Reissenberger i. m. 24.

Hasonlóképen eredménytelen volt a talmácsi várnagyok ellen benyújtott panasza. A királyi rendelet ugyan meghagyta az erdélyi vajdának, az erdélyi püspöknek és a szász provinciának, hogy ne engedje meg az apátság jogainak illetén esorbitását; a várnagyok — úgy látszik — tovább is folytatták üzelveiket. Erre kell legalább következtetnünk abból a tényből, hogy 1427-ben megjelennek az erdélyi alvajda, Városközy Lépes Loránt előtt az említett három község, Keresztúr Miklóstelke és Mese lakói Zsigmond 1418-iki, a repsi és talmácsi várnagyok ellen kiadott oklevelével és kéri annak megerősítését, hogy a talmácsi várnagy ne követelhesen tőlük adót. Lépes Loránt ezt megteszi.¹

E kettős panasz sikertelensége volt bevezetője azon küzdelmeknek, melyek a következő évtizedekben az apátság népei és az apátság között lefolytak, amelyek később az apátságoknak falvai fölött gyakorolt kegyúri jogára is kiterjeszkedtek. Az apátságnak ezt a jogát támadták meg Keresztúr lakói 1432-ben abban a viszályban, mely a kereszturi plébános személye miatt tört ki.

Keresztúr lakói «iuxta regni et septem sedium Transilvanarum consuetam formam» — mint az oppelni Péter Miklós szebeni jegyző által kiállított hivatalos okmány mondja — bizonyos Cristanust választották meg plébánosuknak. Az akkori apát azonban Mihály, bizonyos Mihály nevű papnak adományozta (donavit) a plébániát. Az okmány bitorlásnak mondja az apátnak ezt a tettet² és folytatólag azt mondja, hogy a nevezett Keresztúr lakói nem akarták és nem akarják kezükből kiengedni a hét szász szék jogszokása szerinti kegyúri jogot, hanem az adományozásnak nem most feltalált, hanem régóta gyakorolt jogát maguknak akarják fenntartani úgy, amint ők találták és ősidőktől rájuk szállott.³

¹ Fejér. Codex Dipl. X/III. 915.

² «... volens usurpare ius patronatus...»

³ «Et sic perposterum quidam sacerdos nomine Michael de praedicta villa suorum amicorum et suo consilio astuto et suorum per munera et favorem clam transtulit se ad Abbatem praetactum Michaellem cum amicis suis petentes pro eadem ecclesia. Quibus petitionibus dominus Abbas con-

Ezekből világos, hogy a keresztúriak az apátságnak semminemű kegyúri jogát nem ismerték el, hivatkozván — valószínűleg nem alap nélkül — az eddigi gyakorlatra. Viszont az apátság jogát egészen világosan és kifejezetten biztosította a Zsigmond-féle szabadságlevél. E joggal szemben azonban, melyre a Károly Róbert-féle szabadságlevél, amint láttuk, csak utal, még talán a Zsigmond-féle szabadságlevelet megelőzőleg, ellentétes gyakorlat keletkezett, különben a keresztúriak nem hivatkozhatnának az őseiktől örökölt gyakorlatra.

A viszálykodás okát tehát nem a Károly Róbert és Zsigmond-féle szabadságlevelek közti ellentmondásban kell keresnünk, mint Reissenberger teszi,¹ hanem abban az ellentmondásban, amely a Zsigmond-féle oklevél és az újabban kifejlődött jogszokás között fennállott. Ilyen jogszokás keletkezésére kedvező alkalmat nyújtottak azok a zavaros állapotok, melyek ezen időtájt Erdélyben uralkodtak s amelyek alatt a kerci apátság is több ízben elpusztult, amikor az apátok nem tudták a monostor mindennemű jogait megvédelmezni. A községekben az ilyen szokásra való hajlandóságot elősegítette és táplálta az egész vidéken uralkodó gyakorlat és védelmezte a szász provincia.

A pör kimeneteléről nem tudunk semmit. Valószínű azonban, hogy az apátnak nemcsak Keresztúron, hanem más falvaiban sem sikerült kegyúri jogait megvédelmezni. Az apátsági birtokok lakói kieroszakolták maguknak saját községekben a kegyúri jogokat. Erre mutat ferrarai Tamás Amadé esztergomi érsek nyilatkozata 1506-ból, melyben kijelenti, hogy amikor még a kerci apátság fennállott, akkor sem birt jog-

sensum praeiuit et ecclesiam domino Michaeli in villa Crucis donavit per modum intrusi volens usurpare jus patronatus et septem sedium Saxonicalium illicite sine voluntate seniorum ac juratorum et totius communitatis in antedicta villa Crucis. Hoc seriose sentientes layci universi de praetacta villa Crucis noluerunt nec adhuc unquam volunt dare praestare jus patronatus de manibus eorum iuxta antiquum ritum ac consuetudinem septem sedium, sed volunt collationem diu tentam, non noviter inventam pro se servare grate et rate ut inventum fuerat et commissum ab antiquo tempore.» Szeh. lev.-tár. 61. sz. Reschner Diplom. VIII. 487. Reissenberger. i. m. 24.

¹ i. m. 24.

hatósággal a kisdisznódi plébános fölött, hanem a kegyúri jogokat a kisdisznódi hívek bírták és bírják most is, a lelki joghatóság pedig a mindenkori szebeni dékán bírta és bírja.¹

A kegyúri jogokért folytatott eme pörrel nem fejeződtek be a viszályok. Közlebbi adatokat a további pörlekedésekről nem tudunk, azonban az apátság és falvai közötti szakadást mi sem jellemzi jobban, mint Mihály apátnak panasza 1439-ben, hogy a monostort is megtámadták a lázadó jobbágyok, sőt még az apátnak élete sem volt biztos saját jobbágyaitól.² 1448-ban pedig az említett három falu jogainak védelmére ügyvédet fogadott.³

2. A belső élet hanyatlása.

Az apátság elpusztulása. — Mihály apát lemondása.

Az apátságnak a jogaiért folytatott eme pörösködések közben, egyéb bajokat is kellett szenvednie. Erdély ezen részének biztossága ebben a korban már megszűnt. Megkezdődtek a török becsapások s a törökkel versenyre kelve pusztítottak a velük szövetséget kötött oláh vajdák, kik hatalmukat Fogaras földjére is ki akarták terjeszteni. Így az apátság saját népein kívül töröktől, oláhtól egyaránt szenvedett.

Az első török becsapás Erdélybe 1421-ben történt. A kerzi monostort, úgy látszik, teljesen elpusztították, mert Zsigmond, 1427-ben, mikor Erdélyen keresztül utaztában Brassóban időzött, megparancsolta a szászoknak, hogy építsék fel az apátságot.⁴ De már 1430-ban újra panaszkodik az apát, hogy

¹ «... Quod etiam tunc, cum Abbatia in Kerz in debito suo statu fuit, Abbas nullam iurisdictionem habuit in plebanum de Michelsdorff, sed ius patronatus habuerunt et modo habent incole et parochiani in Michelsberg, in spiritualibus vero iurisdictionem semper habuit et habet decanus Cibiniensis pro tempore constitutus.» Reschner. De praediis praedialibusque Andreani 52.

² Reissenberger. i. m. 27.

³ Szebeni lev.-tár. 122. sz. Reschner Diplom. VIII. 476. Reissenberger i. m. 25.

⁴ A brassói templom falakrónikájában olvassuk (Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó IV. 2.): «1427. Sigismundus Coronae existens Transylvanis

«mostan a mi szerzetünk konventje és maga a monostor Kercen az Egyház romlott tagjainak a skizmatikusoknak és oláhoknak dühöngése folytán tűz, rablás és többszörös, leírhatatlan pusztítás által majdnem teljesen megsemmisült, úgy hogy csak nagy költséggel és kiadással lenne helyreállítható». Ez alkalommal tehát az oláhok voltak a pusztítók.

E pusztulásról egy adás-vételi szerződésből értesülünk, melyben a kerci apát és konvent Szebenben a Sporergassen levő telekrészlet Czop Péter mészárosmesternek eladja. Az így szerzett pénzzel akarták a lerombolt apátságnak legalább egy részét helyreállítani; amint ez ugyancsak az adás-vételi szerződés bevezetéséből kitűnik.¹

E nehéz időkben 1416-tól 1440-ig Mihály apát állott a kerci monostor élén, miután már 1406-tól 1416-ig a perjeli hivatalt viselte. Ő neki kellett a monostor jogait az engedetlen jobbágyokkal szemben megvédelmezni; az ő vállaira nehezedett, amint láttuk, a legalább két ízben elpusztult monostor helyreállítása. Ezenfelül még életét is féltenie kellett a monostor jogainak védelme miatt ellene dühöngő jobbágyoktól, kik magát a monostort is megtámadták. S — amint maga mondja — mégis az Isten segítségével bizva, mindig új erőt gyűjtött, a monostort újra felépítette és rendbehozta, remélve, hogy végre is béke lesz majd az ő földjükön, de minél inkább várta az igazi békét, annál nagyobb lett a zűrzavar.

Új, az eddigieknél hatalmasabb ellenség jelentkezett a havasalföldi vajda, Vlád Drakul személyében, ki török segít-

mandat structuram sacrae aedis in Kertz; tunc solvens proficiscitur ad Episcopatum Argensem exstruendam.» Némi változtatással ugyanez van i. m. IV. 70.

¹ «Praesentium et futurorum ratio decrevit, ut de multis devastatis, si fas est, aliquid reformetur, tamen nunc tempore ex permissione divina conventus nostri ordinis (in Kertz) per furiosam rabiem putridorum membrorum scilicet scismaticorum et Olachorum novercantium et praedictum monasterium in Kertz ignis voragine ac spoliis devastationibus multiplicibus atque indicibilibus... fuit et est quemadmodum quasi per totum annihilatum, quod non sine sumptibus et maximis expensis poposcit reformationem et relevamen...» Szebeni lev.-tár 58. sz. Reschner Dipl. IX. 178. Reissenberger i. m. 26.

séggel hatalmát egész Fogarasra kiterjesztette s aki az apátsággal is, mint sajátjával rendelkezett és egy Mihály nevű papnak, ki magát tergovistei plébánosnak mondotta, adományozta oda. Ebben a nehéz helyzetben a sok küzdelem, megpróbáltatástól és főleg az öregségtől megtört Mihály apát nem érezte magát elég erősnek arra, hogy az apátság jogait és függetlenségét megvédje.

Ezért önként, szabad elhatározásból, a konvent és az egresi apát beleegyezésével lemondott az apátságról Bornequel János a theologia doktora javára, kinek tetteiről, mint Woski László egresi apát a lemondást megerősítő okiratban mondja, remélni lehetett, hogy az apátságot újra régi fényébe állítja vissza.¹

¹ «Nos Michael abbas monasterii in Kertz dicimus, quod licet nos fuerimus in dicto monasterio Kertz ord. Cisterc. per annos decem Prior et postea rite, legitime et canonice juxta apostolica et praefati nostri ordinis sacra instituta in Abbatem promoti et plus quam viginti quatuor annis ibidem ut Abbas et Praelatus praefuerimus et tanto tempore ac per tantum tempus diligentiam nobis possibilem in eis, quae nostris humeris, quae ratione nostrae dignitatis incumbabant, juxta posse fecerimus, tamen ultra praemissa infinitas et a Turcis et a Valachis ac aliis crucis Christi inimicis, ymmo quod pejus est, a propriis dicti monasterii subditis et Iobagionibus, qui in mortem et interitum personae nostrae machinati sunt, multas et varias passi sumus injurias et immanes persecutiones, ita quod tempore nostri regiminis prohi dolor dictum monasterium nostrum pluribus vicibus fuerat combustum et desolatum et nos semper dei auxilio adjuti vires recuperantes illud reaedificavimus et reformavimus, jugiter in deum spem, habentes, ut de die in diem pax et tranquillitas in terra nostra fieri deberet verum tamen quanto plus expectavimus ut fierent vere (?) et pax tanto amplius Labrusce suereverit et turbatio, unde nunc novissime Transalpinus Woywoda, cui nullum jus omnino ad hoc competit, cum scismaticus sit et alienus a ritu Christianitatis et penitus ab unione sanctae matris ecclesiae divisus, propria praesumptione et sacrilego animo, quandam Michaelum secularem, qui se plebanum in Tergovistia asserit, in maximum gravamen et praepjudicium tam juris nostri et dignitatis, quam totius ordinis et monasterii in Kertz, nec non vilipendium honoris Majestatis Serenissimi domini nostri regis, ad dictum monasterium in Kertz intrusit temere et inique, unde sentientes, quod propter nostram senectutem vires et sensus in nobis deficiunt et timentes, quod hujus modi obstaculis utiliter obviare, ut libenter vellemus, non possumus, quod propterea ordini nostro ac monasterio praefatis damna ac pericula irreparabilia possent suboriri, ideoque ex bono et deliberato animo... pure et simpliciter dei, suae genitricis Virginis Mariae, nostri ordinis et monasterii praefatorum contemplatione ipsam abbatiam monasterii in Kertz et omne jus, quod nobis ad illam competiit, competit aut competere poterit... non coacti, non seducti, non

Mihály apát lemondása 1439-ben történt s Bornequel Jánost, az új apátot 1440-ben szeptember 20-ikán, szent Máté apostol vigiliáján iktatták be.¹ A Vlád Drakultól kinevezett Mihály további szereplésétől nem tudunk semmit. Valószínű, sohasem tudta birtokába venni az apátságot, mert már 1440. augusztusában Mihály apát lemondásáról Kercen állít ki másolatot Henrik szebeni jegyző² és Bornequel János beiktatása is minden nehézség nélkül ment végbe.

Bornequel János apátságához fűzött remények aligha váltak be, nem ugyan az apát gyöngesége, hanem a korviszonyok miatt. Az apátságnak falvaival folytatott viszálya tovább is tartott, amit onnan tudunk, hogy 1448-ban a három falú Keresztúr, Miklóstelke és Mese, ügyvédet fogadnak jogaik védelmére. 1453-ban pedig a szebeniek újra parancsot kapnak, hogy az apátságot állítsák helyre.³ Mi okozhatta, hogy az apátság ebben az időben újra romokban hevert, nem tudjuk. Reissenberger az apátok hanyagságának és gyengeségének tudja be. Benkő⁴ és utána Knauz⁵ pedig azt modják, hogy a törökök pusztításának lett az áldozata.

Mindezek azonban az apátság közeli végének voltak jelei.

3. Az apátság eltörlése.

Kere kommandátort kap. — Pör Kisdisznóddal adó miatt. — Mátyás király 1469-iki rendelete. — Mátyás király 1474-iki eltörlő rendelete. — Az eltörlés okai. — A szebeni városi tanács intézkedései. — Az apátság későbbi sorsa.

A mindinkább hanyatló apátság bajait betetézte az, hogy 1460. táján kommandátor apátot kapott Raymundus Bären-

rogati nec ad hoc per aliquem angariati vel inducti, sed sponte, libere et voluntarie in utilitatem et favorem venerabilis viri domini Johannis de Bornequel, sacrae Theologiae doctoris eximii . . . cum expressa approbatione et certa scientia, nec non de consilio, voluntate et assensu nostri conventus monasterii in Kertz, cum omnibus et singulis dictae abbatiae in Kercz juribus, censibus, debitis obventionibus, dominiis, bonis et rebus mobilibus et immobilibus, quibuscumque nominibus intulenter honoribus et oneribus eidem domino Johanni . . . ab eadem abbatia penitus cedentes . . . in dei nomine resignamus.» Szebeni lev.-tár 96. sz. Reschner Diplom. II. 302. Reissenberger i. m. 27.

¹ Reissenberger i. m. 28.

² U. o.

³ U. o.

⁴ Milkovia

II. 208.

⁵ M. Sion. 1868. 413.

és a másik fele helyett egy edény bort vettek. Alázattal kéri a szebeni polgármestert és a hét székes bíróságot, hogy legyenek segítségére, tisztán az Úrért és az ő szűz anyjáért... Jézus szeretetéért vegyék rá őket és másokat is, hogy tegyék meg neki, ami jogos és méltányos, hogy így az ő szeretetük felsegítse őt, mert hisz a tagok kötelessége a főt fenntartani és nem megfordítva, különösen, ha a fő gyenge már eredetileg.¹

Ezen meglehetősen izléstelen hangú panaszlevél szerint tehát a kisdisznódiak egyáltalán semmi adót nem fizettek. Mennyiben volt igaz ez a panasz, mennyiben nem, nem tudjuk. A pör kimeneteléről sem tudunk semmit. Annyit azonban sejtethünk, hogy Rajmund apát követelésében túllépte azon mértéket, amelyet legalább a XV. század folyamán kifejlődött, Zsigmond 1419-iki oklevelével megerősített gyakorlat megengetett. A szebeni hétszékes bíróság sem dönthetett az apát javára, annál kevésbbé sem, mert hisz Zsigmond oklevele éppen őt bizta meg azzal, hogy az apátság falvainak jogai fölött őrkdjék és ne engedje, hogy az apátok e jogokat önhatalmúlág megszüntessék.

Erre enged következtetni az az eskü, melyet a következő 1464-ik év február 17-én a szebeni provincia tanácsa előtt tett. Ebben az esküben megígérte, hogy a hét szász szék egyeteme, az ő urai előtt, hogy «a boldogságos Szűz kerci egyházát a

¹ «Notificamus vestris circumspectionibus per praesentes, quomodo fideles nostri in monte S. Michahelis nichil praetendunt nobis administrare de emolumentis sive proventibus, cum tamen his transactis diebus plurimum nobis promiserint medietatem censuum, quia fassi fuerant se tantummodo medietatem dedisse et non integros et super residuam medietatem emerant nobis unum vas vini. Quapropter flagitamus humillime v. v. ac p. n. (venerabiles viros ac patres nostros) praecobnixe et pure propter dominum ac matrem ejus virginem gloriosam nobis astare ac nos non derelinquere; nos sumus aequibene v. p. et d. (venerabiles patres et domini) sicuti ceteri fideles nostri. Ob amorem ihesu committatur ipsis ac aliis a vestris circumspectionibus, ut agant nobiscum, quod dignum et justum est, ne ita omnino ab ipsis non relevemur caritate mediante, cum tamen officium membrorum supportare caput potius quam e converso et notanter a principio suae creationis cum existit debile caput...»

Szebeni lev.-tár II, 222. Reissenberger i. m. 29.

monostor jobbágyaival együtt összes régi szokásaiban, jogaiban és szabadságában sértetlenül megőrzi, amint megőrizték elődjei».¹

Ezen esküben ugyan elsősorban a monostor jogainak tiszteletben tartását igéri, de nagyon hangsúlyozottan emeli ki a jobbágyok jogait és szabadságát is.

Mindamellett azt kell tartanunk, hogy a kisdisznódiakkal való pörön kívül egyéb dolgok is közrejátszhattak abban, hogy a szász provincia egyeteme ezt az esküt Rajmund apáttól kivette. Valószínű, hogy már ekkor kezdetét vette az apátság javainak tékozlása a monostor jogainak semmibevevételével, ami miatt a monostor sokat szenvedhetett.

Ezt akarták megakadályozni a szász provincia tanácsának tagjai, mikor Rajmund apátot az eskü letételére kényszerítették.

Közbelpésüknek azonban nem lett meg a kívánt eredménye. Az apátság javainak elpazarlása tovább folyt; a monostor folyton szegényebb lett; a szerzetes élet mindjobban enyészett.

A szász provincia közbelpésének kell tulajdonítanunk azt is, hogy Mátyás király tekintete fennakadt a kerci monostor szomorú állapotán. Amit a szász provincia saját hatalmából keresztlülvinni nem tudott, azt most királyi tekintéllyel iparkodott megtenni.

Ezért 1469. október 20-án Rajmund apáthoz intézett levelében, miután szemére vetette, hogy szomorúan hallotta, hogy

² «Nos frater Reymundus perrenfuss de Wienna, Lector sacre Theologie, Abbas monasterii gloriosissimae Virginis Mariae necnon Electus (episcopus Argensis) tenore praesentium ac manu nostra propria exarata recognoscimus, qualiter promissimus, et juravimus circumspexit ac graciosus viris dominis meis provincialibus et universitatibus Saxonum septem sedium saxonicalium partium Transsilvanarum ecclesiam beatae et gloriosissimae virginis Mariae in Kerez una cum propriis (propriis) suis Jobagionibus praefati nostri monasterii ubilibet commorantibus in omnibus antiquis deificis et justis consuetudinibus, juribus et libertatibus immobiliter observare prout et antecessores conservaverunt fide nostra mediante... Datum Cibinii in congregatione praefatorum dominorum provincialium etc. 17. die Idus Febr. (?)» Szebeni levéltár 228. Id. Reissenberger i. m. 29.

az apátságnak nem jól viseli gondját, javait haszontalanul elfecsérli, sőt még az istentisztelet megtartásáról sem gondoskodik, közli vele, hogy megbizta a hét szász szék bíráit, esküdtjeit és a szebeni polgármestert, kik régi kiváltságnál fogva az apátságnak ügyis kegyurai, hogy ügyeljenek a kerci monostor jókarbantartására és az apátot a monostor javainak jogtalan elpazarlásában alkalmas eszközökkel akadályozzák meg. Egyúttal megparancsolja neki, hogy a nevezetteknek mindabban, amit mint az apátság kegyurai az apátság vagyoni ügyeiben rendelnek, engedelmeskedjék.¹

Mátyás királynak e levele két szempontból nagyfontosságú: 1. hogy a szász provinciának az apátság fölötti kegyuri jogát elismeri; 2. hogy az apátságot vagyoniilag teljesen a provincia ellenőrzése alá rendeli.

Sem Károly Róbertnek, sem Zsigmondnak szabadságlevele, amint láttuk, nem rendeli az apátságot a szász provincia kegyurasága alá. Károly Róbert szabadságlevele csak azt engedi meg, hogy a szebeni gróf bizonyos esetekben az apátság jogait védelmezheti; de mindig hozzáteszi, hogy az apát és konvent megkeresésére. Károly Róbert intézkedése tehát mint kötelességet rója a szebeni grófra az apátság védelmére. Zsigmond sem beszél szabadságlevelében a szász provincia kegyúri jogairól az apátság fölött.

Amikor Mátyás király rendeletében azt állítja, hogy a szász provincia egyeteme régi kiváltságon alapuló kegyúri

¹ Mathias etc. Fideli nostro Raymondo etc. Relatum est nobis, quomodo vos Abbatiam (de Kercz) minus bene teneretis et bona eius consumpseritis inutiliter, divina etiam officia, quae in ecclesia vestra peragi deberent minime peragerentur, quae cum nos displicenter audiamus et non velimus, ut bona praedictae Abbatiae male et inutiliter consumpantur, commissimus fidelibus nostris Magistris civium ac iudicibus et juratis senioribus septem sedium Saxonicalium, qui ex antiquo eorum privilegio vestri patroni eiusdem Abbatiae esse dicuntur, ut ipsi utilitati praescriptae ecclesiae vestrae intendant, vosque ab indebita consumptione honorum ipsius Abbatiae per remedia opportuna inhibeant. Mandamus ergo vobis, quatenus praefatis magistris civium... in his, quae ipsi, tanquam veri patroni, in facto bonorum antedictae ecclesiae Kercz, fecerint, obedire debeatis, secus non facturi... Szebeni levéltár 323. sz. Reschner Diplom. X. 62. Reissenberger i. m. 30.

joggal bír az apátság fölött, nem támaszkodhatott királyi kiváltságlevélre, hanem csakis a XV. század folyamán kifejlődött gyakorlatra.

Ekkor már találkozunk oly eseményekkel, amelyek azt mutatják, hogy a Károly Róberttől megállapított védnökséget, nem mint köteleességet, hanem mint jogot fogják fel a szász provincia tagjai, amelyet az apátsággal szemben is érvényesítenek.

Az első nyomát annak, hogy a szász provincia hatalmat gyakorolt az apátság felett, az 1430-iki szebeni telek eladásánál látjuk.

Az adásvételi szerződésben az apát azt mondja, hogy a telek eladása az apátság egyházi és világi följebbvalóinak beleegyezésével történt: t. i. az egresi atyaapátnak, az apátság törvényes és közvetlen vizitatorának, valamint az apátság többi védőinek, úgymint Szeben város polgármesterének és a városi tanácsnak beleegyezésével.¹

Még közvetlenebb és nemcsak az apátság anyagi ügyeire, hanem belső életére is kiterjeszkedő lefolyásra mutat az, hogy 1439-ben Mihály apát lemondásánál a szebeni plébános és a káptalan is szerepel; mindkettőnek pecsétje rajta van a lemondó okiraton.²

1463-ban pedig Rajmund apát a szebeni polgármesterhez és a hétszékes bírósághoz benyújtott panaszában «venerabiles viri ac patres nostri»-ként szólítja meg őket. 1464-iki esküjében «kegyes urainak» nevezi.³ Bár Rajmund apát mindkét levelének hangja émelýgösen édeskés, amint a kor humanista szelleme hozta magával, e kifejezéseket mégsem vehetjük pusz-

¹ «cum consensu nostrorum superiorum spiritualium videlicet et saecularium Venerabilis patris Abbatis de Egres Visitoris nostri legitimi et immediati, tum etiam ceterorum nostrorum protectorum videlicet iudicum magistri civium et iuratorum consulum civitatis Cibiniensis...» Szebeni levéltár 58. Reschner Diplom. IX. 178. id. Reissenberger i. m. 26.

² Reissenberger i. m. 28.

³ «iuravimus circumspectis et gratiosis viris, dominis meis provincialibus etc». Reissenberger i. m. 29.

tán hízegő udvariasságnak, hanem az előbbi adatokkal egybevetve, azt kell e kifejezésekből következtetnünk, hogy ekkor már tényleg kegyúri jogokat gyakorolt az apátság fölött a szebeni szász provincia.

Ezen tényekből a XV. század folyamán keletkezett gyakorlatlalt és nem királyi privilégiummal szerezték meg tehát a szászok az apátság fölötti kegyuraságot. Hogy Mátyás király sem támaszkodott királyi oklevélre, mikor azt mondja, hogy régi kiváltságnál fogva kegyurai a szászok az apátságnak, legjobban mutatja az, hogy az egész mondathoz hozzáfűzi «dicuntur» csak «állítólag».¹

Valószínű, hogy a szászok, mikor a királynak az apátság zilált anyagi helyzetéről, Rajmund apát tékozlásáról jelentést tettek, egyúttal kérték a királyt, hogy helyezze az apátságot az ő felügyeletük alá, mivel eddig is ők voltak régidőtől fogva az apátság kegyurai. A király teljesítette kérelmüket és ezzel elérték azt, hogy királyi oklevél erősítette meg az eddig csak gyakorlaton alapuló jogaikat.

Második fontossága a királyi rendeletnek abban áll, hogy az apátság vagyoniilag teljesen a szebeni provincia hatalma alá került. Az ügyelt föl a jövedelmek beszedésére, kezelésére és felhasználására. Ezzel a szászok megtették az első lépést arra, hogy teljesen kezeikbe kerítsék az apátságot, amit annak 1474-ben történt eltörlésével el is értek.

Rajmund apátnak sem a királyi megintés, sem a szászok felügyelete nem használt. Folytatta előbbi életmódját, az apátság jövedelmének eltékozlását. Sőt előbbi hibáit tetézte még azzal, hogy a szász provincia ellen pártot ütött, úgy látszik azért, hogy a szászok kellemetlen felügyeletétől megszabaduljon. Az összeesküvésről vagy pártütésről csak Mátyás királynak 1474-iki eltörlő rendeletéből értesülünk. Közelebbi részleteket nem tudunk róla. Erdély nyugalma ebben az időben

¹ «... qui ex antiquo privilegio vestri patroni eiusdem Abbatiae esse dicuntur...»

két zavargás is felkavarta. Az első Mátyásnak 1467-iki súlyos adótörvényei miatt tört ki és valóságos forradalom volt. Ebben azonban szászok is résztvettek, sőt Szeben városa maga is a forradalmiak mellett nyilatkozott, de idejekorán visszavonult. Semmi esetre sem erre a forradalomra kell tehát érteni Mátyás 1474-iki eltörölt oklevelének szavait. Különben Mátyás nem késett volna oly sokáig a büntetéssel.

Hamarabb gondolhatunk arra a nyugtalanságra és zavargásra, mely 1473-ban a székelyek között kitört egyes főurak zsarnoksága ellen s amely mozgalmat — Szilágyi szerint¹ — Kázmér, lengyel királynak, ki ekkor Mátyással háborút viselt, emberei túlvittek a székelység határain. Kövári szerint² az oláhok egy-két székben a szászok ellen is felkeltek. Az egész mozgalmat azonban Mátyás király előrelátó intézkedéseivel csirájában elfojtotta, a székelyeket lecsendesítette, úgy hogy fegyverre seholsem került a sor.

Tán ezt a mozgalmat akarta Rajmund apát saját céljai elérésére, a szászok gondnokságától való megszabadulásra felhasználni?

A királyi rendelet két körülményt említ, melyek egyikét sem zárja ki ez a mozgalom: hogy nem egyenesen a király ellen, hanem a szászok ellen ütött pártot az apát és hogy idejekorán el lett fojtva, mielőtt egész Erdélyre veszélyt hozhatott volna.³

E pártütéssel az apátság sorsa meg lett pecsételve. A szászoknak alkalmuk nyilott arra, hogy a döntő lépést megtegyék az apátság ellen, melynek rendezetlen élete talán még nem lett volna oly nagy baj az ő szemükben, ha nem lettek volna olyan kiváltságai, melyek az apátságot mintegy kivették a provinciából s amelynek feje íme most ellenük összeesküvést szőtt.

¹ i. m. I. 157.

² i. m. I. 108.

³ «... qualem contra illos excitaverit factionem, quae nisi maturo a nobis tempore congrua provisione restingui potuisset, levis occasio particulare malum in communem partium Transilvanarum calamitatem facile convertisset...»

Újból jelentést tettek Mátyás királynak, melyben tán a kelletténél sötétebb színekkel festik le az apátság szomorú állapotát, a szerzetes élet teljes felbomlását, az istentisztelet elhanyagolását, azokat a károkat, melyeket eddig szenvedtek a kerci apátok rendetlen élet, gonosz tettei folytán és kérték a királyt, hogy törölje el az apátságot.

A király teljesítette kedvelt szászainak kérését és 1474. febr. 27-én Bártfán kelt rendeletével a kerci apátságot eltörölte, birtokait a szebeni Szűz Máriáról nevezett prépostsághoz csatolta.¹

Ha Mátyás királynak e rendelkezését összehasonlítjuk azokkal az intézkedésekkel, melyeket egyéb magyarországi

¹ «Nos Mathias etc. Memoriae commendamus Quod nos attentis et consideratis, quanta fidelibus nostris prudentibus et circumspectis Magistro civium nec non Judici et Juratis civibus civitatis nostrae Cibiniensis ceterisque septem et duarum sedium Saxonibus ex dissoluta vita et pravis actibus Abbatum de Kerez hactenus provenerint incommoda, novissime vero reverendus pater dominus Raymundus episcopus, qui ipsam Abbatiam tenebat in commendam, qualem contra illos excitaverit factionem quae nisi maturo a nobis tempore congrua provisione restingui potuisset, levis occasio particulare malum in communem partium Transilvanarum calamitatem facile convertisset. Animadvertentes etiam, quanta Abbatiae praefatae per malitiam et nefarios actus illorum, qui hucusque eam tenuerunt continuo desolatio impenderit, quantaque etiam imposterum jactura impendeat, nisi diligenti provisione circa id attendatur, praecipue vero supplicationibus pro parte fidelium nostrorum praefatorum Magistri civium, judicis et juratorum civium dictae civitatis nostrae Cibiniensis annuentes eo potissimum respectu, ut divinus cultus in memorata Abbatia non negligatur, sed potius augeatur, eandem Abbatiam de Kerez simul cum omnibus bonis, et possessionibus suis ad praeposituram ecclesiae beatae Mariae virginis in civitate nostra Cibiniensi praefata constructam in perpetuum duximus annectendam et adiungendam, annectimusque et adiungimus per praesentes; ita tamen, quod super hoc ipsi cives civitatis nostrae Cibiniensis sedis apostolicae consensum obtinere debeant et teneantur; tali etiam conditione apposita, ut ipsi cives provideant, quatenus tres presbyteri vita et conversatione probabiles per eos eligendi in praefatam Abbatiam de Kerez collocentur, per quos diebus singulis tres missae bono modo et ordine celebrentur, et in praefata ecclesia Cibiniensi perpetuis semper temporibus in quibuslibet feriis quintis missa de Sacratissimo Corpore christi pro salute animae nostrae et nostrorum omnium celebranda disponatur. In cuius rei testimonium praesentes literas nostras Sigillo nostro Anulari communitas praefatis civibus duximus concedendas. Datum in civitate nostra Barthfa in dominica Invocat Anno do Millesimo Quadringentesimo Septuagesimo quarto etc.» Szebeni levéltár 350. sz. Reschner IX. 226. Reissenberger i. m. 31.

ciszterci kolostorokra vonatkozólag tett, nagy ellentétet látunk. Mátyás király szerette a cisztercieket és nagyrabecsülte őket, amit az is mutat, hogy a citeauxi nagykáptalanhoz fordult, hogy imádságaikkal esdjék ki számára azt a kegyelmet, hogy arragoniai Beatrix-el kötött házassága ne maradjon meddő. A magyarországi apátságok boldogulása nagyon is szíven feküdt. Gondoskodását érezte a pilisi apátság, melynek számára a citeauxi nagykáptalan beleegyezésével Enkantini Ferenc személyében jóírányú, buzgó apátról gondoskodik 1469-ben. Az 1471-iki nagykáptalanon már ezt az új pilisi apátot és a borsmonostori apátot jelölik ki a magyarországi monostorok vizitátorául.

Nem sokkal azután a rend apátságai közül hetet kivesz a kommandátorok kezéből s visszaadja a rendnek.

Az ő közbenjárásának köszönhető, hogy a nagykáptalan felszólítást intézett a rend összes apátságaihoz, hogy küldjenek a szegény, elhagyatott s bizony fegyelmezetlen magyarországi monostorokba képzett és igazi szerzetes szellemben élő rendtagokat, akik felfrissítsék s új életet öntsenek ezekbe az elgyengült, szerzetes szellemben szegény apátságokba. Ennek a felszólításnak eredményeképen 1480-ben tizenhét külföldi apátságból száznál több szerzetes jött Magyarországra s teremtetett a magyar ciszterci apátságokban új életet.¹

Amíg az egész országban a ciszterci rendet ekként emelni igyekezett és függetlenné tenni, addig a kerci apátságot a reformálásra való minden kísérlet nélkül egyszerűen eltörölte.

Valóban nem tudjuk másképp megérteni Mátyás király eljárását, minthogy ezzel a tettevel is kedvezni akart a szászoknak, kik nemrég még — 1463. előtt — osztrák Frigyeshez szítottak és akiket csak nagy kiváltságokkal, melyek közt a legnagyobb volt a szebeni gróf szabad választása, tudott magához édesgetni. Azért emeli ki oly nagyon, hogy az apátság eltörlésében fő indító okként hű szászaink kérelme vezette.²

¹ V. ö. Békefi: A pásztói apátság története. I. 79–89.

² „... praeipue vero supplicationibus pro parte fidelium nostrorum

Egyéb ok gyanánt — valószínűleg a szász provincia egyetemének panasza alapján — felhossa még azon károkat, melyek a kerci apátok tetteiből és életéből a provinciára háramlottak, az apát pártütését a provincia ellen és végül az apátság zilált állapotát. Intézkedésében az a cél vezeti, hogy az istentisztelet az apátságban ne csak el ne hanyagoltassék, hanem még növekedjék.

Az adományozást a következő feltételekhez köti: A szebeniek kötelesek az apostoli szék beleegyezését kikérni és megnyerni. Az apátságban három példás életű papot tartsanak és végül abban a templomban, amelynek részére az adományozás történt, minden csütörtökön érte és minden hívőért az Oltáriszentségről szóló mise mondassék.¹

1474-iki rendeletét Mátyás 1477-ben megismételte. Ebben a Pesten kiadott rendeletben újra elmondja azokat az okokat, melyek az apátság eltörlését szükségessé tették. Itt azonban már, mint magától értetődőt, nem említi meg a szászok kérelmét.

Ezzel több mint harmadfél százados küzdelemmel teljes fennállás után a kerci apátság végleg megszűnt.

Templomában nem hangzott fel többé a szerzetesek karimájának egyszerű, de fenséges dallama, falai közül eltűntek a szürke szerzetesek alázatos alakjai, kik talán nem voltak mindenben méltók azokhoz az elődeikhez, kik először telepedtek le a kietlen vadonban és tették azt ember számára először lakhatóvá, de akik épen elődeik érdemeire való tekintetből jobb sorsot érdemeltek volna, mint a kiűzetést. Annál is inkább, mert nem lehet egyedül őket okozni az apátság szerzetes életének hanyatlásáért. Ők a körülményeknek és koruknak voltak áldozatai. Többszörös megtámadtatásnak kitéve, ellenséges indulatú alattvalóktól körülvéve, oly apátnak veze-

praefatorum Magistri civium, iudicis et iuratorum civium dietae civitatis Cibiniensis annuentes etc.»

¹ Szebeni levéltár. 350. Reschner Diplom. IX. 226. Reissenberger i. m. 31.

tése alatt, ki távolról sem ismerte a szerzetes életet, még kevésbé a ciszterci rend szellemét, távol a rend középpontjától, elszakítva a rend egyetemével való érintkezéstől, melyből szellemi megújulást nyerhettek volna, csoda-e, ha szerzetes szellemük hanyatlott, ha életük nem felelt meg mindenben annak a mértéknek, melyet szent Bernát-rendje megkívánt fiaitól? Nagyon is figyelembe kell vennünk e körülményeket, mielőtt végső ítéletünket a kerci monostor XV. századbéli lakóiról kimondanók.

S még akkor sem veszett el minden remény a javulásra, mikor legrosszabbak voltak az állapotok — Rajmund apát alatt. Abból a száznál több szerzetesből kellett volna csak egynehány, kik 1480-ban külföldi apátságokból jöttek a magyarországi apátságok életének felfrissítésére. Megújult volna a kerci apátság is. De ezt meghiusította a szászok fellépése az apátság ellen, mert az akadályozta a szász nemzet egységének teljes megvalósulását és mert birtokai kellettek a szász provincia hatalmának növelésére.

Ezt bizonyítja az apátsági birtokok sorsa az eltörlést követő évtizedekben.

Bár az eltörölt apátság birtokait Mátyás a király a szebeni boldogságos Szűzről nevezett prépostságnak adta s a várost csak az adományozás feltételeinek teljesítésével bizta meg, mégis egy, még az eltörlés évében, 1474-ben tartott városi tanácsülés határozata úgy rendelkezik az apátság birtokairól, mint ha azok a városéi lennének. Az adományozáshoz kötött feltételeket azonban mindenben lelkiismeretesen teljesítették.

Elhatározták, hogy a Kercen az istentisztelet végzésére tartandó három papnak ellátására nyolcvan köböl gabonát, négy göbolyt, tizennyolc bárányt és a tized fejében a kerciektől kapott bárányokat adják.

Az apátság jövedelméből továbbá száz arany forintot kap a szebeni plébános, hogy jövedelme nagyobb legyen, hogy így könnyebben el tudja tartani huszonhat káplánját és a szebeni plébániatemplom hitszónokát. Ennek fejében azonban

köteles a királytól kikötött csütörtöki misét a királyért és minden hívőért nagymisének megtartani, utána körmenettel a templomudvarban, amelyen mind a huszonhat káplán segídekni tartozik.

Az apátság birtokainak kezelésére külön godnokot választottak, ki a tanácsnak és plébánosnak évenként számadással tartozik.

Végül az összes kiadásokon felül maradó jövedelemre vonatkozólag úgy intézkedtek, hogy az a szebeni és kerci templomok pénztárába tétessék, «hogy ezen jövedelmekből semmi sem kerüljön laikus kezére, hanem minden a nevezett egyházak pénztárába folyjék és más szükséges dolgokra fordítsák».¹ A pápai beleegyezést 1494-ben Ursus de Ursini pápai követ útján kapták meg.²

Ezen igazán egyházas szellemtől áthatott intézkedések azonban nem sokáig lehettek érvényben. 1494-től kezdve állandóan csak egy papot találunk Kercen, kit Szeben városa fizetett.³

Az apátság birtokait különben sem birhatták békében a századok. 1494-ben II. Ulászló király Nápolyi Mihály püspöknek adományozta az apátságot.⁴ A századok azonban tiltakoztak ez ellen. Ugy a királyhoz, mint az erdélyi vajdához és a fogarasi várnagyhoz több ízben küldöttségeket menesztettek jogaik

¹ Szebeni levéltár 354. sz. Reschner VIII. 464. Idézve Reissenberger i. m. 32.

«Item Nono Ordinatum est, quod anno revoluto provisor seu vitricus quicumque institutus fuerit pro tempore plenam teneatur in praesentia plebani et memoratorum civium rationem dare et facere, de omnibus fructibus et proventibus, quibus nominibus vocari possunt, ita ut omnia, que ultra praedictorum, expositorum superius conscriptorum, inventa fuerint singula illa pro fabrica ecclesiae Cibiniensis et ecclesiae in Kercz cedere debeant, ut Nichil de his fructibus ad manus seu usum cuiuscumque laici devenire et devolvi debet, sed omnia pro fabrica ecclesiarum praedictarum et aliis necessariis et necessitatibus quibuscumque cedi debeant.»

² Szebeni levéltár 566. sz. Reschner Diplom. X. 124. Reissenberger i. m. 16.

³ Reissenberger i. m. 33.

⁴ Jakab Elek: Erdély Egyháztörténelméhez. Tört. Tár. 13., 24.

érdekében. Sőt Losonczy László erdélyi vajdának, hogy jóakaratát megnyerjék, 62 forint 65 dénár értékben egy kupát ajánlanak fel.¹ Sikertelenül is kívánniök, hogy II. Ulászló 1494. szeptember 8-án újra megerősítette Mátyás király 1474-iki és 1477-iki adományát.² Nemsokára azonban újra elvesztették s 1534-ben csak azon feltétel alatt fogadtak hűséget Zápolya Jánosnak, ha visszaadja nekik a kerci apátságot.³

Későbbi időben is több kézen mentek át a kerci apátság birtokai, de ez tárgykörünkön kívül esik. Jelenleg a szászok megszerű birtokosai az apátságnak.⁴

Az apátság épületeit jó ideig gondozták a szebeniek. A szebeni számadásokban 1497-⁵ 1504-⁶ és 1506-ból⁷ találunk adatokat arra, hogy az apátsági épületeket javították.

Később azonban, mikor az apátság más kezekbe került, az épületekkel nem törődött senki és lassankint kikezdte azokat az idő vasfoga. Csak a templomot gondozták még egy ideig, de azután az is elpusztult és ma már csak szentélye áll épen, melyet protestáns templomnak használnak.

A kerci apátságra is áll az, amit Janauscheck az egész ciszterci rendre idéz: «Nunc iacet ingens litore truncus, abvolsumque caput, tamen haud sine nomine corpus». Élettelen romok beszélnek ma már csak arról a multról, melynek a kerci apátság részese volt.

¹ 1494. jún. 12. Rechnungen aus dem Archiv. d. Hermanstadt I. 173.

² Jakab Elek. U. o. ³ U. o. ⁴ U. o. ⁵ Rechnung. Herm. I. 250.
⁶ U. o. I. 416. ⁷ U. o. I. 431. Idézve Reissenberger i. m. 35.

FÜGGELÉK.

Eddigi adataink nyomán a következő kerci apátokat és rendtagokat ismerjük:

Apátok:

1272. máj. 23.	--- --- ---	Pertoldus. ¹
1306. ápr. 10.	--- --- ---	Joannes. ²
1329. dec. 6.	--- --- ---	Johannes. ³
1353. szept. 1.	--- --- ---	Marsilius. ⁴
1358.	--- --- ---	Villelmus. ⁵
1359. ápr. 24.	--- --- ---	Johannes. ⁶
1368. dec. 22.	--- --- ---	Johannes de Flandria. ⁷
1368. dec. 22.	--- --- ---	Hermannus. ⁸
1375 (?) jan. 7. után	---	Johannes. ⁹
1382. márc. 7.	--- --- ---	Johannes. ¹⁰
1411., 1416.	--- --- ---	Paulus. ¹¹
1416—1439.	--- --- ---	Michael. ¹²
1439., 1448.	--- --- ---	Johannes de Bornequel. ¹³
1463., 1466.	--- --- ---	Raymundus de Bärenfuss. ¹⁴

Rendtagok:

1309. ápr. 5.	--- --- ---	Sifridus perjel. ¹⁵
1322. jan. 29.	--- --- ---	Henricus perjel. ¹⁶
1375 (?) jan. 7. után	---	Gerlachus perjel. ¹⁷
1406—1416.	--- --- ---	Michael perjel. ¹⁸

¹ Urk. I. 216. ² Urk. I. 231. ³ Urk. I. 430. ⁴ Urk. II. 100. ⁵ Tört. Tár. 1895. évf. 273. ⁶ Urk. II. 161. ⁷ Urk. II. 319. Valószínűleg egy személy az előbbivel. ⁸ U. o. ⁹ Urk. II. 435. ¹⁰ Urk. II. 554. Valószínűleg egy személy az előbbivel. ¹¹ Reissenberger. i. m. 35. ¹² Szebeni lev. tár. 96. sz. Reschner Dipl. IX. 302. Reissenberger. i. m. 26—27. ¹³ Reissenberger. i. m. 75. ¹⁴ Reissenberger. i. m. 29. Kath. Szemle. 1896. 611. l. ¹⁵ Urk. I. 241. ¹⁶ Urk. I. 356. ¹⁷ Urk. II. 435. ¹⁸ Reissenberger. i. m. 26.

IV. FEJEZET.

A brassói ciszterci apácák.

A kerci apátság történetével szoros kapcsolatban kell megemlékeznünk arról a kis ciszterci apáca-telepről, mely Brassóban a szent Katalin kápolnával kapcsolatban volt és amelyet rendszeren «monasterium (claustrum) monialium s. Katarinae» néven említ az az egy-két adat, melyet erről az apáca-kolostorról birunk. Előfordul még «claustrum nonnarum grisearum», «claustrum monialium ordinis s. Katarinae,» «claustrum monialium Cisterciensium» neveken is a brassói számadásokban.

A kolostor alapítását, életét, történetét úgyszólván teljes homály fedi. Erre a homályra tán csak a brassói levéltár felkutatása tudna némi világot vetni.

Jakab Elek: «Erdély egyháztörténelméhez» c. értekezésében «brassói szent Katalin apátság» néven említi meg e kolostort,¹ a rendelkezésére álló adatokból azonban tévesen azt a következtetést vonja le, hogy férfikolostor volt.

A ciszterci rend apácakolostorainak a rendi szabályok értelmében mindig ciszterci apát volt a vizitátora. Ha tehát a kerci apátnak a brassói szent Katalin kolostor alapításában való részvételéről nem is tudunk, a rendnek ez a szabálya eléggé megmagyarázza azt a függő viszonyt, melyben a kerci apátsággal szemben ez a kolostor állott. Az apácák lelki gondozása és a kolostor mellett fekvő szent Katalin kápolnában az istentisztelet végzése a kerci konvent egy tagjára volt bízva, ki állandóan Brassóban lakott, sőt tán éppen benn az apáca-

¹ Tört. Tár. 13. évf. 40.

kolostorban. Ebből már természetyszerűleg is következik, hogy az apácák fölötti joghatóság a kerci apát kezében volt; ő volt a kolostor vizilátora.

Az első adatot erről az apácakolostorról, illetőleg a hozzátartozó szent Katalin kápolnában istentisztelet végzésére ki-rendelt kerci ciszterciről, 1388. július 25-ikéről birjuk.

Egy, ezen napon kiállított oklevél tanúbizonysága szerint «frater Johannes ordinis cisterciensis, rector capellae sanctae Katherinae in praedicta Corona» mint tanú szerepelt abban a pörben, melyet egy, valamikor különböző vádak miatt a városból száműzött brassói polgár, Theodorik tanító, becsületének helyreállítása végett indított.¹

Az apácakolostor egész életéből és történetéből — az eddigi adatok alapján — csak egy pörnek a nyoma maradt fenn a vatikáni levéltárban, mely az apácák és a kerci apát közt folyt le és amely élénken megvilágítja azt a viszonyt, mely az apátság és az apácák közt fennállott.²

A pörösködésre okot a kerci konventből Brassóban lakó ciszterciek szolgáltattak. Ők ugyanis — valószínűleg a kolostor közelében, hanem magának a kolostornak egy elkülönített részében lakván — azt kívánták az apácáktól, hogy részesítsék őket teljes kiszolgálásban. Ezalatt nemcsak azt értették, hogy élelemmel lássák el őket: azaz főzzenek rájuk, hanem lakásukat kitakarítsák, mossanak rájuk és más ilyen durva munkákat végezzenek.

Az apácák azonban nem engedelmeskedtek nekik, hanem tiltakoztak ezek ellen a jogtalan és lealázó követelések ellen. Az apát és konvent erre egy nagyon szomorú és durva lépésre határozták el magukat: az apácákat egyenesen kiűzték házukból és megtiltották nekik a rendi ruha viselését, sőt ezzel sem elégedve meg, durvaságukat és igazságtalanságukat azzal tetézték, hogy Tamás, brassói plébános által, minden jog-

¹ Urk. II. 626—628.

² Ezt az oklevelet magánúton szerzett másolat után közli Reissenberger i. m. 22.

rend mellőzésével, kiközösítették a hívők közül. E kiközösítést a Bárcaság több plébániáján ténylég ki is hirdették.¹

A vagyonuktól megfosztott, rendjükből kutasított nővérek erre szent Benedek rendjébe akartak lépni. Ekként az ügy az apostoli szék elé került, amely Siffridus Siffridi erdélyi kanonokot bízta meg elintézésével. A pápai megbízott azután úgy döntött, hogy a kolostor, amelyből a kerci apát kiűzte az apácákat, az övék marad s ők tovább is a ciszterci rend szabályai szerint szolgálhatják az Urat. Ugyanezzel természetesen a kiközösítés is semmisnek nyilvánított. A kerci apátság pedig tartozik egy szerzetést részükre kijelölni, aki a szentségekben részesítse őket. A kerci apátság kötelessége továbbá az apácákat védelmezni és békéjükről gondoskodni. A pápai megbízott döntéseit VII. Ince 1406. május 3-án kelt és az esztergomi érsekhez intézett oklevélben megerősítette azzal a föltétellel, hogy előbb az esztergomi érsek is köteles megvizsgálni az ügyet és ha csakugyan megfelelnek az előadottak az igazságnak, akkor adja meg a pápa nevében a megerősítést.²

Ezzel szerencsés megoldást nyert az egész pör, amely tagadhatatlanul szomorú fényt vet az akkori kerci apát és szerzetesek erőszakos jellemére és mutatja, hogy akkor már távolodtak attól a szellemtől, amely a szeretet által egy nagy egésszé olvasztotta össze a ciszterci rend férfi és női monostorait.

¹ «... quidam monachi dicti monasterii, qui praefatam capellam tunc regebant, easdem sorores ad coquendum eis cibaria et seobandum domus ipsorum monachorum ac nonnulla alia obsequia sive labores et opera rusticalia ipsis monachis impendendum seu faciendum consentiente in hoc eisdem monachis abbate praedicto, compellere niterentur, ipsae sorores in hoc praefatis monachis acquiescere nollent, iidem abbas, conventus et monachi id aegre ferentes ipsas sorores de domo praefata nedum expellentes, sed etiam nonnullis bonis ipsarum spoliari ac dilectum filium Thomam, rectorem parochialis ecclesiae dicti oppidi... praetermisso paenitus juris ordine ac de facto dictas sorores excommunicari et in nonnullis illarum partium ecclesiis excommunicatas denunciari mandare procurarunt et fecerunt similiter de facto, nec his malis contentus praefatus abbas, sed mala malis accumulans easdem sorores habitu et scapularibus ac regula praedictis etiam de facto privavit et destituit.» Id. Reissenberger i. m. 22.

² U. o.

Ettől kezdve ismét nyoma veszik a Katalin kolostor apácáinak. Csak 1474-ben, illetőleg 1477-ben hallunk ismét az őket gondozó papról, mikor a kerci apátságot Mátyás király eltörölte. Az 1474-iki szebeni városi tanácsülés határozatában a Katalin templom számára is rendelnek papot, akinek fizetését szintén a kerci apátság jövedelméből fizetik.¹

Jakab Elek már említett értekezésében² azt mondja, hogy Mátyás király 1477-ben, mikor a kerci apátságot a szebeni prépostsághoz csatolta, «annak szent Katalinról nevezett kápolnáját a brassaiaknak ajándékozta oly feltétellel, hogy annak számára főnököt és papot állítsanak (ut rectorem et sacerdotem pro eadem Capella constituent)». Jakab nem mondja meg, honnan veszi ez adatát, bár a helyből úgy látszik, hogy oklevelet idéz. Adata hitelességéről meggyőződni nem volt alkalmunk s hajlandók vagyunk annak feltevésére, hogy az egész allítás tévedésen alapszik, mert a Katalin kápolna papjáról mindig a szebeniek gondoskodtak. Így, amint láttuk, a szebeniek rendelnek oda papot, kinek ellátását a három kerci papéval együtt határozzák meg. 1497-ben Szeben városa 12 forintot fizet a szent Katalin kápolnát gondozó papnak.³ 1507-ben ismét Szebentől kap pénzt ez a pap, ki ezen adat szerint szerzetes és pedig valószínűleg cisztercita.⁴ 1509-ben «frater Paulus provisor monialium ordinis Cisterciensium ad sanctam Catharinam Coronae» a szebeni városi tanácshoz fordul, hogy egy fekete ruhát vegyenek számára, vagy legalább két-három forintot adjanak neki.⁵

Benkő Milkoviá-jában⁶ közöl egy okmányt, melyben a

¹ Reissenberger i. m. 32.

² Tört. Tár. 13. évf. 40.

³ Rechnungen Herm. I. 237.

⁴ «Item monacho capellae sanctae Katherinae in civitate Brassoviensi, ratione abbatae de Kercz in die conversionis.» (Összeg nincs kitéve.) U. o. I. 486.

⁵ «supplico, quatenus me veste nigra, videlicet capsula providere velitis vel saltem subsidium in tribus aut duobus florenis dare dignemini.» Szebeni levéltár 100. sz. Reschner Diplom. IX. 323. Idézve Reissenberger i. m. 34.

⁶ I. 200.

brassói esperesi kerület plébánosai tiltakoznak az esztergomi egyházmegyébe való rendeltetésük ellen. E tiltakozásban résztvevők között említi az oklevél Pált is, a szent Katalin apátság apátját (*praesentibus... et Paulo Abbate ad S. Catharinam Brassoviae residentibus*). Ez tévesztette meg leginkább Jakabot, hogy a szent Katalin apáca kolostort férfiszerzetes apátságnak tegye meg. E tévedésében megerősítette az is, hogy ez a cím ma is fennáll és rendszeren a brassói plébánosoknak szokták adományozni.

Az eddigiek után pedig a tévedés egészen világos, ha csak az apácakolostoron kívül nem volt egy másik szent Katalinról nevezett apátság is, ami azonban egészen ki van zárva. Sőt valószínű, hogy az, ezen okirathban szereplő Pál apát egy személy azzal a Pállal, ki három évvel előbb ruháért könyörgött, a szebenieknél. Az azonban nem valószínű, hogy egy személy lenne azzal a Pállal, ki «*frater Paulus ordinis Cisterciensum*» néven szerepel a brassói számadásokban és akinek 1532-ben 4 forintot fizetett ki a brassói városi tanács,¹ 1539-ben pedig a szebeni polgármester 11 forint 25 krajcárt tett le számára a brassói városi pénztárnál.²

Ebben az időben már ciszterci apácák aligha lakhattak a szent Katalin kolostorban; valószínű, hogy a protestantizmus hideg, sorvasztó szele a brassói dominikánus apácákkal együtt 1530-ban őket is kiűzte. 1558-ben azt halljuk, hogy a kolostort már régen «kis iskolá»-nak nevezik s a mellette levő Katalin kápolnát ekkor alakítják át tanulók internátusának.³ 1559-ben lebontották a Katalin kápolnát és helyébe házakat építettek.⁴

Ezzel a szent Katalin kolostor ciszterci apácáinak utolsó emléke is eltűnt Brassóból.

¹ Rechnung. Kronstadt II. 239.

² «Item fratri Paulo monacho ad s. Catharinam magister civium civitatis Cibiniensis deputavit hic penes nos flor. 11. asp. 25.» U. o. II. 638.

³ Quellen zur Geschichte des Stadt Brassó IV. 53.

⁴ U. o. IV. 521.

V. FEJEZET.

Az apátság romjai.

1. A ciszterciek templomai és monostorai általában.

A ciszterci rend nemcsak a szerzetesség történetében, hanem a művészetekben is és pedig elsősorban az építőművészet terén elsörendű szerepet játszik. Annak az egyszerűsége törekvő, szigorúan szerzetes szellemnek, mely a rend alapítóit a bencésektől való különválásra készítette, a művészetekre is ki kellett terjeszkednie és ez a hatás, ha a ciszterciek művészetéből az ornamentikát törölte is, mégis termékeny volt: megteremtett egy, a ciszterciek életviszonyaihoz alkalmazott sajátos építészetet.

A kor, amelyben a ciszterciek felléptek, az építőművészet terén is a változás kora volt. A román styl mellett, mely virágzása tetőpontját Franciaországban ekkor érte el és amelynek legszebb alkotása az épen a ciszterciek föllépésével egyidejűleg újjáépített clugnyi bazilika volt, új styl kezd kialakulni Franciaországban, a gotika.

A clugnyiek pompázó templomait a szerzetesi szegénységgel összeférhetetlennek tartó ciszterciek előtt nem lehetett minta e formákban gazdag, pompás diszű bazilika s amellet, mint saját koruk embereire, nem lehetett hatástalan a hazájukban ébredező új építészeti irányzat. Első templomaik, a citeauxi, clairvauxi, a fontenay-i már a román elemek mellett a gotika elemeit is feltüntetik: átmeneti stylben épültek. Nem maradtak azonban meg az átmenetnél, hanem mindjobban és jobban a gót styl nemes formáit fogadták el s Európa összes országaiban ők lettek a gotika legelső elterjesztői.

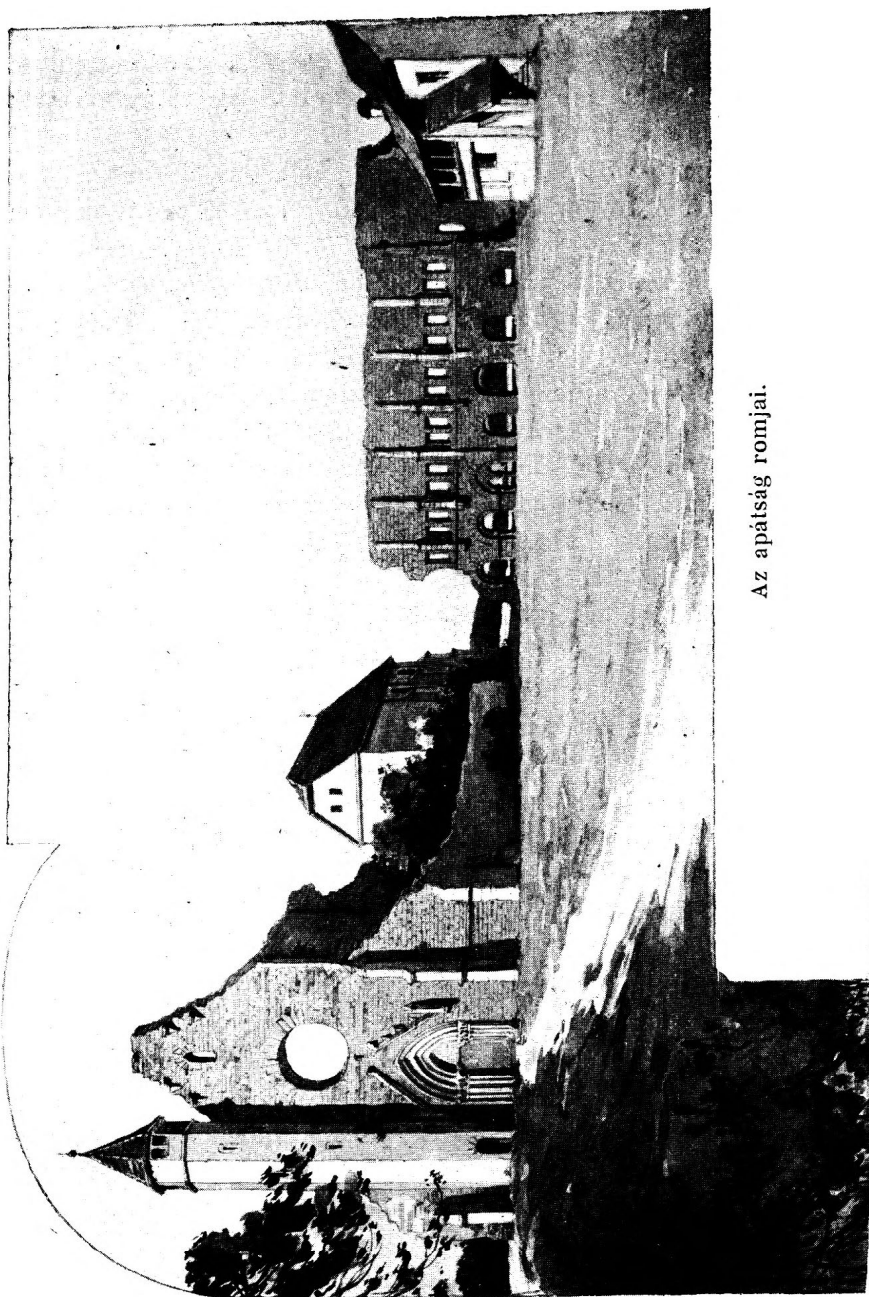
Templomaikat és monostoraikat két vonás jellemzi: egyszerűség és egyöntetűség.

A rendnek alapelve volt, mely a bencésektől és különösen a clugnyiektől elválasztotta, hogy sem templomaiban, sem monostoraiban ne keresse az érzékeknek tetszöt, ami a lelket elszórakoztatná. Ezért hiányzik a dísz az első ciszterci templomokból, melyet a szobrász vésője ad meg; hiányzanak a képek. Az egyedüli, amivel ezek a templomok hatnak: méreteiknek nemes arányossága.

A rendnek szigorúan és pontosan szabályzott élete továbbá annyira meghatározta a monostor egyes részeinek helyét, hogy ebből kifolyólag majd minden monostorban ugyanazon helyiségeket (*loca regularia*) egyforma terv szerint elhelyezve találjuk.

Elsősorban már a templom belső beosztását meghatározzák a rend szokásai. A *Rituale* leírása szerint «a mi rendünk templomai majdnem mind *kereszt alakra* vannak építve: a *citeauxi* templomnak, valamennyi templomunk anyjának mintájára, amelynek hossza négy részre van beosztva. Az első és legfelső, amelyben a nagy oltár van, a *Presbyterium* és egy-két lépcső választja el a többi résztől. A nagy oltár a faltól külön áll, hogy körül lehessen járni és egy-két lépcsővel magasabban van a *presbyterium* szintjénél. A déli oldalán áll a *Ministerium* (vagy *Credentia*), amelyre a szentmise bemutatásához szükséges edények készíttetnek ki. Az oltár lépcsője alatt ugyanazon oldalon van a *Stallum* székekkel, amelyen állnak vagy ülnek a pap és a segédkezők a *Tertia* és mise alatt. A templom második részében, a *Chorison*, vannak a stallumok, székek és imazsámolyok, amelyeken állunk, ülünk és leborulunk... Ezek alatt van a noviciusok *chorusa*. Rendünk szokása szerint a chorust fálnak kell elválasztania a hátsó chorustól, (amely a harmadik rész). A hátsó *choruson* van a betegek *chorusa*. A hajó szintén el van választva a hátsó chorustól, amelyben a *conversusok* székei vannak és a *de Beata* és *pro Defunctis* misék elmondására szolgáló oltárok».¹

¹ Rüttimann i. m. 36.



Az apátság romjai.

A templomnak e négyes beosztása már annyira meghatározza az egész templom alaptervezetét, hogy bár az építész tervező művészetét nem zárja ki egészen, mégis egy bizonyos típus korlátai közé szorítja.

Épen ezért, bár a ciszterciek templomainál van haladás, az ősi mintával a közös vonásokat mégis minden templom megőrzi.

Holtmeyer a ciszterci templomokat e fejlődés szerint négy osztályba sorozza a szentély alakítását és a mellékkápolnák elhelyezését véve alapul. Szerinte a rend életének legelső szakában még nincsen határozott szentélyforma, mert az első templomok csak szükségépületek. (I.) A tulajdonképeni sajátos szentélyképzés az egyenes záródású szentéllyel kezdődik a kereszthajó keleti oldalán két-két, esetleg több mellékkápolnával. Ennek egy továbbképzése az, mikor a kereszthajók nyugati oldalára is mellékkápolnákat raknak. (II.) A következő fokon az egyenes záródású szentélyt folyosó veszi körül s a szentélynek keleti végén vannak a mellékkápolnák, további fejlődésben az egyenes záródású szentély minden oldalát kápolnákkal veszik körül és végül a szentély köralakú, melyet sugárkápolnák öveznek. (III.) A legutolsó fokon már sokszögből képzett apsissal záródik a szentély. (IV.)¹ E fok már a morimondi templomnál jelentkezik a XIII. század közepén. Amint láthatjuk tehát, alig másfélszázad keretébe szorítja bele ezt a fejlődést, jóllehet a legpompásabb és legnagyobbyszerű ciszterci templomok épen ezen idő után épültek. S amint látni fogjuk a XIV. századi kerci templomot, bár sok eredeti ciszterci vonást tükröztet, egyik kategóriába sem tudjuk beosztani. Nem tarthatjuk tehát az egyenes szentélyzáródást vagy a mellékkápolnák elhelyezését jellegzetes ciszterci vonásnak, hanem csak a fejlődés egy fokának, amelyet idővel más, formailag tökéletesebb váltott föl.

Jellegzetes, bár nem kizárólagos vonása azonban a cisz-

¹ Holtmeyer: Cistercienser Kirchen Thüringens 70—72.

terci templomoknak általában a mellékkápolnák, melyeket a rendi élet tett szükségessé. A szigorú és pontosan betartott napirend mellett az egy monostorban levő nagyszámú áldozópap nem tudta volna a szentmiseáldozatot bemutatni, ha nem lett volna megfelelő számú oltár. Ezen oltárok elhelyezése pedig, mivel a hosszhajót kizárólag a szerzetesek foglalták le, nem lett volna célszerű és megfelelő a hosszhajóban. Ezért állították fel tehát a nagyszámú mellékkápolnát.¹

A templom alapidoma a Rituale előírása szerint, amint láttuk, a latin kereszt. A hosszhajó rendesen főhajóra és két mellékhajóra van osztva. A mellékhajók, mint a gotikában, rendesen, a főhajónál alacsonyabbak. Előfordul azonban az is, hogy mind a három hajó egyenlő magasságú, például a stájerországi neubergi templom. A templomnak tornya nincsen, csak a négyzet fölött van kis tetőtorny.

A templom belsejében semmi dísz, semmi festmény. «A templom belseje semmi más nem volt, mint egy üres terem — olvassuk a pontignyi ciszterci templom egy képzeleti leírásában. — Pusztá, fehér falak, világos ablakok... semmi kép. A katolikus templomok tetője alatt az ékítő művészet minden jóirányú szelleme otthont talált, de a ciszterci rendnek ezen őstemplomában e művészetek egyike sem léphetett munkába, itt csak az építész teremtett... Seholsem teremtett a középkor világmegvetése ily építészeti alkotást, mely a szerzetesség szellemét oly dogmatikusan és határozottan kifejezné.»² Bár csak képzeletből vette a képet az író a pontignyi templomról, de minden ciszterci templomról ugyanezt mondhatjuk: testet öltött kifejezői voltak a rend szellemének.

Hasonló egyöntetűséget találunk a monostorok építésénél is. Már Manrique írja: «Ez az egyformaság Citeaux-val mintegy veleszületett, kezdve az éneken, a szokásokon egész az épületekig... még a mi korunkban is csak abban áll a különbség,

¹ P. Gregor Müllernek, a Cistercienser Chronik szerkesztőjének véleménye. L. Holtmeyer i. m. 67.

² Rüttimeann i. m. 34.

hogy a kolostor és a ház a templomnak majd jobb-, majd baloldalán épül. A többiek mindenben megegyeznek. Ugyanazon műhelyek ugyanoly méretekkel és aki egy házat ismer, ismeri valamennyit».¹ A monostor rendesen a templom déli oldalához csatlakozott olyan formában, hogy az összes helyiségek zárt négyszöget alkottak. A földszinten a kereszthajó meghosszabbítását képezte a sekrestye. Ezt követte a káptalanterem, hol a monostor közös életének legfontosabb eseményei történtek. Ez a monostornak legfontosabb része. A káptalanterem után egy nagyobb terem következett, amelyben a szerzetesek, ha napközben nem voltak külső munkával elfoglalva, dolgoztak vagy olvastak. E három helyiség foglalta le a monostor keleti szárnyának földszintjét. Az emeleten volt a szerzetesek közös hálóterme. A déli szárnyon állott az ebédlő a konyhával. A nyugati szárnyat a conversusok lakták és itt voltak még a raktárhelyiségek. Az összes regularis helyeket a keresztfolyosó kötötte össze a négyszög minden oldalán, amelyhez a déli oldalon kis kápolnaszerű kútházak szoktak építeni. Ezeken kívül minden apátságban volt még infirmarium (betegszoba), noviciusok számára lakás és könyvtár scriptoriummal (írószoba). A nagyobb apátságokban ezek számára külön épületeket emeltek, a kisebbekben azonban ezeket az épületnek a már említett helyiségek által le nem foglalt részeiben helyezték el. A kapu közelében volt a vendégszoba. Kezdetben itt fogadta az apát a vendégeket. Külön apáti lakások (praelaturák) építése csak nagyon későn, a XVI. században kezdődik meg.

A monostor külseje és belseje a legnagyobb egyszerűséget árulta el. Tiltva volt a falak festése, tiltva voltak a szoborművek. Szent Bernát szemére veti a clugnyieknek, hogy miért vannak keresztfolyosóikon a testvérek szeme előtt mindenféle fantasztikus, rút állatalakok, melyek inkább nevetésre indítanak, mint áhitatra gerjesztenek. De ők nemcsak e fantasztikus alakokat, melyeknek azonban a középkori embernek a szimbo-

¹ Ann. Cist. I. 113. Holtmeyer i. m. 33.

lika iránti nagy érzéke mindig tulajdonított valamilyen jelentést, zárták ki a monostor keresztfolyosójáról és minden helyiségéből, hanem egyáltalán minden szobrot a feszület kivételével. Ezért úgy a templom, mint a monostor épületeinek egyedüli díszje a méretek nemes aránya mellett a levél és füzérdísz az oszlopfőkön.

Ezekben iparkodtunk nagyjában vázlatos képet festeni a ciszterci templomok és monostor alakjáról és belső beosztásáról. Ezen általános vonások keretein belül megvolt a változatosság is, amennyiben nem ütközött a rendi szabályzatba. Ezen általános kép figyelembe vételével fogjuk a következőkben a kerci monostor maradványait vizsgálgatni, a romokat leírni. Azért volt szükség ez általános leírásra, mert nagy segítségünkre lesz a templom és monostorépület egyes részeinek meghatározásában. Itt is áll Manrique mondása: «Aki egyet ismer, ismeri valamennyit».¹

2. A kerci apátság egyháza.

Az apátság temploma és épületei még romjaikban is mély benyomást tesznek a szemlélőre. Különösen megkapó látványt nyújt a templom hatalmas, 18 méter magas nyugati homlokzata a teljesen ép portálával. Rajta kívül megvan még a templomból a hosszahajó oldalfalai 2—4 méter magasságban, a keresztahajó egyes részei a mellékkápolnák romjaival és végül a majdnem teljesen ép szentély, melyet ma a négyzettel együtt templomnak alakítva a kerci protestáns hitközség használ.

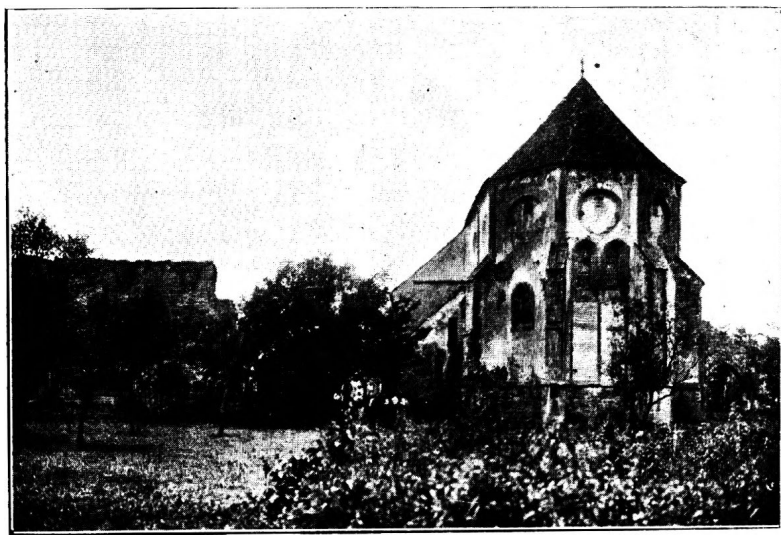
E romok után fogalmat alkothatunk a templom nagyságáról és méreteiről. Hatalmas, 54 méter belső hosszúságú, háromhajós templom volt keresztahajóval ellátva. Szentélye sokszögben záródott. Főhajója messze kimagaslott a két mellékhajó fölött. A keresztahajó mindkét szárnyának keleti oldalán páros mellékkápolnák állottak.²

¹ U. o.

² A templom és apátsági épületek méreteit Reissenberger már idézett munkája nyomán hozzuk. A templom leírásának több helyén is őt követjük.

Eszerint e templomot a Holtmeyer által felállított négy csoport egyikébe sem, vagy legfeljebb a negyedikbe tudjuk beosztani, melyben a rend feladja a szentélyzáródás jellegzetes alakját és átveszi a mindenütt uralkodó sokszögű szentélyzáródást a hozzácsatlakozó mellékkápolnákkal. Itt ugyanis, míg egyrészt a szentélyzáródás már a fejlettebb sokszögű formát mutatja, addig hiányzik a szentélyt körülfutó folyosó a mellékkápolnákkal és csupán csak a kereszthajó keleti oldalán áll kettő-kettő; ami viszont a mellékkápolnák elhelyezésének legrégebbi alakja. A templom különben mindenben a régi ciszterciek egyszerűsége törekvő, szigorú szellemének bélyegét viseli magát.

Ezt látjuk már *a templom külsején*. A szentély külsejének tagolásából körülbelül következtethetünk az egész templom



A kerci apátsági egyház szentélyének külső oldala.

külsejének tagolására. A szentélyt körülbelül másfél méter magasságban pálcatag és szalagból álló párkányzat veszi körül. A zárósokszög szögletein egész a csucsíves ablakokig erő,

kettősen tagozott és esőfogó párkánnyal ellátott támasztó oszlopok állanak. Fölöttük simára kidolgozott falszalagok futnak föl egészen a főpárkányig. A főpárkány egyedüli díszítését



A kerci apátsági egyház szentélyének boltozata.

egymástól egyenlő távolságban elhelyezett kis gyámkövek alkotják.

A főpárkánynak e díszítése, mint a főhajó oldalfalán található nyomok mutatják, az egész templomot körülvette. Hasonlóképen a főhajó oldalfalán látható maradványokból arra is lehet következtetni, hogy azon körablakok, melyek a szentély felsőrészen, közvetlenül a főpárkány alatt, most már befalazva ugyan, de a köcsipkézet (Maasswerk) világos nyomaival láthatók, a templom kereszt- és főhajójának oldalfalai is díszítették.

A főhajónak a mellékhajók fölött kinyúló oldalfalain a boltozat minden egyes bordájának megfelelően falszalagok emelkedtek, amelyek között a körablakok voltak elhelyezve.

Az északi mellékhajó oldalfalát erős támasztópillérek vették körül, amelyek közül a sarokpiller magas talapzatával és csucos tetejével még megvan, a szomszédos pillér nyomai pedig láthatók még. A szentélyt körülbelül másfél méter magasságban körülfutó párkányszalag nyomai itt is láthatók.

A déli mellékhajó oldalfalának nem voltak támasztópillérei, mivel ehhez támaszkodott a monostor keresztfolyosója.

Az eddigi leírásból láthatjuk, hogy a templom külseje, bár nemes izléssel de feltűnő egyszerűséggel volt díszítve. Az izléssel párosult, egyszerű dísznek és a méretek nemes arányosságának még szebb példáját látjuk a templom nyugati homlokzatán és portáléján. Első tekintetre megkapja a szemlélő figyelmét e magas homlokzat gazdagon tagolt portáléjával és nagy körablakával. Kár, hogy e hatást nagyban rontja a portálé egy részét elfedő, sokkal későbbi korból származó harangtorony.

A portále béléte kifelé folyton nagyobbodó oszlopok- és hornyolásokból van alkotva, melyeket gotikus ívezet köt össze. Az oszlopok egymástól való távolsága belül két méter, kívül 4-5 méter. Az ívezet magassága a belső csúcsivnél 4-5, a külső csúcsivnél 5-6 méter. Míg az oszlopok tagozatlan egyszerű alapokon nyugszanak, annál díszesebbek az oszlopfők. Gazdag virág- és lombdisz ékíti őket, mely fölött egyszerű fedőlap van és e fölött emelkednek az egyes ívek. Az ívezet fölött magas csúcsban végződő oromzat emelkedik, melynek simára csiszolt, négyoldalú szárait egymástól egyenlő távolságra elhelyezett növénydíszítés ékíti. A szárak majdnem a portále oszlopfőig lenyúlnak, hol minden oldalról kis toronyszerű dísz emelkedik mellettük.

Az oromzat fölött emelkedik a hatalmas méretű körablak, melynek szélein az egykori köcsipkézet nyomai meg láthatók.

Az egész homlokzatot körülvevő párkány nyomai azt mutatják, hogy ez is megegyezett a szentély főpárkányzatával.

A portále mellett jobboldalt két támpillér látható. A ketősen tagolt nagyobbik a főhajó árkádiveit, a kisebb pedig a mellékhajó boltozatát tartotta. Az északi oldalon is hasonló támpillérek állottak, amint ezt a mellékhajó boltozatát támasztó pillérből következtetjük.

A templom *belsejébe* lépve, a fűvel és bokrokkal benőtt romok között is érezzük azt a lelket fölemelő érzést, mely minden gót templom ivei alatt elfogja a lelket.

A *hosszhajóban* a mellékhajók már említett oldalfalain kívül megvan a középhajó déli fala két árkádivvel, egy kerekablak romjaival; az északi oldalon egy árkádív és a fölötte emelkedő falrészlet látható. A déli mellékhajóban ezenkívül még boltvállak részei is láthatók.

Ezen adatokból megalkothatjuk a hosszhajó képét. A mintegy 33 méter hosszú, 18 méter magas és 7·7 méter széles főhajó messze kimagaslott a két mellékhajó felett, melyek magassága csak a hét métert, szélessége a 3·7 métert érte el. A főhajót a mellékhajókkal összekötő árkádiveket hét-hét négyszögű oszlop tartotta. A főhajó boltozatának képzésére semmi adatunk nincs, de mint a szentély boltozatának, melyet látni fogunk, továbbá a mellékhajók boltozatának képzéséből következtethetünk, egyszerű keresztboltozat volt. A boltozatot, mint a főhajó déli felsőfalán az első és második árkádív között látható gyámkő mutatja, ilyen gyámkövek tartották. A főhajó a világosságot a már említett körablakokon át kapta.

Az északi mellékhajó megvilágítására csücsives ablakok szolgáltak, amint egy, nagyrészt meglevő ablakból látható.

A déli mellékhajóban ablaknak semmi nyoma. Valószínűleg nem is volt, mert a keresztfolyosó elfogta volna a világosságot, vagy pedig nagyon magasan a keresztfolyosó tetőzete fölött voltak ez ablakok és akkor nagyon kicsinyek lehettek. Kétségtől meglep bennünket a hosszú hajó méreteinek nagysága; de ha meggondoljuk, hogy a közös istentisztelet alatt itt voltak a szerzetesek, nem csodálkozunk ezen.

Itt volt elhelyezve a rituale által előírt három kórus: a szerzetesek kórusa, melyet választófal zárt el a hátsó kórustól és e mögött következett a rituale által *hajónak* nevezett rész, hol a laikus testvérek voltak.

A hosszhajót a kereszthajótól jelenleg fal zárja el, amely Reissenberger szerint még a XV. században készülhetett.¹ A falon átvezető ajtón léphetünk a templomnak most protestáns istentisztelet céljaira használt részébe, mely a keresztes hosszhajó találkozási pontján alkotott négyzetet, a kereszthajó déli szárnyának egy részét és a szentélyt foglalja magában.

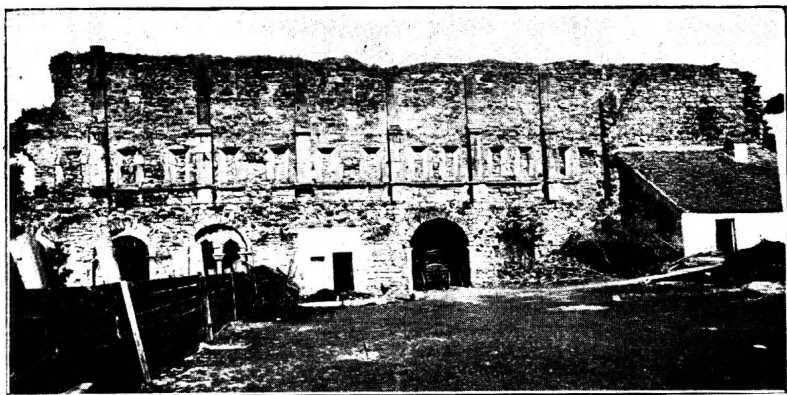
A *négyzet* keresztboltozatát négy erős kereszthalakú oszlop tartja, melyek mindegyikét még fél- és háromnegyed oszlopok erősítik. Ezen oszlopok közül a nyugati oldalon lévők nem láthatók, mert a később készített falba vannak építve. A négyzet fölött kellett emelkednie a kis tetőtoronynak egy-két kicsi haranggal, melyek kötelei lenyúltak a templomba.

A kereszthajó északi szárnyából még megvan a keleti fal a két mellékkápolnába vezető ívvel. A kereszthajó északi zárófalának egy része kívülről egy támpillér és belülről egy sarokoszlop maradványaival, továbbá a mellékkápolnába vezető két árkádív között a falon egy gyámkő látható. E maradványok után a kereszthajó egész hossza 27 métert tett ki; magassága megegyezett a főhajó magasságával. Boltozata, mint a meglevő gyámkőből következtetni lehet, egyszerű keresztboltozat volt. A kereszthajó északi szárnyát megvilágító kettős ablak alsó része a falon még látható.

A *mellékkápolnák* közül az északi szárnyon levők alapfalai megvannak; a déli oldalon levő másodikat pedig kiasták; az első még teljesen megvan; ma sekrestyének használják. E kápolnákat egymástól vastag fal választotta el, míg a kereszthajóval árkádívek kötötték össze őket. Szélességük 3·5 méter, mélységük 3·9 méter, amiből látható, hogy boltozatukat keresztbolt alkotta. Magasságuk 2·5—3 méter lehetett.

¹ i. m. 45.

A déli szárnyon levő, most sekrestyének használt mellékkápolnában félkörív alakú, tehát román stílusú ablak van. E kápolnából a szentélybe vezető ajtó valószínűleg már abból a korból származik, mikor az apátság megszűnt, a templom világi hívők előtt is megnyílott és ezt a kápolnát kezdték sekrestyének használni. A régi sekrestye a kolostorépületben volt és a kereszthajó déli szárnyába vezető ajtó kötötte össze a templommal. Ezen ajtó küszöbét az újabb ásatások föltárták.



A kerei monostor keleti szárnyának romjai.

Az egész templom boltozatának alkotását legjobban viszsza-
szatükrozteti a szentély, mert a legjobb állapotban maradt
ránk. A két hatalmas oszlopon nyugvó diadalív alatt jutunk
be a szentélybe, mely mint már említettük, a nyolcszög három
oldalából alkotott sokszögű záródásban végződik. Az oszlopok,
melyeken e sokszögű szentélyzáródásban a boltozat nyugszik,
egyszerű karesú sarokoszlopok magas alapzaton rendes attikai
oszloptővel: azaz magas fedőlapon egy nagyobb és fölötté
kisebb pálcattaggal. Az oszlopfők kehelyalakot mutatnak ket-
tős vagy többszörös stílizált akanthus levéldisszel. Az észak-
keleti oldalon levő oszlopfő tüntet fel egyedül gazdagabb
levéldiszt. A levéldisz fölött egyszerű fedőlap, hornyolás és
es ismét fedőlap van, mely fölött az ívet emelkedik. A szom-

szédos boltozatot tartó oszlopok sokkal erősebbek, amennyiben a keresztalakú oszlophoz három féloszlop csatlakozik és erősíti azt. Az oszloptöveik és oszlopfőik ugyanolyan díszítéssel bírnak, mint az előbbi oszlopoknál. A boltozat ívbordái simára csiszolt szögletes bordák, melyeket a sokszögű szentélyzáródásban egy koronásfőt, valószínűleg a boldogságos Szűzet ábrázoló zárókő, a szomszédos keresztboltozatnál pedig egy szép zárókörözsa tart össze.

A szentély a világosságot részben gotikus ablakok, részben pedig az egyes ívosztályok (travée) között apró gyámköveken nyugvó félköralakú vakívekbe helyezett körablakok által történt, melyek az egykori köcsipkézet világos nyomait mutatják.

A szentélyben álló oltár talán szintén az ősi templomból való. Egy darabból álló hatalmas négyoldalú hasáb ez, melynek alapját két pálcstag a közöttük levő hornyolással tagolja.

Az itt-ott elszórt templomromokból meg kell említenünk azt a sírkőlapot, mely a főhajóban közvetlenül a mostani protestáns templomba vezető ajtó előtt a földön fekszik. Sugárszerűen díszített egyszerű kereszt látható rajta.

E kereszt rokonvonásokat tüntet fel a zirczi régi monostor sekrestyéje előtt talált sírkőlapon levő kereszttel. Ugyanitt egy másik sírkőlap is látható, melyen egy pásztorbot van. E két sírkőlap valószínűleg a keresztfolyosóról vagy a káptalanteremből kerülhetett a templomba, mert a templomban nem igen temetkeztek a régi ciszterciek.

Azonkívül a templomon kívül elszórva több oszlopfő és zárókörözsa található, amelyek közül az egyik zárókörözsa minden valószínűség szerint a templom csúcsíves boltozatáról származik. Legalább is hatalmas méretei s a rajta még látható négy bordagerinc vastagsága e mellett szól. Az oszlopfők egyik-másikának díszítése is hasonlít a szentélyben levő oszlopfők díszítéséhez.

3. A kerci apátság monostora.

A templom déli kereszthajójából, mint említettük, ajtó vezetett a monostorba és pedig a sekrestyébe. Sajnos a monostorépületből sokkal kevesebb maradt meg, mint a templomból, de még mindig elég ahhoz, hogy a monostor legfontosabb helyiségeinek fekvését belőlük meghatározzuk. Mindössze a monostor keleti szárnyának egy fala maradt fenn, mintegy negyvennégy méter hosszúságban, továbbá egy e falból kiinduló keresztfal maradványai láthatók és végül néhány oszloptő nyomai is megvannak. A déli szárny helyén most a protestáns paplak áll, de mégis maradtak némi nyomok. A nyugati szárnynak eddig egyáltalán semmi nyomát sem találták.

A monostor e romjainak meghatározásánál és az egyes helyiségek elhelyezésénél a templom leírásában oly biztos szemű Reissenberger elveszti lába alól a talajt és téved. Idézett munkájában a többek között ugyanis azt mondja:¹ «Az ásatások és a meglevő falak csak a kolostor udvar nagyságára és a keresztfolyosóra engednek következtetni, ha ugyan beszélhetünk keresztfolyosóról, mert nem a szokott módon volt kiépítve. Nem állott ugyanis négy, a leginkább négyzetalakú udvart körülvevő boltozatos csarnokból, hanem csak kettő volt meg belőle: a keleti és déli. Az udvar nyugati részét egyszerű fal zárta be, míg az északi részt — szintén csarnok nélkül — a templom déli mellékhajója határolta. A keleti csarnok szélessége nyolc méter...»

«Sajátságos a csarnokok belső berendezettsége is, amint világosan látható a keleti csarnok meglevő maradványaiból. Míg a keresztfolyosó majdnem mindenütt egyhajós, itt, mint... a pfortai ciszterciolostorban, kéthajós.»

Ez idézetek világosan mutatják, hogy ő a meglevő falmaradványokat a keresztfolyosó romjainak tartja, bár ezen

¹ i. m. 51.

feltevés ellen van, hogy a keresztfolyosó ez esetben kéthajós lenne, ami csak az általa idézett legritkább esetekben fordul elő. A pfortai kolostorban is csak a templom mellett fekvő része a keresztfolyosónak kéthajós. A feltevés ellen beszél még a keleti szárnyból kelet felé kinyúló keresztfal, a mely azt mutatja, hogy ez az állítólagos keresztfolyosó egyes helyeken el volt zárva. Ő is észreveszi ezt, de megmagyarázni nem tudja.

Épen ezért ő a monostor helyiségeit ezen állítólagos keresztfolyosón túl kelet felé kereste, de ott semmi épületnyomra nem akadt. Emiatt nem tudja, hova helyezze a monostorban feltétlenül szükséges helyiségeket, mint a káptalantermel.

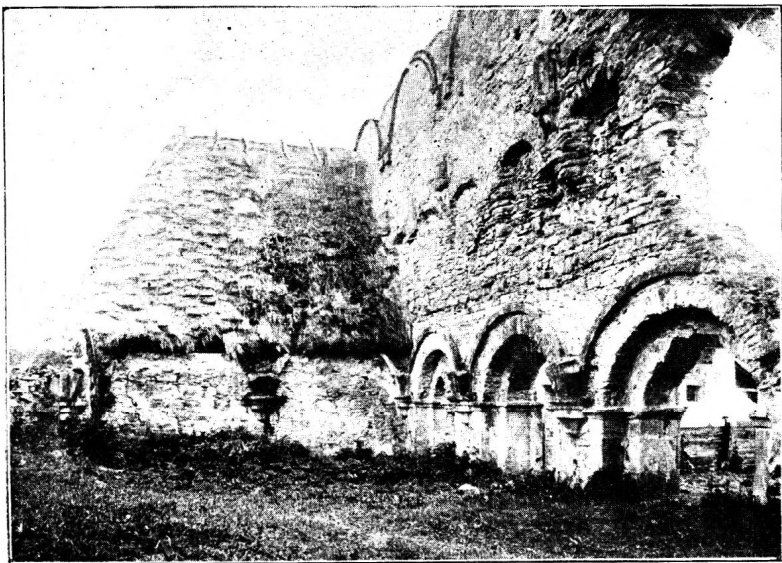
Mindezen hibának főoka azon alaptévedésben rejlik, hogy ő a meglevő falrészletet a keresztfolyosó négyszög udvar felé eső falának tartja, holott az tulajdonképen nem más, mint a *a keresztfolyosót és a tulajdonképeni helyiségeket egymástól elválasztó középfal*. E tévedésre valószínűleg az vezette Reissenbergert, hogy e falrészleten az emeleti részen ablakok és rövid, erős támaszlopok láthatók, amiből azt következtette, hogy ez semmi esetre sem lehet középfal. Úgy látszik nem vette figyelembe azt a körülményt, hogy a keresztfolyosó sohasem ért föl az emeletig, hanem a földszint magasságáig nyult csak tetőzete. *Ezért nem a mostani romon túl kelet felé, hanem innen nyugat felé a négyszög udvarban kellene ásatásokat végezni, még pedig négy-öt méternyi távolságban a falomtól, hol bizonyára ráakadnak a keresztfolyosó legbelső falának alapjaira.*

Az tehát, amit ő keresztfolyosónak tart, tulajdonképen nem más, mint a monostor legfontosabb helyiségei: a sekrestye, a káptalanterem és az a nagyterem, hol a testvérek írni, olvasni, tanulni szoktak olyankor, mikor nem voltak külső munkán.

Erre mutat már az a körülmény is, hogy a templom déli kereszthajójának zárófalán kiásták a templomból a monostorba nyíló ajtót. Már pedig ez az ajtó sohasem a kereszt-

folyosóra, hanem mindig a sekrestyébe vezetett a régi ciszterci monostorokban.

A romok a templom felé eső északi oldalon a káptalan teremnél kezdődnek. A *sekrestyének* egyáltalán semmi nyoma sem maradt; de az esetleges ásatások minden bizonnyal föltárnák legalább alapfalait. A többi helyiség méreteiből követ-



A káptalanterem romjai.

keztelve egy négy méter hosszú, nyolc méter széles kisebb terem volt.

A *káptalanteremből* megmaradt a keresztfolyosóra nyíló három árkádív majdnem teljesen ép állapotban, az egyes árkádívek között a boltozatot tartó gyámkövekkel és a boltozat bordázatának maradványaival; továbbá a káptalantermet délről bezáró fal ugyancsak gyámkövekkel és bordamaradványokkal és e fal mellett a keleti oldalon némi falmaradványok.

E romokból megalkothatjuk magunknak a káptalanterem képét. Körülbelül tizenkét méter hosszú és nyolc méter széles alacsony terem volt, melyet a közepén két oszlopra támasz-

kodó boltozat két hajóra osztott. Ezen oszlopok romjai nem maradtak fenn, de jelenlétükre világosan mutat a káptalantermet záró keresztfal közepén elhelyezett gyámkő, mely a boltozat miatt szükségessé teszi annak föltevését, hogy vele szemben szintén kellett ívtartóknak — oszlopoknak — lenni.

A keresztfolyosó felé három belül köríves, kívül gotikus árkádív tette nyitottá a káptalantermet. Ezen árkádívek közül a keresztfal mellett levő különösen megragadja figyelmünket, mert teljesen ép állapotban megvan még benne a középén oszlopokra támaszkodó két kis csúcsív, mely kitölti.

Minden dísz nélküli egyszerű csúcsívek ezek, melyeknek az árkádív falaira támaszkodó része egyszerű négyszögletes falpilléreken nyugszanak. E pillérek egyszerű kiugró alapzaton állanak; a pillérfőket pedig egy kiugró hornyolás, fölötté fedőlappal, alkotja. Díszesebb már az a kettősoszlop, mely középen tartja a két kis csúcsívet. Az oszloptő hármasan tagolt. Egyszerű négyszögletes alapon gömbölyű pálcstag alkotja mindkét oszlop közös alapját, mely fölött külön-külön alapként, mindegyik oszlop alatt kis gömbölyű pálcstag van. Az oszlopok gömbölyűek, simára csiszoltak. Az oszlopfőt mindegyiknél kis pálcstag fölött emelkedő kifelé hajló levéldísz alkotja, mely fölött egyszerű fedőlap van. Az ívek azonban nem e fedőlapon, hanem a két oszlopot összekötő hatalmas, kiugró fedőlapon emelkednek.

A szomszédos árkádíven e kisebb ívek nyomai nem észlelhetők, hanem a harmadikon már az ív belsejének egyenetlen töréseiből azt következtethetjük, hogy itt már meg volt az ívnek ez a kitöltése. Eszerint tehát a középső árkádív szolgált bejárónak a káptalan terembe, míg a másik két ív az ablaknak felelt meg. A tulajdonképeni megvilágítása azonban a káptalanteremnek az árkádívekkel szemben a keleti oldalon levő ablakok által történt.

Az egyes árkádívek között, továbbá a keresztfalon, az árkádívek pillérfőinek magasságában elhelyezett gyámkövek, bár egyszerűek, de szépen tagozottak. Három nyolcszögű fedő-

lap borította őket, amelyek közül a felsők az alsók fölött kinyultak.

A gyámkövek fölött emelkedő bordák alkotása meg-egyezik a templom ívezetének bordáival. Szögletesek, de a szögletek élei le vannak vágva. A boltozat alkotására nagyon bizonytalan nyomok vannak. Mivel egy-egy boltozatosztág (travée) által határolt tér, mint a meglevő gyámkövekből látjuk, négyzetalakú és mivel a templomban sincs nyoma a komplikáltabb boltozatalkotásnak, valószínű, hogy a káptalanterem boltozata is egyszerű keresztboltozat volt. Azonkívül, mint a keresztfalón látható nyomok mutatják, az árkádívek félkörívének megfelelően a keresztfalón levő gyámkövekkel egymással talán félköralakú vakívek kötötték össze.

A káptalanterem után minden ciszterci monostorban egy nagyobb terem következett, hol a szerzetesek napközben, mikor nem dolgoztak künn a mezőkön, olvastak, tanultak, írtak, melyet *dolgozóterem*nek nevezhetünk. A kerci monostorban is a káptalantermet követő falrészletet ezen terem maradványának kell tartanunk. Itt azonban már sokkal kevesebb adatot találunk a romokban, hogysen e terem méreteire következtetni tudnánk és képét megalkothatnók.

A külső, keresztfolyosó felé eső oldalon, három árkádív van, amelyek közül a középső a két szélsőnél nagyobbak látszik, de nem nagyobbak a káptalan bejárájánál. Ez volt valószínűleg a dolgozóterem bejárata, a másik kettőt pedig ablaknak tekinthetjük. Kidolgozásuk és tagolásuk azonban korántsem olyan pontos, mint a káptalanterem árkádíveié. A belső oldalon a romokhoz épített kunyhók és bozótok között egy-két gyámkő maradványait látjuk és az ezeket összekötő ívezet nyomait.

Meddig terjedt e terem, nem tudjuk. Nem valószínű, hogy egészen a szárny végeig, mert nagyon nagy lenne, ami az egész monostor méreteinek nem felel meg. Valószínű, hogy ezután még egy terem következett, mely talán a könyvtárt fogadta magában, talán betegszoba (infirmatorium) volt, avagy

a noviciusok terme, mert ezek helye a monostorban nem volt pontosan meghatározva.

Az *emelet* a földszint boltozata fölött erős alépitményen állott. Itt volt a szerzetesek *közös hálóterme*, a keleti szárny egész hosszában elhelyezve. A meglevő falrom külső oldalán egymástól egyenlő távolságban elhelyezett rövid, erős kéttagú támoszlopok láthatók, melyek az emelet boltozatának tartására szolgáltak. E támoszlopok esőfógó párkányban végződnek s fölöttük falszalagok futnak föl egészen a felső párkányig, amely azonban a romokról már hiányzik. E támoszlopok között vannak kettesével elhelyezve az egyszerű négyszögletes ablakok ferdén vágott bélletükkel. Az ablakok alatt az egész falon végig egy sima párkány húzódik, melyet csak a támoszlopok okozta kiemelkedések tagolnak. Belül két-két ablak között, a támoszlopoknak megfelelően nagyon szépen kidolgozott gyámkövek láthatók, amelyek az emelet boltozatát tartották. A gyámkövek tagolása megegyezik a káptalanteremben látható gyámkövek tagolásával, de a kidolgozásuk ezeknek még finomabb, mint amazoké. Az emelet felső falát külön kis gyámkövekre támaszkodó vakívek élénkítették. Az emelet boltozatának alkotására egyáltalán semmi nyom sem enged következtetni.

Ezen falmaradvány déli részén az emelet magasságában a belső oldalon azon keresztfal maradványai láthatók, amely a dormitoriumot és vele a keleti szárnyat zárta. A külső oldalon levő keresztfal-maradványok pedig azt mutatják, hogy itt kezdődött a déli szárny. Ugyancsak erre mutat az emeleti részen a falban levő ajtónyílás, amelynek ma már az eleje épített ház teleje miatt csak igen kicsike része látható.

A dormitoriumból a déli szárny emeleti helyiségeibe vezető ezen ajtón és a keleti szárnyhoz tapadó két keresztfal-maradványon kívül semmi sem maradt fenn a monostor ezen szárnyából, hol — a rendi szokás szerint — az ebédlő és konyha voltak elhelyezve.

A nyugati szárnynak, hol a rendi előírás szerint a

domus conversorum — a conversus-tesvérek házának kellett lenni, épen semmi nyoma, úgyannyira, hogy Reissenberger, miután az ily irányú ásatások sikertelenek voltak, azt állítja, hogy a monostor illetőleg — az ő alaptévedését követve — a keresztfolyosó ez a része egyáltalán nem volt kiépítve, hanem csak egyszerű fal zárta ezen oldalról a monostort. Ezt azonban nem tartjuk valószínűnek. «Domus conversorum» nélkül nagyon nehéz egy régi ciszterci monostort elképzelni. Máshol pedig seholsem lehettek, mint a monostor ezen szárnyában, mert a rend szabályai nagyon hangoztatják a conversus-tesvéreknek a monachusoktól való elválasztását. Ezért van a templomban is külön helyük, a «navis».

Valószínű, hogy Reissenberger rossz helyeken végezte az ásatásokat. Lehetséges, hogy a monostornak e nyugati szárnya küljebb volt, mint a templom homlokzata. Ezt onnan következtetjük, hogy a keresztfolyosó valószínűleg négyzetalakú volt. Ez esetben pedig a nyugati szárnynak küljebb kell esnie, mint a templom homlokzata.

Hasonlóképen eddig semmi nyoma az összes reguláris helyeket (loca regularia) összekötő keresztfolyosónak. Bizonyos azonban az, hogy megfelelően vezetett ásatások ennek is föltárnák alapfalaait.

Az apátsági épületek maradványai közül meg kell még említenünk egy 70 centiméter átmérőjű, 30 cm. mély kerek köedényt, mely valószínűleg szenteltvizeztartó volt. Felő részén kívülről valamikor négy arcot lehetett látni négy kereszttel, de ezek közül ma csak kettő látható.

Ezekben iparkodtunk nemcsak a meglevő romokat leírni, hanem, amennyire lehetett, egységes képben megrajzolni úgy az apátsági templomot, mint a monostorépületeket. A mondottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy úgy a templom, mint a monostor átmeneti stylben épültek, melyben azonban túlnyomó a gót elem. Gotikus már a templom egész alapterve,

a boltozat megalkotása, az oszlopok. A templomban az átmeneti, illetve román elemet a mellékkápolna egy félköríves ablaka, egyik-másik oszlopfő diszítése képviseli. Átmeneti stylre mutatnak továbbá a templom árkádivai, melyek nem szöknek karcsú oszlopokon a magasba, mint a kifejlett gót templomokban, hanem széles négyszögletes oszlopok tartják az íveket, amelyek azonban nem félköralakúak, hanem csúcsban megtörnek.

A monostorépületen is a csúcsívek félkörívekkel keverve jelennek meg. Az egész épület konstrukciójában is van valami a román styl nehézkes vonásából. Így a káptalanterem gotikus, de amint a romokból következtethetünk, alacsony, vaskos oszlopokon nyugvó boltozata, ablakainak belső félköralakú ívelése az átmeneti stylre mutatnak.

A templom és monostor építési idejét közelebbről meghatározni egyáltalán nem tudjuk. Az épületek korai XIII. századi eredete mellett nem beszél az, hogy átmeneti stylben épültek, egyrészt azért, mert hazánk és különösen Erdély a nyugati művészeti és építészeti irányzatok hatásait mindig jóval később érezte meg, mint azok eredeti hazájukban uralkodtak; másrészt a hazai cisztercieknek sem állott módjukban a gotikát mindjárt a maga teljes fényében megvalósítani.

Az apátság történetéből látjuk, hogy az apátság a XIII. század közepétől, mikor a mongolok elpusztították, csak nagynehezen tud újra életrekelni és hogy a XIV. század első évtizedeinek zavaaraiban sem volt biztosítva az apátság békéje. Az ilyen zűrzavaros viszonyokban oly nagyszabású építkezésre, minőt a jelenlegi templom és monostor romjai mutatnak, aligha vállalkozott a fönmaradásáért küzdő apátság.

Ezért valószínű, hogy csak a Károly Róbert 1322-iki szabadságlevelét követő békés idők s az ennek nyomában járó virágzás korában épült fel a mostani templom és monostor. *Mindkettő tehát a XIV. század első feléből származik.*

Erre mutat az épületek késői átmeneti stylje, mely

Dr. F. Müller szerint épen Károly Róbert idejében uralkodott Erdélyben.¹

Egy másik támasztópontot nyújthatna még az a hasonlóság, mely a kerci templom és a brassói Szent-Bertalan templom között van s amely nemcsak a boltozat konstrukciójára terjed ki, hanem még a templom szentélyén köröskörül elhelyezett körablakok elhelyezésére és nagyságára is. Ugyanez áll még a halmágyi protestáns templomra is. Úgy, hogy Reissenberger² hajlandó annak a föltevésére, hogy e három templom között az építés korára vonatkozólag közelebbi összefüggés van. Sőt Jakab Elek idézett munkájában Benigni szász író után azt állítja, hogy a kerci templomot ugyanazon mester keze készítette, ki a brassói templomot építé.³ Mi igaz ebből, mi nem, eldönteni nem tudjuk.

Egy bizonyos, hogy, amint az apátság történetében sok a homályos pont és sok a megoldandó kérdés, amelyeknek bizonyos eldöntéséhez további kutatások szükségesek, úgy a művészettörténetírónak is sok megoldandó feladata van az apátság egyházának és monostorának leírásánál. Amint az apátság történelme homályos helyeinek megvilágítása csak újabb kutatásoktól várható, úgy az épületekre is teljes világosságot csak újabb ásatások hozhatnak.

¹ Reissenberger i. m. 58.

² i. m. 39—40.

³ Tört. Tár. 13. évf. 32.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
<i>Előszó</i>	3
<i>Bevezetés</i>	5

I. FEJEZET.

A kerci apátság kezdetei.

1. <i>Az apátság neve</i>	15
2. <i>Az apátság alapítása és első évei</i>	20
Atyaapátsága Egres. — Az alapítás ideje. — Az alapító személye. — Az első évek. — A kerci apát szerepe a német lovagrend ügyében. — Kerc, mint királyaink temetkező helye. — A tatárpusztítás.	

II. FEJEZET.

A kerci apátság virágzása.

1. <i>István 1264-iki és Károly Róbert 1322-iki szabadságlevele</i>	31
István 1264-iki szabadságlevele és a szászok kiváltságai. — Károly Róbert 1322-iki kiváltságlevele és a szászok kiváltságai. — A kiváltságlevél következményei: az apátság viszonya a szász provinciához; az apátság az esztergomi egyházmegye alá kerül. — Az apátság birtokai.	
2. <i>Belső élet</i>	48
A királyi kiváltságlevél megerősítése. — Az esztergomi érsekek védelmükbe veszik az apátságot. — Szigfrid reini apát vizitációja. — Szakadát elleni pör. — Flandriai János apát letételével járó viszályok. — Birtokvásárlás.	
3. <i>Az apátság szerepe az egyházi és világi életben</i>	55
Hiteleshely. — Világi megbízások. — Pápai megbízások. — Zsigmond Kerecn.	

III. FEJEZET.

A kerci apátság hanyatlása.

1. <i>Az apátság viszályai jobbggyaival</i>	62
A hanyatlás okai általánosságban. — Zsigmond 1418-iki	

	Oldal
szabadságlevele. — Pör Kisdisznód miatt. — Pörösködés Keresztúr, Miklóstelke és Mese birtokok népeivel a földesúri szolgálmányok megtagadása miatt. — Pör Keresztúr lakóival a kegyúri jog miatt.	
2. A <i>belső élet hanyatlása</i> 74	
Az apátság elpusztulása. — Mihály apát lemondása.	
3. Az <i>apátság eltörlése</i> 77	
Kerc kommandátort kap. — Pör Kisdisznóddal adó miatt. — Mátyás király 1469-iki rendelete. — Mátyás király 1474-iki eltörlő rendelete. — Az eltörlés oka. — A szebeni városi tanács intézkedései. — Az apátság későbbi sorsa.	
<i>Függelék</i> 91	

IV. FEJEZET.

A brassói ciszterci apácák 92

V. FEJEZET.

Az apátság romjai.

1. A <i>ciszterciek templomai és monostorai általában</i> 97
2. A <i>kerci apátság egyháza</i> 103
3. A <i>kerci apátság monostora</i> 111

